

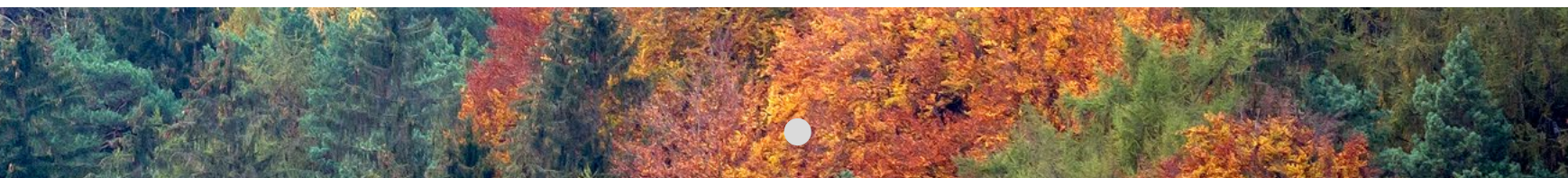
Ochrana přírody

ročník 77 číslo 3 2022 cena 49 Kč

**30 let zákona o ochraně přírody
Složená krajina Václava Cíla**

**50 let CHKO Labské pískovce
K budoucnosti naší přírody**

**Odstranění grafitti
České předsednictví Rady EU**

Obsah

Úvodem

František Pelc 1

Z naší přírody

Je to už půl století 2

Pavel Benda

Ohlédnutí za 50 lety existence chráněné krajinné oblasti Labské pískovce 4

Petr Bauer, Pavel Benda, Handrij Härtel

Složená krajina. 8

Václav Cílek

Péče o přírodu a krajinu

Krajina Českého Švýcarska a Labských pískovců v proměnách času 12

Jitka Elznicová, Dana Věbrová, Johana Zacharová, Jana Müllerová

Nevítané umělecké výtvary v Národním parku České Švýcarsko 18

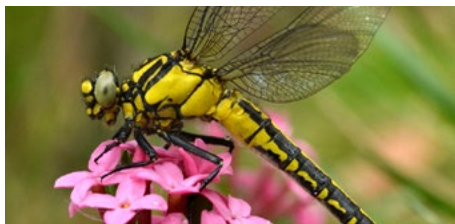
Jakub Šafránek

Právo v ochraně přírody

Třicet let zákona na ochranu přírody a krajiny 21

Svatomír Mlčoch, Eva Mazancová

30 let ochrany přírody a krajiny v judikatuře Ústavního soudu ČR . . . 24
Vojtěch Stejskal

Názory a polemika

Odpovědnost přijmeme, ale na základě dat a s rozmyslem 27

Michael Hošek, David Storch

Výzkum a dokumentace

Poslední lovci, rybáři a sběrači. Interdisciplinární archeologický výzkum v Českém Švýcarsku 32

Jiří Svoboda

Zaměřeno na veřejnost

Poznávací hra pro návštěvníky a další akce k 50 letům CHKO Labské pískovce . . . 36

Jarmila Judová

Rozhovor

Rozhovor s Wernerem Hentschelem . . . 38
Tomáš Salov

Z historie ochrany přírody

Stoletá historie zákonné úpravy ochrany přírody v České republice 40

Pavel Pešout

Mezinárodní ochrana přírody

Předsednictví České republiky v Radě Evropské unie je za dveřmi. 45

Ladislav Miko, Jan Plesník

KULÉR

Zprávy / Aktuality / Oznámení	I
Názory a polemika.	X
Medailonky	X
Nové právní předpisy	XII
Recenze	XIII
Summary	XIV

Připomínáme si třicet let od schválení porevolučního zákona o ochraně přírody a krajiny. Měl jsem štěstí, že jsem se mohl pohybovat v širším i užším prostoru jeho přípravy, následných novelizací i vlastní aplikace. Jakkoliv nikdy žádné dílo není dokonalé, dovoluji si tvrdit, že ve své době přinesl do ochrany přírody a krajiny doslova revoluci. Dík patří více lidem, klíčovou úlohu sehrál bezesporu Svatomír Mlčoch, tehdejší náměstek ministra. U zrodu stály i další osobnosti české environmentalistiky, politopadoví ministři životního prostředí Bedřich

Moldan a zesnulý Ivan Dejmal, který jej prosadil v České národní radě.

V čem byl zmiňovaný revoluční étos? Zejména v uchopení péče o krajinu jako celků (a to včetně v současnosti kriticky nahlížených systémů ekologické stability) a také institucionalizaci speciální státní správy v národně významných chráněných územích. Přestože byl zákon již mnohokrát novelizován, základní kostra zůstává. Důležitou dílčí úpravou bylo v roce 2004 zavedení náhrady újmy za omezení zemědělského, lesnického a rybářského hospodaření. Toto ustanovení, které vytváří podmínky pro kooperativnější vazby vlastníků, hospodářů a ochrany přírody, se mi podařilo prosadit do zákona v době mého působení v Poslanecké sněmovně. S ohledem na dosud málo vstřícný přístup zemědělského resortu bude například nyní využito i ve způsobu, jak chovatelům hradit zvýšené náklady v souvislosti s výskytem vlka. Další pozitivní změnou byla v roce 2014 konsolidace národních parků a založení Agentury ochrany přírody a krajiny ČR jako autonomního orgánu ochrany přírody. Do poslední novely se pak promítl celoevropský přístup k invazním nepůvodním druhům rostlin a živočichů.

Problémy se samozřejmě objevují. Nejaktuálnější výzva souvisí s právě se dokončující rekodifikací stavebního řádu. Zásadní bude, aby ochrana přírody měla dostatečné nástroje k usměrnění urbanizace, a to především v oblasti územního plánování s nezbytnými regulačními prvky.

Celá řada novelizačních úprav (pozitivních i méně pozitivních) zákona během třiceti let vedla ke košaté a méně přehledné struktuře předpisu. Dlouhodobější výzvou by proto měla být příprava poněkud konsolidovanějšího, zjednodušeného a přehlednějšího textu. Domnívám se, že nezanedbatelná část by šla řešit i podzákonnými předpisy na základě vhodného zákonného zmocnění. Toto mohlo být jednou z dlouhodobějších strategických vizí resortu, jakkoliv vím, že je potřeba nejen odborná, ale i politická vůle.

Třicet let zákona je v podstatě i třicetiletou historií moderněji pojaté ochrany přírody. Je zřejmé, že naplňování byť sebelepších právních předpisů musí být provázáno s odbornými znalostmi, administrací národních a evropských finančních fondů ve prospěch obnovy ekologické stability krajiny a ochrany biodiverzity a s promyšleným informováním široké veřejnosti o naší činnosti a významu přírody. Jsem rád, že i přes všechny možné potíže se tímto směrem česká ochrana přírody vyvíjí.

Nyní před námi stojí obrovské výzvy spojené s klimatickou změnou (kde kromě nových technologií budou mít přírodní ekosystémy zásadní úlohu v adaptačních i mitigačních opatřeních), což je nyní ještě umocněno bezprecedentní válečnou agresí Ruska vůči Ukrajině a hodnotám, které my vnímáme jako esenciální.

František Pelc
ředitel AOPK ČR

První číslo vyšlo v roce 1946
Ochrana přírody 3/2022 Ročník 77
Vychází 6× ročně
Cena ve stánkovém prodeji 49 Kč
Roční předplatné 234 Kč

Časopis státní ochrany přírody
The Nature Conservation Journal

© AOPK ČR, 2022. Všechna práva vyhrazena.
Žádná část tohoto časopisu nesmí být reprodukována či šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

ISSN 1210-258X
Evidováno MK ČR pod e. č. E 6001

Vydává
AOPK ČR, Kaplanova 1931/1, 148 00 Praha
a SJ ČR, Květnové nám. 3, 252 43 Příhonice
s podporou Správy Krkonošského národního parku, Správy NP Šumava, Správy NP Podyjí, Správy NP České Švýcarsko

Šéfredaktor
RNDr. Zdeněk Patzelt

Redakční rada

- RNDr. Libor Ambrozek
- Mgr. Jiří Bašta
- prof. RNDr. Vladimír Bejček, CSc.
- Ing. Karel Drbal
- Ing. Michael Hošek
- prof. RNDr. Jakub Hruška, CSc.
- Mgr. et. Mgr. Karel Chobot, Ph.D.
- JUDr. Eva Mazancová
- doc. RNDr. Ladislav Miko, Ph.D.
- JUDr. Svatomír Mlčoch
- Ing. Jan Moravec
- RNDr. František Pelc (předseda)
- Ing. Pavel Pešout
- RNDr. Jan Plesník, CSc.
- RNDr. František Pojer
- Ing. Martin Starý
- Ing. Jakub Šafránek
- Ing. Martin Škorpík
- Mgr. Karolína Šulová
- RNDr. Alena Vopálková

Adresa redakce
Kaplanova 1931/1, 148 00 Praha 11 – Chodov
tel. 951 421 247
ochrana.prirody@nature.cz
www.casopis.ochranaprirody.cz
www.nature.cz

Distribuci pro předplatitele v ČR
jménem vydavatele zajišťuje firma SEND, s. r. o.,
Ve Žlíbku 1800/77, hala A3, 193 00 Praha 9;
tel. 225 985 235, GSM 777 728 757
send@send.cz, www.send.cz

Objednávky do zahraničí
vyřizuje Agentura ochrany přírody a krajiny ČR,
tel. 951 421 247

Tisk Tiskárna Unipress, s. r. o.
Grafická úprava a sazba Jiří Kaláček (kalacek.cz)
Korektury PhDr. Radmila Pavelková
Toto číslo vychází 23. 6. 2022

Kompletní čísla časopisu
a podrobný seznam literatury najdete na
www.casopis.ochranaprirody.cz.

Je to už půl století

Pavel Benda

Vážení a milí čtenáři, kolegyně a kolegové, chráněná krajinná oblast Labské pískovce slaví krásných kulatých 50 let od svého založení v roce 1972. Musím přiznat, že již patřím mezi pamětníky, neboť po dostudování v roce

1991 jsem ihned nastoupil na Správu CHKO Labské pískovce a celý můj profesní život je spjat s Labskými pískovci. Dovolte mi proto ohlédnout se do minulosti a vyslovit přání do budoucna.

Pavel Benda při kroužkování mláděte výra. Foto Václav Sojka

Za padesát let fungování Správy CHKO došlo k významným společenským změnám. Dohledat informace o začátcích Správy CHKO je velmi obtížné a po řadě tehdejších pracovníků zbyla jen jména bez toho, abychom se něco dozvěděli o jejich práci či problémech, se kterými se potýkali. Přesto mezi nimi výrazně vyniká osobnost Ing. Zdeňka Řeháka (ve funkci v letech 1978–1986) s jeho minikolektivem, který dokázal v tehdejší velmi složitém čase na svou dobu velké věci.

Šťastná devadesátá léta

Devadesátá léta 20. století jsou pro mne, ale i pro celou ochranu přírody, spojená se šťastným obdobím, kdy byl přijat zákon o ochraně přírody

a krajiny, došlo k personálnímu posílení správ CHKO, vybudování technického zázemí a byly konečně i potřebné finanční prostředky. Správa CHKO Labské pískovce se rozrostla o celou řadu vynikajících pracovníků a osobností, z nichž řada zde pracuje dodnes. Při vzpomínání na toto období mi přijde, že tenkrát šlo vše nějak jednodušeji, rychleji a elegantněji, a to v atmosféře všeobecného nadšení, kdy bylo konečně možno aktivně dělat tolik potřebné věci pro přírodu. Většinou stačil jeden telefon a problém byl vyřešen. V té době nastoupil jako vedoucí Správy CHKO Ing. Werner Hentschel (ve funkci v letech 1991–2007), který zorganizoval spolupráci s tehdy již vyhlášeným Národním parkem Saské Švýcarsko, který spravuje i stejnojmennou chráněnou krajinnou

oblast. Spolupráce byla na tak vysoké úrovni, že dodnes na ní stavíme. Koordinoval také intenzivní práce na přípravách vyhlášení našeho čtvrtého národního parku – České Švýcarsko. Ty se však kvůli neochotě části politiků a také určité „chaotičnosti“ a slabosti na tehdejší MŽP protáhly na deset let, a to i s řadou kompromisů... Bohužel však po vyhlášení NP došlo k oddělení Správy CHKO Labské pískovce od Správy NPČŠ a každá fungovala nezávisle pod hlavičkou jiné resortní organizace.

Z mého pohledu další velmi významnou etapou bylo sloučení obou správ v roce 2017. Mohli jsme opět účinně a koordinovaně řešit problémy a propojit se personálně a odborně.

Úkoly do budoucna

Co nás čeká? Je to zejména příprava nového vyhlášovacího dokumentu CHKO, je nutno zpracovat a projednat nový plán péče, novou zonaci a bližší ochranné podmínky. Mimořádně obtížná a náročná je kauza Labe se snahou o regulaci přírodě blízkého koryta s přirozenou dynamikou velké řeky vybudováním velkého plavebního stupně. Samozřejmě, tak jako jiné správy velkoplošných chráněných území bojujeme s neutuchajícími snahami o zábor volné krajiny pro výstavbu, s nevhodným lesnickým a zemědělským hospodařením a s plošným úbytkem biodiverzity. To vše při zoufalé personální situaci orámované stále narůstající administrativou.

Co si přát do budoucna? Je toho opravdu mnoho, ale myslím, že nejdůležitější je, aby naši následovníci mohli o nás a o naší práci psát s uznáním a respektem a ocenili to, co jsme pro přírodu Labských pískovců, či chcete-li, Českého Švýcarska vykonali. ■

Ostrovské skály. Foto archiv AOPK ČR

Ohlédnutí za 50 lety existence chráněné krajinné oblasti Labské pískovce

Petr Bauer, Pavel Benda, Handrij Härtel

Dovolte nám, abychom se, již jako pamětníci, stručně ohlédli za uplynulou dobou a pokusili se zhodnotit, jak se činnost Správy CHKO, dnes Správy národního parku České Švýcarsko (dále jen Správy), odrazila na tváři přírody

a krajiny tohoto unikátního území. Jednotlivé, z našeho pohledu důležité události či milníky v historii ochrany Labských pískovců, resp. Českosaského Švýcarska, jsme se pokusili sestavit do časově uspořádaného přehledu (box 1).

Kaňon Labe patří k hlavním dominantám Labských pískovců. Foto Václav Sojka

Změny po roce 1989

Po změně politických poměrů po roce 1989 došlo zejména v souvislosti s přijetím nového zákona o ochraně přírody a krajiny (rok 1992) k významným posílením legislativních prostředků pro prosazování veřejného zájmu ochrany přírody a krajiny. Došlo také k personálnímu posílení Správy, technickému vybavení a byly konečně také k dispozici finanční prostředky, které mohly být využity ve prospěch zdejší přírody a krajiny.

I když byly zákonné možnosti Správy výrazně rozšířeny, zůstal bohužel velmi omezený vliv na lesní a zemědělské hospodaření. Kvůli tomu se tak nepodařilo zabránit vymizení několika dalších druhů, např. tetřívka obecného, čejky chocholaté, bekasíny otavní. Ztráty na poli botanickém jsou také, např. lokalita vstavače osmahlého (*Orchis ustulata*) byla zničena rytím prasete divokého.

Na stranu druhou se samovolně vrátily některé druhy, které byly v minulosti vyhubeny. Velmi úspěšný je přirozený návrat krkavce velkého, který dnes patří k běžně a početně hnízdícím druhům, tak jako v celé ČR, ale ještě před více než 30 lety to byla ornitologická rarita. Velkou radost nám udělal např. luňák červený, jeřáb popelavý, orel mořský a strnad luční, dnes také pravidelně hnízdící druhy. Opravdovou zoologickou senzací je návrat vlků včetně doloženého rozmnožování v roce 2021. Také byly zaznamenány některé druhy rostlin, považované v ČR za neznámé, jako žabníček vzplývavý a třezalka pěkná. Rovněž tak zjištěná početnost kriticky ohroženého drobnokvětu pobřežního byla příjemným překvapením.

Bohužel se na řadě lokalit nepodařilo zabránit aktuálně probíhajícímu plošnému odlesnění díky napadení smrkových porostů lýkožroutem smrkovým (kůrovcem) a vytěžení starých bukových porostů kolem roku 2009, zejména v okolí obce Sněžník, které byly domovem např. datlů černých, žlun šedých, sýců rousných, holubů doupňáků. Velkým úspěchem bylo zabránění záměru tehdejšího oblastního vedení Lesů ČR na vykácení starých lesních porostů na pravé straně kaňonu Labe mezi Loubím a Hřenskem, kdy měla být vybudována vrstevnicová svážnice a provedeny rozsáhlé těžby od paty skal po silnici. Dnes je to nejvýznamnější a největší rezervace v naší oblasti.

Díky tomu, že se Správa od samého začátku věnovala problematice invazních druhů rostlin

Přírodní rezervace Arba – mokřadní louka s dříve běžnou orchidějí prstnatcem májovým. Odvodňování luk a mokřadů způsobilo jeho vymizení. Příznivý vodní režim a správné kosení umožňují jeho udržení a návrat na vhodné lokality. Na snímku výsledek péče po 25 letech. Foto Petr Bauer

(zejména bolševník velkolepý, druhy rodu křídlatka, netýkavka žláznatá), podařilo se řadu druhů velmi výrazně omezit či na některých územích zcela eliminovat. Možná si veřejnost dokáže jen obtížně představit, jak by se krajina změnila, pokud by se některé invazní druhy vymkly kontrole tak, jako se to stalo na řadě jiných území v ČR. Aktivní péče je zaměřena například na modrásky, kde jsou již zúročeny pozitivní výsledky v cílené péči i s dopadem na veřejnost, kdy se do péče zapojili i vlastníci pozemků.

Velká pozornost je rovněž trvale věnována vodním tokům. To platí nejen pro hlavní tok Labských pískovců – řeku Labe –, kde Správa dlouhodobě brání svými odbornými argumenty toto území proti záměrům, které by vedly k nevratnému poškození přírodě blízké dynamiky řeky, tedy zejména proti výstavbě příčných plavebních stupňů. Ochranu si však zaslouží i další drobnější vodní toky, neboť toto pískovcové území je na vodu poměrně chudé. Naopak stav stojatých vodních ploch je většinou poměrně špatný v důsledku příliš početné rybí obsádky. Na druhou stranu řada vodních ploch byla díky iniciativě ochrany přírody obnovena či nově vybudována (rybníky, tůňky) s pozitivním výsledkem pro ohrožené druhy, jako např. v případě záchranného chovu střevle a slunky v PR Libouchecké rybníčky.

Výzkumy se však týkají nejen přírody, ale i historického lidského působení v krajině. Správa přispěla např. k objevení řady významných archeologických lokalit, dokonce již ze starší doby kamenné, ale také i slovanského hradiště, a setrvala tyto výzkumy podporuje a podílí se na nich.

Ochrana kulturní krajiny

Do portfolia Správy patří i ochrana kulturní krajiny, včetně architektury lidských sídel, tedy tzv. krajinného rázu. Správě se podařilo zabránit výstavbě řady velmi necitlivě navržených objektů, často na místech, kde by výstavba nevratně poškodila přírodu či estetickou hodnotu krajiny. Je třeba si uvědomit že by krajina Labských pískovců, zejména vesnice a jejich okolí, vypadala dnes významně jinak, pokud by Správa stavební aktivity v této oblasti po celých 50 let pozitivním způsobem neregulovala. Vzhledem k neustále rostoucímu počtu návštěvníků chráněné krajinné oblasti a národního parku se můžeme právem domnívat, že krajina pod ochranou Správy je stále atraktivní a láká návštěvníky pro svou malebnost, unikátnost a zachovalost.

Závěrem lze konstatovat, že je to právě krajinná mozaika, která činí krajinu Labských pískovců (Českého Švýcarska) velmi atraktivní. Střídají se tu jedinečné pískovcové formy s krajinnými dominantami vulkanických vyvěřelin, jako je

Box 1 Ochrana Labských pískovců (Českosaského Švýcarska) v retrospektivě

Důraz je kladen na českou stranu území, ze saské strany jsou zmíněny zejména zásadní události, které ovlivnily i vývoj na české straně.

1923	Generální konzervátor Rudolf Maximovič vydává posudek, ve kterém uvádí: „České Švýcarsko... nesporný charakter přírodní památky vhodné ke zřízení parciální rezervace.“
1932	Vyhlášení rezervací částečných: Edmundova a Divoká soutěska u Hřenska, Raubschloß-Rauschenberg (= Šaunštejn-Větrovec), Hohe Schlichte-Treppengrund (= Oltářní kámen-Stupňová dolina) a Tiské stěny
1938	Je uzavřena mnichovská dohoda, území Českého Švýcarska se stává součástí německé říše a ochrana přírody je určovaná říšskou legislativou.
od 1939 do 1940	Vznikají návrhy na ochranu labského údolí v Českém středohoří (Landschaftsschutzgebiet) a Českém Švýcarsku (Naturschutzgebiet) v rámci říšských zákonů.
od 1945 do 1946 a 1948	Dochází k nucenému vysídlení německého obyvatelstva po 2. světové válce, zásadnímu úbytku obyvatelstva, také k návratu ochrany přírody pod čs. legislativu, rozsáhlým majetkovým změnám v důsledku výměny obyvatelstva a následně komunistického převratu.
od 1953 do 1954	Objevují se první snahy o vyhlášení národního parku v Saském Švýcarsku, vznikají kontakty mezi českými (dr. Čeřovský, prof. Klika) a východoněmeckými ochranáři. • Dr. Jan Čeřovský zpracovává diplomovou práci „Lesy v Děčínských stěnách – Návrh na zřízení státem chráněné oblasti ‚Děčínské stěny‘“ – první podrobný návrh velkoplošné ochrany Labských pískovců (na pravé straně Labe).
1956	Vyhlášení Landschaftsschutzgebiet Sächsische Schweiz (chráněná krajinná oblast Saské Švýcarsko) na 368 km ²
1963	Vyhlášení národní přírodní památky (původně chráněného přírodního výtvaru) Pravčická brána (k.ú. Hřensko)
od 1963 do 1968	Německý publicista Reimar Gilsenbach navrhuje zřízení bilaterálního přírodního parku (1963). Pokračují kontakty českých (dr. Hůrský, dr. Čeřovský, dr. Charvát) a saských ochranářů, návrhy na vyhlášení chráněné krajinné oblasti na české straně jsou rozšířeny i na levobřežní část Labských pískovců ve snaze o návaznost na LSG Sächsische Schweiz.
od 1968 do 1972	Probíhá projednávání a připomínková řízení ze strany obcí, KNV a mezi resorty k návrhu chráněné krajinné oblasti Labské pískovce.
1972	Vyhlášení chráněné krajinné oblasti Labské pískovce výnosem MK z 27. 6. 1972 na rozloze 324 km ² . Na rozdíl od saské LSG je na české straně též postupně vytvářena správa CHKO. Sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století jsou však současně obdobím velkých negativních změn v krajině Labských pískovců, v lesích se projevují imise SO ₂ , v zemědělské krajině probíhají velkoplošné meliorace a místy se odehrává neřízená výstavba rekreačních chat.
1974	Vyhlášení přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Čabel (k.ú. Bynovec) a národní přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Růžák (k.ú. Růžová, Srbská Kamenice), dále též dvou chráněných území, které již dnes neexistují, neboť jejich ochrana je dostatečně zajištěna existencí NP: přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Ponova louka a přírodní památka (původně státní přírodní rezervace) Nad Dolským mlýnem.

1975	Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem zřizuje na trase Hřensko – Pravčická brána – Mezní Louka – Tichá soutěska – Hřensko „Naučnou stezku přátelství ČSSR–NDR“. Souběžně s otevřením stezky proběhlo i slavnostní vyhlášení CHKO.
1977	Z iniciativy saských ochranářů, zejména Dietricha Grafa, začínají nové kontakty s českou státní ochranou přírody, především Ing. Zdeňkem Řehákem, vedoucím Správy CHKO v letech 1978–1986. Vyhlášení dnes již neexistující (z důvodu dostatečné ochrany formou NP) přírodní rezervace (původně státní přírodní rezervace) Babylon
1984	Krajská rada v Drážďanech navrhuje Radě ministrů NDR vyhlášení Saského Švýcarska jako „chráněné krajinné oblasti centrálního významu“, díky tomu od r. 1987 existuje správa chráněného území (LSG-Inspektion).
1985	Dr. Jan Čeřovský předkládá v Čs. komitétu programu UNESCO Člověk a biosféra (MaB) návrh na vyhlášení Českosaského Švýcarska bilaterální biosférickou rezervací UNESCO (návrh však není akceptován německou stranou).
1989	Od roku 1989 do roku 1996 je na saském Liliensteinu vypuštěno přes 70 mladých sokolů, úspěšná repatriace tak následně umožní vznik stabilní populace sokolů stěhovavých v Českosaském Švýcarsku.
1990	Politické změny po listopadu 1989 představují zásadní pozitivní změnu i pro účinnou ochranu přírody v Československu i ve znovusjednoceném Německu. Výsledkem těchto změn je i zřízení Národního parku Saské Švýcarsko na 93 km ² . Nationalpark Sächsische Schweiz se stává prvním a dosud jediným národním parkem ve spolkové zemi Sasko. Prvním vedoucím NP je jmenován dr. Jürgen Stein (dosavadní vedoucí LSG-Inspektion).
1991	Slavnostní vyhlášení NP Saské Švýcarsko (28. 4. 1991) znamená i zásadní oživení česko-saské spolupráce v ochraně přírody a zejména ve věci záměru vyhlášení národního parku na české straně (tehdejší ministr životního prostředí Ivan Dejmál sděluje záměr vyhlásit jej do konce roku 1992). • Vlády Saska a České republiky uzavírají mezistátní dohody o spolupráci v ochraně přírody, jejich součástí je i záměr vyhlášení národního parku v Českém Švýcarsku. Od roku 1991 se na Správě CHKO vytváří nový aktivní kolektiv pod vedením ing. Wernera Hentschela, mezi jehož priority patří mj. intenzivní česko-saská spolupráce a zejména příprava národního parku. První odborný návrh vymezení Národního parku České Švýcarsko zpracovaný správou CHKO (Mgr. Vít Friml) je hotov ještě v roce 1991, příprava a projednávání národního parku se však nakonec z politických příčin protáhne až do roku 1999. • Ve spolupráci s akademickými a výzkumnými institucemi se rozvíjejí dlouhodobé projekty, jako např. plošné síťové mapování ptáků a cévnatých rostlin či archeologický výzkum.
1992	Nový zákon o ochraně přírody a krajiny (č. 114/1992 Sb.) vytváří moderní rámec pro účinnou ochranu a dává Správě CHKO potřebné kompetence, mj. i k vyhlásování maloplošných chráněných území.
1993	Vyhlášení přírodní rezervace Pavlinovo údolí (k.ú. Jetřichovice u Děčína, Rynartice, Studený u Kunratic)
1995	Vyhlášení přírodní rezervace Stará Oleška (k.ú. Markvartice u Děčína, Stará Oleška)
1996	Vyhlášení přírodních rezervací Arba (k.ú. Srbská Kamenice), Libouchecké rybníčky (k.ú. Libouchec) a přírodních památek Meandry Chřibské Kamenice (k.ú. Srbská Kamenice, Všemily), Tiské stěny (k.ú. Tisá)
1997	Vyhlášení přírodní rezervace Pekelský důl (k.ú. Česká Kamenice) a přírodní památky Pod lesem (k.ú. Jílové u Děčína, Modrá u Děčína)

1998	Vyhlášení přírodní památky Jeskyně pod Sněžníkem (k.ú. Sněžník). Při Správě CHKO začíná působit Entomologický klub. • Český rybářský svaz zahajuje ve spolupráci se správou NP repatriační projekt zaměřený na návrat lososa obecného. Od té doby se každoročně do řeky Kamenice vypouští plůdek lososa.	2012	Českosaské Švýcarsko (oba NP a obě CHKO) získávají na 5 let certifikát Transboundary parks od Federace EUROPARC. • Správy národních parků České Švýcarsko, Saské Švýcarsko a Góry Stołowe podepisují 25. 4. v Kudowa Zdroj memorandum o porozumění (spolupráce tří evropských pískovcových národních parků).
1999	Vyhlášení přírodní rezervace Za pilou (k.ú. Srbská Kamenice)	2014	Vyhlášení přírodních rezervací Holý vrch u Jílového (k.ú. Jílové u Děčína, Modrá u Děčína), Maiberg (k.ú. Dolní Kamenice, Janská)
2000	K 1. 1. vzniká Národní park České Švýcarsko na 80 km ² , rozloha CHKO Labské pískovce se tím zmenšuje na 243 km ² . Sídlem správy NP se stává Krásná Lípa, kdežto správa CHKO zůstává i nadále v Děčíně. Prvním ředitelem je jmenován RNDr. Zdeněk Patzelt. Je ustavena Rada národního parku. • Správa NP rovněž přebírá péči o lesy v NP. Začíná období rekonstrukčního managementu lesa, zejména s důrazem na odstranění invazních nepůvodních druhů (borovice vejmutovka) a přestavbu smrkových monokultur. • Vyhlášení přírodní památky Hofberg (k.ú. Vysoká Lípa) a přírodní památky Rybník u Králova mlýna (k.ú. Maxičky) • Vydání monografie Tesařici Labských pískovců (Benda et Vysoký)	2016	Vyhlášení přírodní památky Sojčí rokle (k.ú. Janská) a evropsky významné lokality Porta Bohemica • Správy obou NP a AOPK ČR pořádají mezinárodní seminář TransParcNet meeting v Bad Schandau (setkání Federací EUROPARC certifikovaných přeshraničních chráněných území).
2001	Založení společnosti České Švýcarsko, o.p.s., se sídlem v Krásné Lípě. Správa NP začíná vydávat Zpravodaj České Švýcarsko (dosud).	2017	Vyhlášení přírodní památky Eiland (k.ú. Ostrov u Tisé). Českosaské Švýcarsko je úspěšně recertifikováno v rámci programu Transboundary parks Federací EUROPARC. • Novela zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, nově definuje zonaci NP a zavádí tzv. klidová území. Na základě této novely přecházejí pravomoci správy CHKO pod správu NP, celé území je tak řízeno opět jednou správou, jako tomu bylo do r. 2000 (před vznikem NP).
2002	Vyhlášení přírodní rezervace Niva Olšového potoka (k.ú. Petrovice u Chabařovic) • Správa NP ČS pořádá v Doubici první evropskou mezinárodní konferenci o pískovcových krajinách „Sandstone Landscapes: diversity, ecology and conservation“.	2018	Je ustavena přeshraniční vědecká rada Českosaského Švýcarska na svém 1. zasedání na Belvederu (Labská Stráž) 5. 4.
2004	Vyhlášení přírodní rezervace Rájecká rašeliníště (k.ú. Tisá) a ptačí oblasti Labské pískovce. Při Správě CHKO začíná působit Ornitologický klub.	2019	V lesích Českého i Saského Švýcarska kulminuje rozsáhlá gradace lýkožrouta smrkového postihující převážně kulturní smrčiny jako důsledek extrémního sucha v roce 2018 a nevhodné věkové a prostorové struktury lesa, správa NP upouští od kácení kůrovcem napadených stromů v centrální části NP, tím vzniká v návaznosti na obdobný přístup v NP Saské Švýcarsko rozsáhlé (asi 10 000 ha) území s dominantním uplatněním spontánního vývoje lesa. Původní přístup převládajícího rekonstrukčního managementu lesa se tak mění ve prospěch uplatnění velkoplošné přirozené dynamiky, i nadále je však prioritou odstranění, resp. regulace invazních nepůvodních druhů.
2005	Vyhlášení evropsky významných lokalit České Švýcarsko, Horní Kamenice, Jílové u Děčína – škola, Královomlýnský rybník, Labské údolí	2020	Vzniká iniciativa Elbe Parks – sdružení chráněných území podél řeky Labe v Česku a Německu (od Krkonošského národního parku až po národní parky ve Waddenském moři), memorandum o spolupráci je podepsáno 10. 9. v Bad Schandau. • Vydání monografie Geologie Českosaského Švýcarska (Vařilová, ed.)
2007	Správa CHKO pořádá konferenci „Labské pískovce: historie, příroda a ochrana území“ k 35. výročí existence CHKO, během konference jsou ministrem životního prostředí Martinem Bursíkem oceněni za přínos k ochraně území W. Hentschel, J. Stein, J. Čerovský, Z. Řehák, J. Marek a R. Marschner. • Vydání monografie Sandstone Landscapes (Härtel et al.)	2022	Chráněná krajinná oblast Labské pískovce slaví 50 let. Správa NP pořádá výstavu k tomuto jubileu na děčínském zámku.
2008	Druhým ředitelem správy NP se stává Ing. Pavel Benda, Ph.D. (dosud).		
2009	Vyhlášení evropsky významných lokalit Libouchecké bučiny, Olšový potok		
2010	Vyhlášení národní přírodní rezervace Kaňon Labe (k.ú. Hřensko, Labská Stráž, Loubí u Děčína, Ludvíkovice, Růžová) • Vydání monografie Pravčická brána (Vařilová et Belisová)		

Růžák, a celé území protíná hluboký kaňon řeky Labe. Je to však ale i krajinná mozaika vytvořená člověkem, kde se střídají rozsáhlé lesní celky s členitou zemědělskou krajinou. V posledních letech pak přibývá i atraktivní kontrast mezi územím národního parku, kde nyní na převážné ploše začínají být dominantní velmi dynamické přirozené procesy (sekundární sukcese po rozpadu lesa v důsledku gradace lýkožrouta smrkového), zatímco na území kulturní krajiny CHKO je cílem spíše konzervativněji orientovaná ochrana zaměřená na udržení a v optimálním případě i zvýšení druhové a krajinné rozmanitosti. Cílem veškerých našich opatření bylo a je udržení pestrosti krajiny, krajinného rázu, péče o vzácné druhy a jejich stanoviště a také návrat

některých druhů, které člověk vyhubil. Správa se postupně snaží doplnit síť maloplošných chráněných území tak, aby byla věnována dostatečná pozornost druhům a společenstvům, která vyžadují aktivní péči.

Ochrana přírody a krajiny v naší pískovcové oblasti by nemohla efektivně fungovat bez dobrých partnerů, které Správa vnímá jako velmi důležité hráče. Bez zemědělců a místní samosprávy bychom nebyli schopni zachovat tvář Labských pískovců, resp. Českého Švýcarska, v podobě, jaká je v současnosti.

Text částečně převzat z článku ve Zpravodaji České Švýcarsko se svolením jeho redakce. ■

Tiské stěny patří k oblíbeným turistickým cílům. Foto archiv AOPK ČR

Složená krajina

Václav Cílek

Když v roce 2010 vydával geomorfolog P. Migoň v nakladatelství Springer monografii „Geomorphological landscapes of the World“, tak se mezi krajinami evropského významu objevilo i Českosaské Švýcarsko, a to nejenom pro své krásy, ale i jako místo, kde vznikala významná kontinentální odnož evropského romantismu,

jehož druhou tvář je poněkud jinak pojatý romantismus anglický. Pokud se na krajinu České republiky budeme dívat evropskýma očima, tak narazíme jen na několik málo míst a žádné z nich nebude tak malebné a rozsáhlé jako Českosaské (či z pohledu od severu Saskočeské) Švýcarsko.

Suťové svahy na západní straně Růžovského vrchu (NPR). Foto Václav Sojka

Evropský fenomén

Na většině ostatních míst se bude jednat jen o jednotlivé lokality, jak je tomu např. u paleontologických nalezišť a profilů Barrandienu, hornických měst Krušných hor, termálních pramenů Karlových Var a okolních lázní, podzemních systémů Moravského krasu či archeologických lokalit kolem Pálavy.

Při podrobnějším pohledu bychom na našem území našli ještě řadu dalších evropských unikátů – krkonošskou tundru či křivoklátské lesy, ale to bychom se již pohybovali v běžném českém měřítku prvních několika hektarů (a někdy jenom arů), ale ne v rozsáhlém, málo porušeném krajinném celku o ploše zhruba 400 km². Pro severní polovinu Čech je typická obrovská geologická rozmanitost, která vytváří základ nejenom pro biodiverzitu, ale i pro obtížně uchopitelný jev, který snad můžeme nazvat mentální diverzitou. Na ostrožnách nad údolími, kolem brodů či významných pramenů vznikaly pravěké enklávy, hradiště, hrady, renesanční lovecké záměčky či rozhledny a romantické stavby, které na sebe vázaly dějinné události, ale i příběhy a pověsti. V případě Českosaského Švýcarska se zdejší geomorfologie dějinně odráží již v pravěké labské vodní plavbě strážené např. Lovosicemi, Děčínem či Königsteinem, cestami pruských a napoleonských armád nakléřovským průmyslem a nejvíc ze všeho romantickými poutníky nejdřív z Drážďan a později i z Čech.

Řeka

Pojďme se podívat na Českosaské Švýcarsko jako na krajinu šťastně a funkčně složenou ze tří původně velmi odlišných fenoménů – z velkého říčního údolí, pískovcových tabulí a vulkanických proniků. Jedním ze zvláštních rysů celých Čech je údolí Vltavy a na ni navazujícího Labe, které zhruba mezi Rožmberkem a Hřenskem směřuje téměř přesně severojižním směrem, což je vlastně podivné, protože velkou tektoniku Čech jinak ovládá krušnohorský a sudetský směr. Údolí dělí Čechy na západní a východní polovinu a zároveň jako obrovský biokoridor propojuje šumavské pláne téměř v předpolí Alp se sudetskými pohořími v předpolí Severoněmecké nížiny.

Většina velkých evropských řek – až na Dunaj, který musí kličkovat mezi mladými horskými pásmy Alp a Karpat – teče zhruba severojižním směrem, a řeky jsou dokonce poměrně pravidelně rozprostřeny napříč kontinentem. Loire, Seina, Rýn, Rhôna, Labe, Odra, Visla, Don,

Janusova hlava v PP Tiské stěny. Foto Václav Sojka

Skalní stěny zdobené mikrotvary typickými pro pískovce v PP Tiské stěny. Foto Václav Sojka

Dněpr, Volha, Pečora mají dlouhé severojižní úseky většinou středních, dobře splavných toků. Vltava malým obloukem vybočuje mezi Orlíkem a Štěchovicemi, kde je ovlivněna středočeským švem a odolnými horninami jilovského pásma.

Dříve se pro severojižní směr používalo, a to zejména mezi hydrogeology, označení vltavský nebo jizerský směr. Pro hydrology byly tyto struktury velice důležité, protože vznikaly oddalováním dvou částí horninových mas a tím

NPR Kaňon Labe – pohled na Tyršovy věže od Skleněného vrchu. Foto Václav Sojka

zde vznikl volný prostor, kudy mohla přednostně proudit voda. Na vltavském směru je proto založeno mnoho vydatných pramenů.

V šedesátých a sedmdesátých letech minulého století se geologové hodně zabývali možností, zda existuje nějaký jednotný globální systém zlomů. Představte si Zemi jako dokonalou kouli, kterou rotace podél osy změnil v rotační elipsoid a tím ji zploštil, takže kdyby Země byla homogenní, tak by popraskala vcelku pravidelnou sítí puklin. Něco podobného by se mohlo stát při tání velkých mas kontinentálních ledovců či při malých změnách zemské osy, které mění rozložení zemských hmot. Další výzkumy a hypotézy se soustředily na pohyb poloplastického zemského pláště, tedy právě naopak na síly přicházející z nitra planety. Posledních nejméně čtyřicet a pravděpodobně celých 200 milionů let či ještě déle převládá pohyb hmot v plášti východozápadním směrem. Tento směr ovládá i pláštěm unášené litosférické desky. Jaký vliv má směr pohybu hmot v plášti na vývoj zlomů v nadložní křehké části kůry?

Geologové obvykle počítají s tím, že horniny v tahovém či tlakovém poli při kritickém zatížení prasknou a tím vznikne zlom. Experimenty s tlakovým polem hornin však ukázaly další význačný jev, se kterým geologové původně nepočítali, protože v terénu nebyl vidět. Horninový masiv

vůbec nemusí prasknout jedním velkým zlomem či systémem menších zlomů, tzv. zlomových pásem, ale někdy se horniny jen naruší drobnými, vlásečnicovými trhlinami, jež jsou od sebe vzdálené třeba jen 1 mm. Jsou tak tenké, že nejsou pořádně vidět ani pod mikroskopem. Představují však až několik kilometrů široké oslabené zóny, ve kterých terénní geolog nenalezne žádnou výraznou poruchu, ale tisíciletí působící vodní proud odhalí měkké zóny a z výraznější erozí. Můžeme tak vysvětlit, proč údolí mnohých evropských řek má sice zlomový charakter, ale přitom v nich žádné větší zlomy nebyly nalezeny. A protože severojižní struktury nalézáme nejenom v Evropě, ale na celé Zemi, jak je tomu i u středooceánských hřbetů, předpokládáme, že mohou mít nějaký společný základ, kterým je pravděpodobně rotační pohyb Země a odlišná rychlost proudění zemských hmot v jádru, plášti a kůře Země.

Biologický význam Labe byl mnohokrát popsán, ale na tomto místě snad můžeme zdůraznit, že nejnižší bod Čech u Hřenska je stejně tak důležitý jako nejvyšší bod Čech na Sněžce a že obojí si zaslouží stejnou míru ochrany. V 19. století ruští, angličtí a jiní cestovatelé téměř povinně navštěvovali údolí Rýna, které sice historickými památkami, jistou kulturní líbezností, úrovní vinného terroiru převyšuje labské údolí, ale jinak se jedná o srovnatelnou a možná fádňejší krajinu navíc silně přetvořenou člověkem.

Pískovec

Pískovcové oblasti české křídové pánve si představme jako postupně se vyvíjející reliéf, který leží zhruba mezi skalním městečkem na pražském Petříně, pokračuje obvykle jen několik desítek metrů hlubokými údolímí Českého ráje, Kokořínska a Českolipska a je završen hlavně velkolepými stolovými horami a kuestami Českosaského Švýcarska na západě a Broumovskými stěnami a pohořím Góry Stołowe na východě. Amplituda tektonických pohybů totiž roste od středu Země k jejím okrajům. Podobně jako jsme se snažili dívat se na labské údolí z pohledu Rýna či Rhôny, pojďme se podívat na všechna pískovcová skalní města české křídové pánve jako na jeden, navzájem se doplňující geomorfologický soubor.

Každý region má přitom nějaké výrazné rysy, jakými jsou skalní věže Českého ráje, mezolitické převisy Českolipska či stolové hory na česko-saském rozhraní. Z evropského pohledu je náš pískovcový reliéf jedinečný především množstvím drobných a středně velikých skalních útvarů, jako je nějakých padesát typů skalních voštin. Zdá se, že jejich bohatství je nejenom ovlivněno litologií pískovců a mírným, středně vlhkým klimatem, ale i hloubkou údolí zhruba na výšku stromu, který skalní mikrotvary stíní před deštěm, kroupami a teplotními extrémy. V aridních oblastech např. v některých částech USA, kde se z povrchu skal odlamují celé exfoliační šupiny, jsou voštiny a podobné útvary spíše vzácné, ale v ČR se zdá, že geomorfologické bohatství souvisí s lesem. I to je jeden z důvodů, proč mluvíme o pískovcovém fenoménu.

České křídové pískovce mají další zajímavý rys – nejsou ani moc tvrdé, ale ani měkké. Je možné do nich vytesat kapličku, plošinku na odložení nůše či zahлубit cestu, která vydrží další stovky let. Povrchové partie skal bývají víc zpevněné, a tak často sloužily jako zdroj „štuků“, stavebních kvádrů. A pokud vezmeme pískovec jako sochařský materiál, pak mramor podpoří fotografickou přesnost, socha ze žulové horniny bude působit pro tvrdost a zrnitost materiálu až barsbarsky, ale pískovec umožní nějaký kompromis. Málokdy snese jemný detail, a tak pracuje někdy až s expresivní abstrakcí i u barokních soch. Zvykli jsme si na pískovcové sochy, proto jejich styl už nevnímáme, ale jak by vypadala toskánská renesance, kdyby měla k dispozici jenom pískovec? Tím se dostáváme k tomu, že charakter pískovce v sobě nese i folklorní a kulturní poselství, které souvisí s činnostmi běžného, pracovního dne. Svědčí o tom skalní hrádky,

propusti rybníků, náhony mlýnů, skalní chlévy a různé světničky i výše zmíněné zahloubené cesty, jaké by v jiné krajině buď vůbec nevznikly, nebo by se nedochovaly. Tím pískovcové krajiny dostávají další neobvyklý rys – umožňují lepší čtení minulosti, a to zejména venkovského prostředí.

Na Českosaském Švýcarsku je asi nejvíc matoucí to, že většina návštěvníků volí těch několik málo kilometrů skutečně monumentálních cest podél pohraničního pásma (*uvidět Pravčickou bránu a pak zase domů*), zatímco kraj má stovky méně nápadných památek, bizarních skal, hlubokých převisů i bohatství lidové architektury. Však vůbec nejkrásnější jsou scénické pohledy širokého prostoru krajiny, jakou maloval Caspar David Friedrich, či zejména kresebné detaily, např. borovici na skále, dalšího velkého romantika a botanika Carla Gustava Caruse.

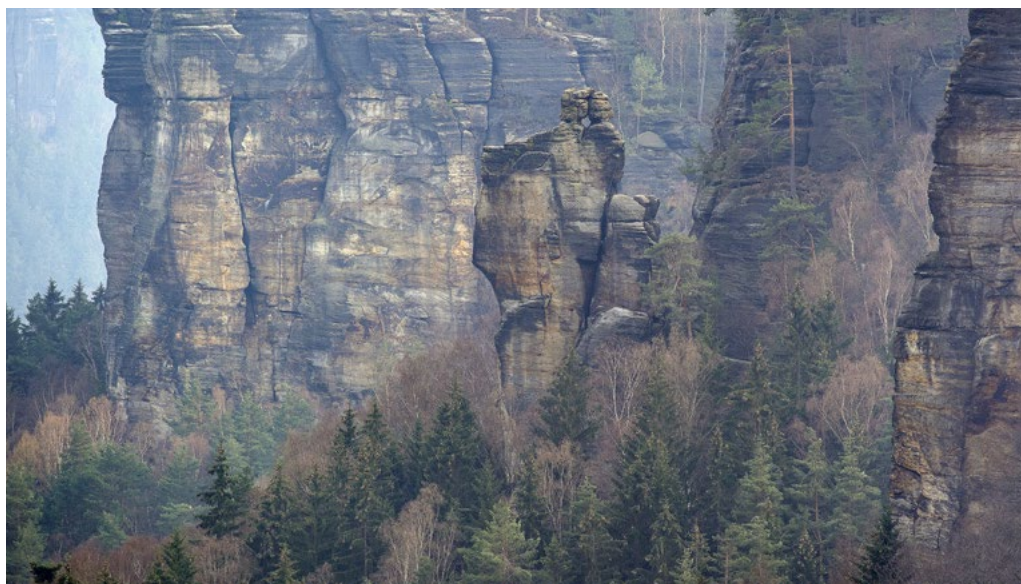
Sopky

Vulkanická činnost představuje kontrastní a zároveň komplementární prvek této krajiny. Pískovce jsou převážně vodorovné, vulkanické proniky převážně vertikální. Pro pískovce jsou typické pravouhlé kvádrové struktury, pro vulkanity spíše tvary oválné. Vulkanity zpevňují okolní pískovce, silicifikují je, anebo vytvářejí železité skalní růže a další pozoruhodné útvary. Oblast Labských pískovců sousedí jak s Českým středohořím, tak i Lužickými horami. Ocítá se tak v přechodné zóně výrazného klimatického gradientu. Středohoří je suché, stepní a vesměs čedičové, zatímco Lužické hory jsou vlhké, lesnaté a převážně znělcové. Mezi oběma celky je rozseto pole izolovaných sopečných útvarů. Kopce Českého středohoří vypadají jako sopky, ale jedná se hlavně o přírodní kanály sopek, zatímco Lužické hory vypadají jako běžné pohraniční horstvo, ale v mnoha případech se skutečně jedná o skutečná povrchová sopečná tělesa.

Zvětrávající vulkanity uvolňují živiny, takže se základní geologická stavba dá poznat podle zastoupení borovic na pískovcích a buků (v údolích i mnoha dalších listnáčů) na vulkanitech. Vzniká tím „patchwork“ stanovišť. Pískovce vytvářejí vysoké, vertikální skalní stěny, ale vulkanity spíše systémy ustupujících skalek a suťových, či spíše, jak se zde říká, drolinových polí. Krystalinikum v podobě hornin lužického plutonu a jejich metamorfovaného obalu vytváří spíše nevýrazné ploché základy, na kterých spočívají pískovce. Je to již krajina

Křídelní stěny se vysoko vypínají nad kůrovcem zasažené smrkové monokultury (NPČŠ). Foto Václav Sojka

Magická skalní věž Jeptiška přitahuje pozornost lidí od pradáвна. Foto Václav Sojka

jiného substrátu s odlišnou hydrologií a tím i odlišnými stanovišti.

Závěr

Oblast Labských pískovců zahrnující jak národní park, tak i chráněnou krajinnou oblast a její okolí představuje z evropského hlediska pravděpodobně nejvýraznější a krajinně nejbohatší území celé České republiky, přestože se z botanického hlediska nemůže rovnat

Českému krasu či planině Džbán. Hlavním určujícím prvkem je Labe zaříznuté vysokými stěnami do křídových pískovců. Není to překvapení – když si vzpomeneme na Český kras, tak se nám nejprve vybaví vápencové údolí mezi Karlštejnem a Tetínem, a něco podobného platí i pro Kokořínsko (dole mokřad, nahoře hrad) či Křivoklátsko. Stejně tak i historická města obvykle pozorujeme „od vody“ a u měst či krajin, které nemají řeky, složitě dohledáváme jejich základní strukturu. ■

Krajina Českého Švýcarska a Labských pískovců v proměnách času

Jitka Elznicová, Dana Vébrová, Johana Zacharová, Jana Müllerová

Labské pískovce, do kterých regionálně patří i České Švýcarsko, jsou krajinou, která se geologicky utvářela miliony let, a současně s geologickou složkou se vyvíjela i její složka živá. Tato krajina byla původně pokryta, až na extrémní prostředí skal, celá lesem, jehož podoba a rozsah byly přímo určovány přírodními podmínkami. Později se však na utváření její podoby začal stále více podílet člověk, a jeho vliv byl a je jedním z nejsilnějších faktorů, který iniciuje v čase velké změny. Pokud vliv člověka oslabuje, je pak přírodními procesy stírán a příroda si bere své území zase zpět. Takové změny je možné číst i v historickém kontextu.

Chceme-li se dozvědět více o přírodě, která nás obklopuje, a lépe ji pochopit, je třeba se zaměřit na dějiny novodobé, a to je zejména poslední století, bohaté na zásadní historické události. Změny iniciované politickou situací, socioekonomickými faktory i stavem společnosti se do značné míry odrážejí ve struktuře krajiny a stavu přírodních hodnot. Tyto změny lze dnes již pokročilými geoinformačními metodami analyticky hodnotit. Taková zjištění pak mohou být nástrojem pro hodnocení přírodních struktur a lze je používat při odborném plánování využití krajiny či pracovat s nimi v ochraně přírody.

Obec Kyjov - Dlouhý Důl pohled směrem na sever s dominantou Vlčí hory na horizontu: vlevo (Foto UKP98) vidíme, že na počátku minulého století byla přilehlá krajina více zemědělsky využívána – malá políčka se střídala s loukami a mezi nimi byly mladé stromy, obrázek vpravo (Foto Zdeněk Patzelt) ilustruje současný stav dané oblasti – stromy jsou již vzrostlé, zemědělství je omezené na luční hospodaření a obecně si lze všimnout vyššího podílu jehličnatých dřevin.

Historický kontext

Současná krajina Labských pískovců je již vzdálená přirozenému stavu. V pravěku byla tato oblast pokryta neprostupnými porosty a ty zůstaly téměř nezměněny až do počátku středověku. Přirozená dřevinná skladba zde byla oproti současné podobě tvořená větším podílem listnatých dřevin, dominovaly tady bučiny, někdy s příměsí dubu, místy také doubravy a na skalních výchozech bory. Ve větší míře byly přítomné i ostatní listnaté druhy jako javory, jilmy, jasany, lísky a také dnes již vzácná jedle bělokorá. Smrk, který je dnes v lesích dominantním druhem, byl izolován převážně v chladných a vlhkých údolích. S počátkem osídlování krajiny kolem roku 1000 našeho letopočtu začal člověk lesy intenzivněji hospodářsky využívat. Později v souvislosti s rozvojem sklářské, uhlířské a smolářské výroby, docházelo k rozsáhlému kácení nejdříve bukových porostů¹. Těžba dřeva dále rostla s rozvojem populace a stavebnictví v regionu². Dříví bylo důležitým obchodním a vývozním artiklem, k jehož největším odběratelům patřilo Sasko. Vzrůstající průmysl v oblasti Saska spotřeboval obrovské množství dříví pro pivovary, vápenné pece, výrobu keramiky a výrobu železa. Lesy byly v důsledku těžby a hutnictví zdevastovány, což později vyústilo v nedostatek dřeva a restriktivní opatření v celé oblasti³.

Lesům byl přisouzen téměř výhradně produkční význam, což se projevilo redukcí druhové skladby i jejich věkové struktury. Aby byla zajištěna požadovaná produkce dřeva, přešlo se postupně k umělému zalesňování a preferenci smrku, což mělo za následek horší stabilitu lesa a rozvinutí plošných disturbancí, například přemnožením lýkožrouta smrkového, bekyně mnišky, či abiotickými činiteli. První významná lesnicko-hospodářská mnišková kalamita postihla oblast Labských pískovců kolem roku 1920. Byla zapříčiněna změněným stavem lesů a umocněna válečnými událostmi 1. světové války.

Zcela zásadní bylo kromě lesa i využití půdy, obecně zemědělská výroba, na které závisela obživa obyvatel v regionu. Využívaný byl proto zpravidla každý úživnější kus půdy pro zemědělství, méně úživné či exponované pozemky stačily pro pastvu a sady.

Doprava dřeva byla ve skalnatých úzkých údolích velmi komplikovaná, neexistovala zde žádná rozvinutá síť silnic, proto byla kulatina s využitím gravitace přesouvána pomocí tzv. smyků či skluzů či plavením po říčkách Křinici a Kamenici, ale i menších tocích, čímž se ze zdánlivě neprostupné krajiny dařilo vytěžit dřevo i z těch nejméně dostupných míst. Zdroj: archiv Petra Bauera

BOX1 ZPRACOVÁNÍ DAT O ÚZEMÍ

Od roku 2000 se Fakulta životního prostředí Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (FŽP UJEP) podílela na řešení mnoha evropských projektů v přeshraniční oblasti Českosaské Švýcarsko, při nichž navázala úzkou spoluprací se Správami CHKO i NP (tehdy ještě oddělené instituce), která trvá dodnes.

FŽP UJEP jako první zdigitalizovala a vystavila mapy 1. a 2. vojenské mapování (Brůna 2010). Ve spolupráci s Technickou univerzitou (TU) a Leibnizovým institutem (IÖR) v Drážďanech byla shromážděna a zpracována existující historická a aktuální geodata na české i německé straně včetně leteckých snímků z let 1953, 1968 a 1989. Byly tak vytvořeny přeshraniční datové vrstvy se sjednocenou legendou. Ve spolupráci s CHKO a NP řešila FŽP UJEP celkem 15 bakalářských a diplomových prací. Již první práce z roku 2002 využívaly geoinformační nástroj, např. pro mapování turistických a cykloturistické stezek, vytvoření interaktivní mapy pro území NP České Švýcarsko či tvorbu 3D modelu vybrané oblasti z LiDARových dat. Převážná většina prací se pak zabývala hodnocením změny ve využití krajiny. Podrobnější informace o datech, jejich zpracování i výsledcích, lze najít v publikaci Elznicová a kol. (2012), která je volně ke stažení¹.

Botanický ústav AV ČR (BÚ) má se Správami CHKO a NP také nastolenu dlouholetou spolupráci. Např. v letech 2009–2011 řešil ve spolupráci s TU Dresden přeshraniční projekt Cíl 3, v jehož rámci byly analyzovány změny lesních porostů z podrobně zpracovaných historických mapových podkladů i paleoekologických dat (Csaplovics a kol. 2013).

V rámci naposledy řešeného česko-německého projektu „Paměť krajiny“ (2017–2019) byla v rámci spolupráce UJEP, BÚ a TU Dresden vytvořena spojitá geodatabáze vektorových dat, která pokrývá celou oblast Českosaského Švýcarska včetně obou CHKO a národních parků. K dispozici jsou data pro čtyři časové horizonty (1940/55, 1965, 1988/89, 2005) zachycující změny krajinné mozaiky v průběhu padesátiletí. Vzniklá data, volně přístupná ve vytvořené mapové aplikaci², umožňují lépe identifikovat změny v krajině, ale i zhodnotit její prostorovou dynamiku či mozaikovitost. Za zmínku stojí i další výstupy projektu, interaktivní aplikace o zaniklých vesnicích³ anebo krátký film⁴, které přinášejí informace o minulosti regionu a historii místního turismu a hospodaření v lesích a na lukách.

1 Patzelt 2008

2 Blaschke 1997

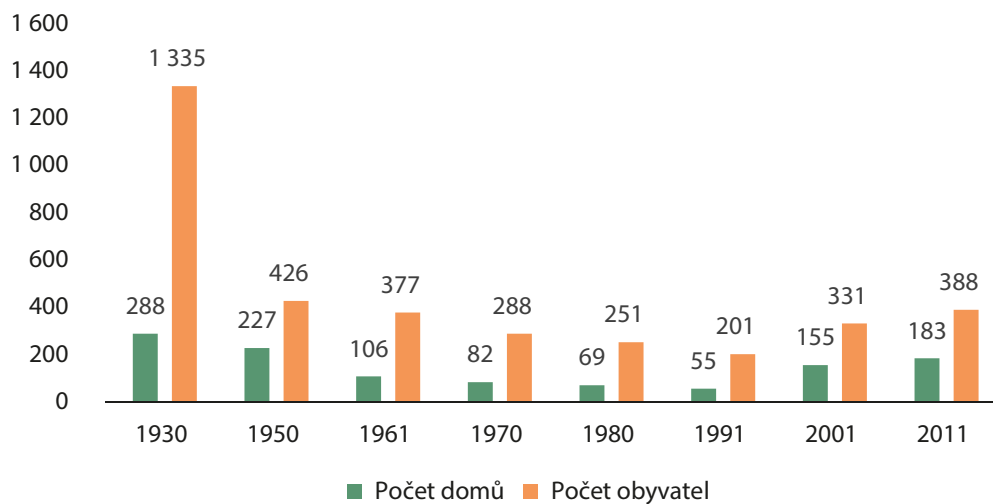
3 Kolektiv 1979

1 <http://projekty.fzp.ujep.cz/transectnet/documents/publikace.pdf>

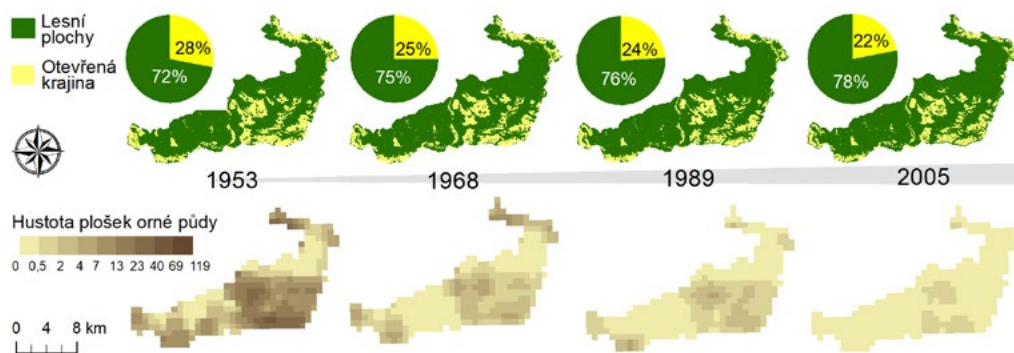
2 <http://projects.fzp.ujep.cz/LM/mapApp>

3 <http://tiny.cc/ibot-zanikleobce>

4 <https://www.youtube.com/watch?v=utQFUrNeRtE>

Obr. 1 Vývoj počtu obyvatel a domů v obci Růžová. Zdroj: Český statistický úřad 2015. Vypracovala Jitka Elznicová

Obr. 2 Změna krajinné struktury a hustoty plošek orné půdy v letech 1953 až 2005 zjištěná z leteckých snímků. Ačkoliv se podíl otevřené krajiny k lesním plochám výrazně nezměnil, hustota plošek doznala mnohonásobně větší úbytku a v oblasti Českého Švýcarska se prakticky již nevyskytuje. Vypracovaly Jitka Elznicová, Johana Zacharová

Obr. 3 Rozorání mezí a scelení pozemků na zemědělsky využívané ploše mezi obcemi Libouchec a Kamenec – letecké snímky z let 1953, 1968 a 2015 (zleva doprava). Zdroj: © VGHMÚř Dobruška 1953–1968, © ČÚZK 2005 Vypracovala Jitka Elznicová

Změny krajiny po 2. světové válce

K zásadnímu zlomu, který významně ovlivnil nejen region Labských pískovců, došlo po 2. světové válce, kdy byla z oblasti vysídlena většina obyvatel, zaniklo mnoho vesnic a osad a zmizelo nebo zůstalo opuštěno mnoho domů a podniků. Rozvinutý místní průmysl a obchod upadaly. S odchodem německého obyvatelstva byly zpřetrhány také vazby obyvatel ke krajině, které se doposud v původní míře neobnovily. Těmito událostmi byly odstartovány další krajinné změny.

Příkladem může být obec Růžová, kde po 2. světové válce došlo k 68% úbytku počtu obyvatel, a populace dále klesala až do roku 1991, poté došlo k pozvolnému nárůstu obyvatelstva (obr. 1). Postupně došlo ke stagnaci rozvoje obcí z důvodu úbytku trvale žijícího obyvatelstva. V oblasti Českého Švýcarska a odlehlých obcích, pro zemědělství méně vhodných, začalo být typické rekreační využívání, zemědělství zde upadlo a hospodařilo se pouze v lesích. I přes odliv stálého obyvatelstva, pravděpodobně s přispěním atraktivity této oblasti, dochází v posledních desetiletích v některých obcích k nárůstu zastavěných ploch na úkor trvalých travních porostů a polí.

Aby mohly být tyto krajinné změny vyhodnoceny, využívají se zejména staré mapy, archivní letecké snímky, historické fotografie a záznamy z archivů a kronik. Ty se kombinují s daty novými, jako jsou družicové snímky a data laserového skenování. Z překryvu těchto zpracovaných dat je pak možné z jednotlivých vrstev identifikovat změny. Analýza změn krajinné struktury Labských pískovců na obr. 2, interpretované pomocí leteckých snímků od r. 1955 do r. 2005, prokázala výrazné zmenšení plochy orné půdy a postupné zvětšování plochy lesa. Tento trend je důsledkem zániku některých osad či částí obcí po 2. světové válce v příhraničních oblastech, k němuž došlo nejen na území Labských pískovců, ale i ve většině dalších příhraničních oblastí. Stalo se tak z důvodu tvorby hraničního pásma, ale i z kvůli odsunu místního německého obyvatelstva.

Největší změnu po 2. světové válce, která platí obecně pro celou republiku, lze identifikovat na vývoji zemědělské půdy. Po roce 1945 bylo místní německé obyvatelstvo odsunuto a část venkovského obyvatelstva se také přesídlila do měst. Zároveň docházelo ke slučování polí, odstranění mezí, remízků a agrárních valů, a tím ke snížení mozaikovitosti krajiny. Z hlediska zemědělského

hospodaření lze z mapy krajinného pokryvu vypozorovat, jak se měnila struktura půdního fondu. Zcela evidentní je změna mozaikovitosti krajiny, kdy původní drobná pole byla postupně scelena do velkých lánů orné půdy (obr. 3). Meze byly odstraněny především v rovinatých oblastech, které byly v době kolektivizace využívány jako zemědělská půda, zatímco v místech s vyšším sklonem zůstaly zachovány.

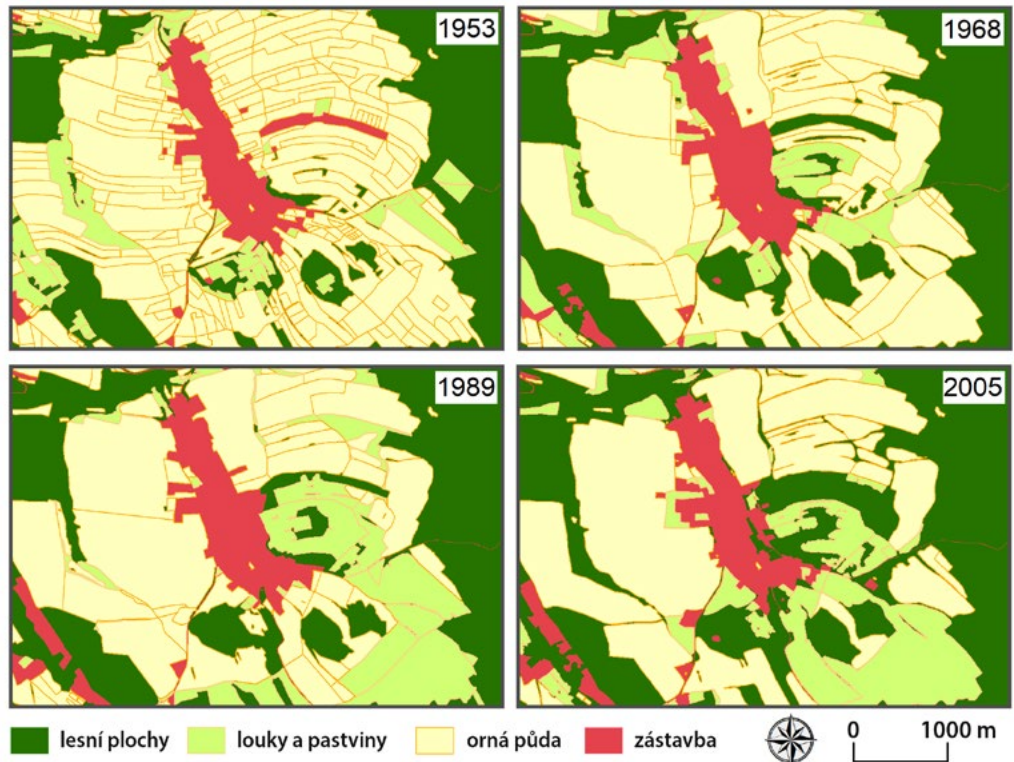
Opět na příkladu obce Růžová (obr. 4) je dobře patrné scelování polí a jejich přeměna na luční porosty. Současně je na tomtéž obrázku zachycen zánik vísky Neudörfel, která postupně zarůstá dřevinnou vegetací. V okolí obce se rozšiřují lesní plochy a krajina zarůstá. Později se na úkor sadů rozvíjí zástavba a na západní straně obce vzniká chatová osada Nový Svět.

Zarůstání krajiny

Mnoho míst v současném CHKO Labské pískovce a NP České Švýcarsko, které byly dříve obhospodařovány, bylo ponecháno ladem a vlivem sukcese zarostlo křovinami až k jejich postupné přeměně na lesní porost. Volné krajiny se tak částečně navrátil přírodní charakter a větší stabilita. Na druhou stranu klesla její mozaikovitost, což má negativní důsledky nejen pro luční společenstva, ale i pro některé živočichy. Příkladem může být tetřev obecný, který vyhledává mozaiku střídajících se otevřených ploch s nízkou vegetací a ploch se vzrostlou vegetací, kterou potřebuje pro nocování a hnízdění (Elznicová *et al.* 2012).

Při hodnocení otevřené krajiny, do které byly zahrnuty plochy orné půdy, trvalé travní porosty, vodní plochy, ale i zastavěná území včetně cest a zahrad, byl zjištěn mírný nárůst lesů na úkor otevřené krajiny. Zatímco v roce 1953 zaujímaly lesy včetně pasek a roztroušené či liniové zeleně 72 % z celkové rozlohy území, v roce 2005 šlo již o 78 % (obr. 5 na následující straně). Na ploše CHKO došlo k nárůstu podílu dřevinné vegetace za sledovaných 50 let o 8 %. Trend poklesu podílu otevřené krajiny je setrvalý.

Z obr. 5 je také dobře patrná dynamika krajiny v oblasti CHKO Labské pískovce a NP České Švýcarsko. Čtvrtina území v oblasti CHKO Labské pískovce prodělala nějakou změnu mezi kategoriemi krajinného pokryvu ve sledovaných letech. Na území Českého Švýcarska, které se stalo národním parkem, můžeme sledovat odlišný vývoj od území současné CHKO Labské pískovce. V NP bylo nezměněno více než 97 % plochy, mírně narůstá

Obr. 4 Změny krajinné mozaiky v okolí obce Růžová vyhodnocené z leteckých snímků (víska Neudörfel východně od Růžové). Vypracovali Jitka Elznicová, Johana Zacharová

Obec Růžová na dobové pohlednici (výřez). Foto archiv Správy NPČŠ

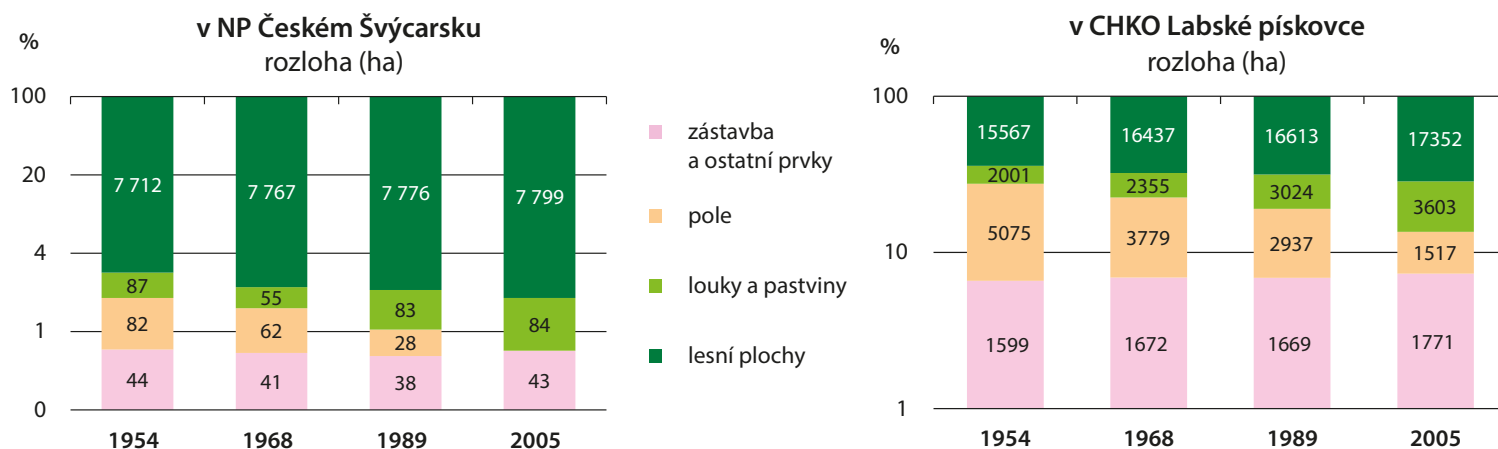
plocha lesa, avšak v CHKO je zarůstání a navýšení podílu lesa daleko výraznější. Postupný rozvoj mimolesní dřevinné vegetace je vyšší v CHKO vzhledem k tomu, že se jedná o krajinu lesozemědělskou s vyšším počtem sídel, kde však bylo zemědělství silně zredukováno. V NP v roce 2005 již žádná orná půda není a v CHKO se podíl orné půdy zmenšil o dvě třetiny, zatímco plocha travních porostů se téměř zdvojnásobila. Tyto trendy jsou typické vzhledem k efektu poválečného vysídlení a k tomu, že CHKO je formováno krajinnou mozaikou kulturních a přírodních ploch, zatímco v národním parku vždy převládala společenstva lesní a přírodní. Na rozdíl od NP dochází v CHKO

k rozvoji zástavby, což opět souvisí s počtem sídel a charakterem území.

Změny lesního prostředí

Změna porostů od přirozených ke kulturním lesům byla postupná. Lesy se měnily po částech a v dlouhém časovém období. Tento proces přeměny započal již v 18. století, kdy bylo nutné vzrůstající spotřebu dříví zajistit plánovaným lesnickým hospodařením. Pro tento účel vznikaly velkoplošné stejnověkové monokultury zejména smrků, ale i borovic. Obchodovalo se s reprodukčním materiálem,

Procentuální zastoupení krajinných prvků

Obr. 5 Změny podílu kategorií krajinného pokryvu mezi lety 1954–1968–1989–2005 v NP Českém Švýcarsku (A) a v CHKO Labské pískovce (B) vyhodnocené z leteckých snímků. Vypracovaly Jitka Elznicová, Johana Zacharová

byly zaváděny nové druhy a začal se zde vysazovat i modřín.

Dramatičtější změny však nastaly následně a jsou spojené s disturbancemi, při kterých je les ve větší míře narušený a stav lesa – jeho stáří, druhová skladba a struktura – se

náhle na velké ploše mění. Disturbance se dějí v přirozených lesích i v lesích kulturních, ale právě v lesích s uniformní strukturou nabývají zpravidla většího rozsahu a následků. Tyto disturbance, o kterých v hospodářských lesích hovoříme jako o kalamitě, se začaly dít častěji v souvislosti s produkčním využíváním

porostů se zjednodušenou strukturou. Ty jsou k takovýmto kalamitám obzvláště náchylné, a to především ve spojení s extrémními klimatickými jevy či dalším narušením. Nejstarší zmínka o přemnožení kůrovce tak byla v Českém Švýcarsku poprvé zaznamenána již v hlášení úřadu knížete Kinského z roku 1840, další rozsáhlé narušení porostů později způsobila mnišková kalamita, která propukla v roce 1922 (Správa NP ČŠ 2011). Tyto hospodářské kalamity sice nezměnily porostní plochu, ale významně ovlivnily stáří porostu a jeho další vývoj. Téměř všude, na ploše postižených porostů, byly odumřelé lesy odtěženy a znovu obnoveny stejnověké smrkové produkční lesy, což očekávatelně vyústilo do další velkoplošné disturbance, které jsme svědky v současnosti. Tentokrát lesy odumřely v důsledku kůrovcové gradace (2018–2021, obr. 6) umocněné nízkými srážkami v letech 2017–2019. Smrk, jehož optimem jsou stanoviště s dobře dostupnou vodou, byl fatálně oslabený absencí povrchových srážek a sníženou hladinou podzemní vody, na kterou již nedosáhl mělce utvářeným kořenovým systémem a podlehl rychle se šířícímu kůrovci.

Rozdílný přístup ke kůrovcové gradaci je patrný mezi NP a CHKO. V CHKO je snahou a povinností, vyplývající z lesního zákona, napadené porosty asanovat a zamezit tak dalšímu šíření lýkožrouta do lesních porostů. Vzniklé odlesněné plochy jsou pak převažující měrou opět uměle zalesňovány, aby byly splněny povinnosti vyplývající z lesního zákona. Zásadní vliv na budoucí vývoj lesních porostů bude mít přístup, který

Výhled severozápadním směrem z Rudolfova kamene nedaleko Jetřichovic na lesní porosty zasažené kůrovcovou kalamitou v listopadu 2019. Foto Johana Vardarman

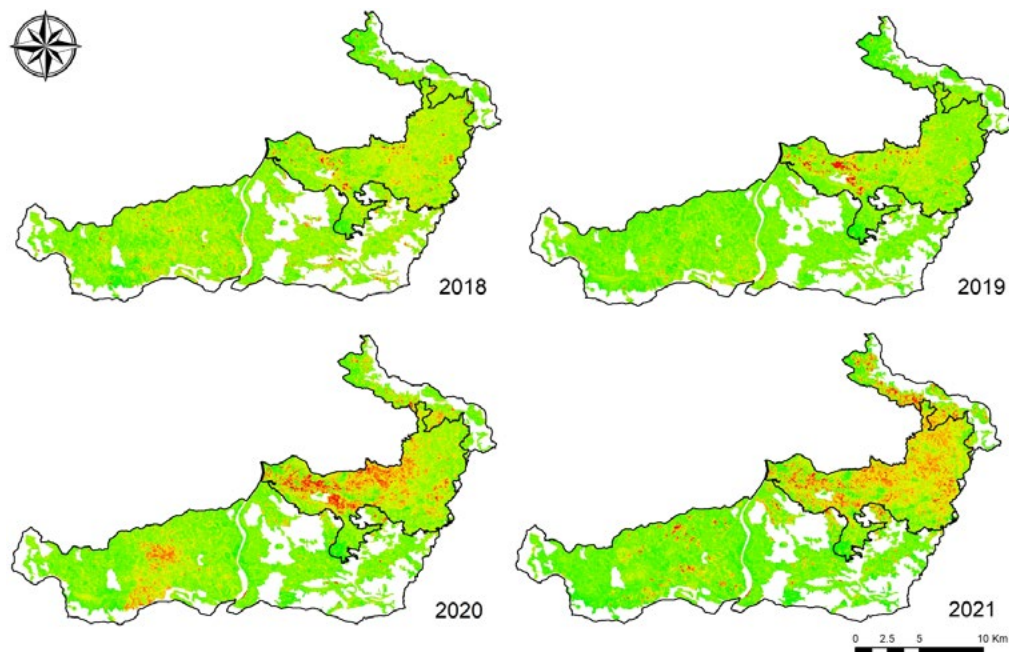
lesníci zvolí, zda se jim podaří spojit hospodářskou funkci lesa s přírodě blízkou strukturou lesů odolnějších vůči disturbancím. Výraznou pomocí budoucí podobě lesů by bylo využití přirozených obnovních funkcí lesa v maximální možné míře, což je však možné jen v případě, že bude v krajině nastavena optimální rovnováha mezi stavem prostředí a vlivem spárkaté zvěře, která dlouhodobě obnovu lesa blokuje a druhově redukuje.

Na území národního parku je však kůrovcová gradace přijímána odlišným způsobem, jelikož se již nejedná o hospodářské lesy a ochrana přírody a ekosystémových funkcí lesa je zde prioritou. Kůrovec šířící se smrkovými porosty, byť už člověkem značně pozměněnými, je zde vnímán jako přírodní činitel, který může napomoci návratu ekosystémů do přírodního stavu. Proto Správa NP po vyhodnocení rozsahu a potenciálu kůrovcové gradace zastavila v roce 2019–2020 postupně veškeré asanační těžby, které znamenaly značné narušení lesních ekosystémů včetně řady dalších negativních vlivů na přírodní složky a prostředí. Tím na území NP došlo ke zcela nové situaci, kdy je téměř všechno odumřelé dřevo ponecháno k zetlení, čímž se vrací do koloběhu živin a nový les vzniká spontánně, ovlivňován pouze či převážně přírodními procesy, zejména sukcesí a samoobnovou. Ponechání odumřelých porostů je k obnově lesa šetrnější, zajišťuje příznivější mikroklima pro obnovu lesa (stín a vlhkost) a tím obnovu lesa usnadňuje.

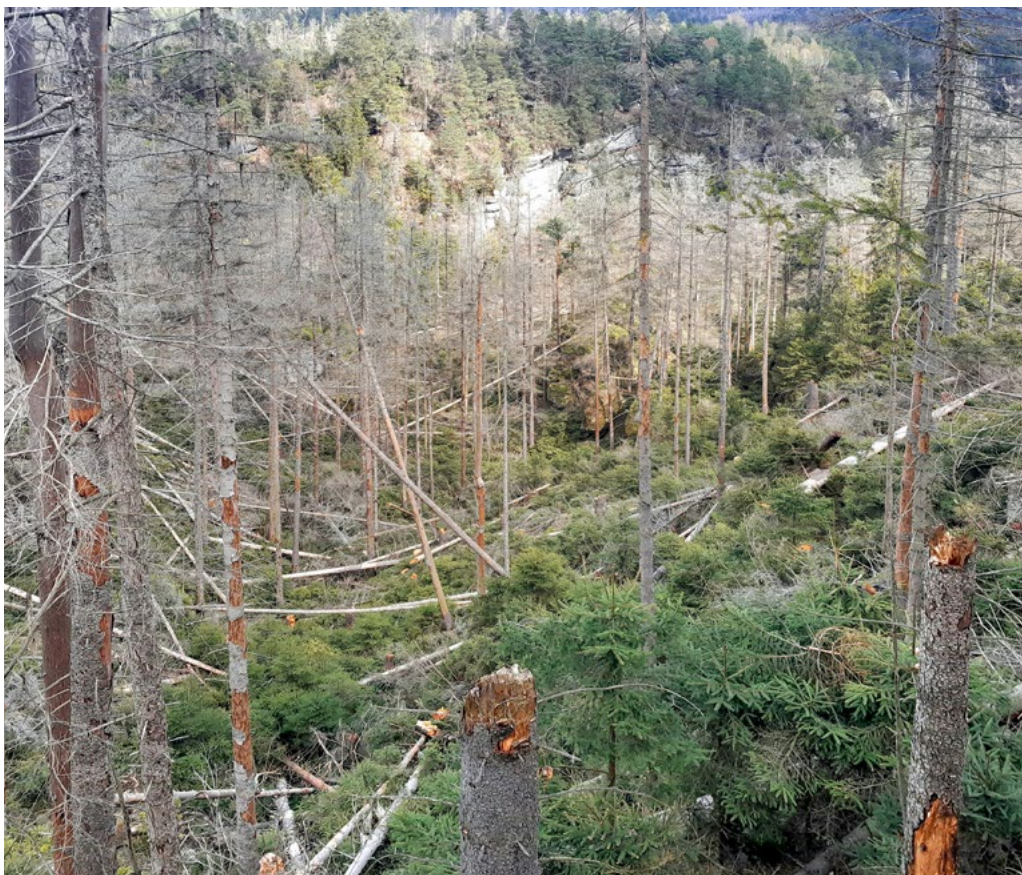
Přírodní jevy mají v národním parku přednost před umělými zásahy a regulacemi člověkem, protože jen tak dokáže národní park plnit dlouhodobé cíle ochrany, kterými je především nerušený průběh přírodních dějů na převažující ploše území, ale i další ekosystémové a krajinné funkce. Tyto cíle jsou důvodem, proč národní parky vznikají a plní tak společenský požadavek na uchování částí divoké přírody jako protiváhu k absolutní převaze produkčních lesů a obhospodařované krajiny. Jsou to právě přirozené procesy a divoká příroda, které národní parky činí atraktivními a výjimečnými.

Z uvedených příkladů je zjevné, jak důležitou roli hraje historie krajiny a lidské působení v ní pro pochopení současného stavu a také pro zachování druhové diverzity a ekosystémových funkcí tak, aby hodnoty krajiny zůstaly zachovány i pro budoucí generace. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz

Obr. 6 Kůrovcová kalamita na území NP České Švýcarsko a CHKO Labské pískovce odvozená ze satelitních dat Landsat 8. Mapa znázorňuje změny fotosyntetické aktivity lesních porostů vyjádřenou ročními průměry hodnot Normalizovaného diferenčního vegetačního indexu v jednotlivých letech na škále od 0 (červená) po 1 (zelená). Bíle jsou označeny nelesní plochy. Vypracovali Jiří Prošek, Jana Müllerová

Odumřelé smrčiny jsou ponechány na většině území bez zásahu a vzniká spontánně nový les. Foto Dana Věbrová

Nevítané umělecké výtvořy v Národním parku České Švýcarsko

Jakub Šafránek

Vandalismus se bohužel nevyhýbá ani národním parkům a nejinak tomu je i v Českém Švýcarsku. Nedisciplinovaní návštěvníci ryjí do skal různé vzkazy a nápisy. Vandalové také zbytečně ničí infrastrukturu nebo turistické instalace, jako informační cedule a rozcestníky, nebo malují na všechny možné plochy, včetně

skal. Posledním obzvláště dobře viditelným příkladem je série graffiti, které neznámý „umělec“ vytvořil na několika místech ve Hřensku a také přímo v Národním parku České Švýcarsko. Běžnému návštěvníkovi byl nejviditelnější podivný nápis, který vznikl na skalní stěně u turistické stezky vedoucí soutěskou řeky Kamenice.

Celkový pohled na skalní stěnu s graffiti. Foto Jakub Šafránek

Graffiti jako moderní umění?

Graffiti nesporně patří k modernímu umění a jako takové má i svou neoddiskutovatelnou uměleckou hodnotu, ale podobně jako u všech uměleckých výtvorů, tak i graffiti je nutno správně umístit. V současnosti moderní města vyčleňují zóny, kde je možno graffiti vytvářet, je proto s podivem, že někomu stojí za to riskovat a posprejovat místa, kde to není vhodné. Umístění podobného výtvoru přímo v přírodním prostředí národního parku je ještě kontroverznější a diskutabilnější.

Graffiti lze z tohoto hlediska rozdělit v zásadě na tři skupiny. První skupinou graffiti jsou opravdová umělecká díla, která mají svůj význam a rozhodně i velkou tvůrčí hodnotu, a při správném umístění se zcela jistě nejedná o vandalismus. Další skupinou jsou sice řemeslně kvalitní výtvoři, které jsou však z rozličných důvodů nevhodně umístěné. Tady se jedná, i přes potenciální uměleckou kvalitu, o vandalismus. Třetí skupinou jsou rozličné nápisy a další podobné výstrelky, které postrádají jakoukoli hodnotu. Podivné bývají v tomto případě i pohnutky samotného autora a vlastně jde o čirý vandalismus a egoismus autora. Jak je vidno, tak i u graffiti je důležité jeho umístění, stejně jako je tomu například u sochy nebo fresky. Představte si Michelangelovu sochu Davida umístěnou na záchodcích pražského hlavního nádraží nebo libovolné dílo streetart umělce Banksy, vyhotovené na oponě Národního divadla.

V přírodě národního parku rozhodně ne!

V polovině září minulého roku objevili strážci NP v obci Hřensko hned několik nových graffiti. Jedno vzniklo na Labské vyhlídce, další u silnice podél Labe a jedno na nábrežní stěně u Hřenského přístaviště. Jedno graffiti vzniklo přímo v národním parku u turistické stezky vedoucí soutěskou Kamenice k přívozu. Byla posprejována pískovcová stěna tvořena středně zrnitým pískovcem s relativně dobrou soudržností a vysokou porézností. Na stěně je i několik zajímavých mikro-geomorfologických útvarů typických pro České Švýcarsko.

Ohledně díla vznikl relativně velký mediální ohlas a dá se říct všeobecné zděšení. Správa národního parku České Švýcarsko mohla řešit svými prostředky pouze jedno ze vzniklých graffiti, protože ty zbylé se již nenacházely na území národního parku. Po zveřejnění problému přišlo správě národního parku několik nabídek na vyčištění. Jedna z nabízených variant odstranění

bylo opískování, ovšem při takovém čištění by byl poškozen povrch skalní stěny a s ním i hezké voštiny. Další nabídnutou metodou bylo vyčištění pomocí tryskání suchým ledem. Tato metoda nebyla použitelná kvůli velké nedostupnosti místa a rovněž z důvodu nemožnosti dopravy strojů a zařízení. Na místě také není zdroj vody ani elektrické energie. Metoda chemického vyčištění nepřicházela, vzhledem k používání tekavých látek, z důvodu ochrany přírody vůbec v úvahu. Také jednoduché mechanické očištění ocelovými kartáči nebylo myslitelné z důvodu možného poškození povrchu skalní stěny.

Nakonec byla zvolena metoda vyčištění pomocí generátoru vodní páry. Podobně bylo očištěno graffiti na Karlově mostě, které tam vytvořili dva turisté 15. července 2019 a které vyčistil pan Miroslav Černý. Tento případ byl medializován a vzbudil velký ohlas veřejnosti i politiků.

Na základě zkušenosti z Prahy byla vybrána metoda parního čištění. Výhodou je, že nedochází k poškození přípovrchové vrstvy pískovce a skalní povrch zůstává po vyčištění prakticky nedotčen. Tuto metodu je však nutno uskutečnit dříve, než barva uzraje a vytvrdne, a to je přibližně do čtrnácti

Pokus o vyčištění graffiti zaměstnanci Správy NP. Foto Jakub Šafránek

Pracovníci firmy s vysokotlakým čističem, akce vzbudila velký zájem médií. Foto Jakub Šafránek

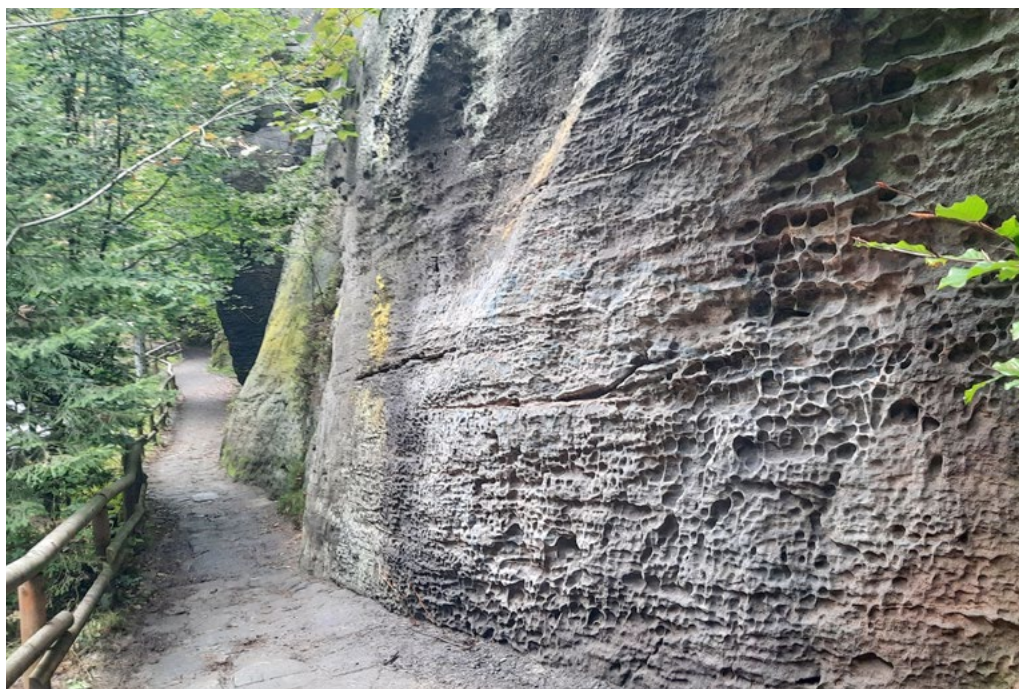
dnů. V soutěsce bylo výhodou, že skála, na které graffiti vzniklo, nebyla výrazně osluněna, a barva díky tomu tvrdne pomaleji. Rovněž relativně vysoká vlhkost hrála do karet kvalitnímu vyčištění. Prvotní pokus o vyčištění touto metodou provedli přímo zaměstnanci správy národního parku. Byl zapůjčen parní čistič běžného výkonu, ale brzy byly zjištěny limity takového zařízení. Sice se s čištěním začalo dostatečně brzy, ale práce probíhaly dost pomalu. Za osm hodin práce bylo vyčištěno zhruba půl metru čtverečního. Nakonec se nabídl

přímo pan Černý, ale ani tak to nebylo jednoduché. Na místě nebyla ani elektřina, ani zdroj vody, a ani zdroj elektrické energie. Bylo sem také nutno dopravit výkonný parní generátor schopný vytvořit páru pod tlakem takřka 500 barů. Voda do zařízení byla dodávána z plastových barelů, které bylo nutno umístit alespoň metr nad generátor, aby měl přístroj dostatečný tlak. Akrylová barva použitá na graffiti je pak odstraňována vlivem vysoké teploty páry a není k vyčištění využita energie proudu, jako by tomu bylo u vysokotlakého

čističe. Nejsnadněji šla odstraňovat výplňová bílá barva, nejhůře šla odstranit konturová tmavě modrá a oranžová barva, která obsahuje pigment s vyšší absorpcí do pískovce.

Poznatky využitelné v obdobných případech

Nakonec trvalo čištění profesionální firmou skoro pět dní. Velkým problémem byly dodávky vody a elektřiny a také struktura posprejované skalní stěny, která výrazně zvětšila povrch čištěné plochy. Taktéž porézní charakter pískovce nepřispěl k rychlému čištění. Barva se dostala do pískovce a bylo nutno některá místa opakovaně zpracovat. Graffiti bylo úspěšně vyčištěno bez poškození povrchu skály. Parní čištění je rozhodně dobrým nástrojem, který se dá použít v místech s vysokým nárokem na ochranu přírody. Není potřeba chemických rozpouštědel, která by poškozovala přírodní prostředí, nedochází k narušení povrchu pískovce, což by mohlo nevratně poškodit mikro-geomorfologické útvary skalního reliéfu, jako jsou voštiny. Je ovšem nutno s čištěním začít co nejdříve. Důležitým parametrem je také cena. Pan Miroslav Černý vyčištění skalní stěny Správe národního parku České Švýcarsko daroval, ale rozhodně nejde o levnou záležitost. Graffiti v soutěsce řeky Kamenice mělo zhruba 7 metrů čtverečních a cena za očištění byla zhotovitelem vyčíslena na skoro 110 000 korun českých.

Skalní stěna s voštinami po vyčištění. Foto Jakub Šafránek

Je smutné, že si autoři neuvědomují, jak velkým problémem je vyčištění jejich dílek. Je nutno konstatovat, že i graffiti je možno hodnotit jako umělecké dílo, ale jako takové musí být vhodné umístění. Společnost dnes navíc poskytuje mnoho míst, kde jsou kvalitní graffiti dokonce žádána, příkladem může být část berlínské zdi, která oddělovala západní a východní sektor. Umístění podobných dílek v přírodním prostředí národního parku je možno nazvat nesprávné a nevhodné, a i důvody, proč je jejich autoři vytvoří právě zde, jsou mírně řečeno podivné. Jediným vysvětlením může být arogance, sebestřednost a zloba autora. Společensky je takové jednání naprosto a široce odmítané a možná, kdyby se nad svým konáním zamyslel, sprej by do ruky na takovém místě nikdy nevzal. Tento příběh má však celkem dobrý konec, protože se výtvarník podařilo, i přes značné problémy, odstranit. Je nutno poděkovat panu Černému a zaměstnancům firmy Washing.cz za jejich přístup a vstřícnost. Nezbyvá než doufat, že už Správa NP nebude muset podobnou věc znovu řešit. ■

Třicet let zákona na ochranu přírody a krajiny

Svatomír Mlčoch, Eva Mazancová

Dne 1. června 1992 nabyl účinnosti zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. V letošním roce si tedy připomínáme 30 let od přijetí tohoto nejvýznamnějšího právního předpisu pro ochranu přírody. Dovolte, abychom

z pozice přímého spolutvůrce původní verze zákona a pozice současné legislativní právničky ministerstva životního prostředí připomenuli některé souvislosti vzniku této právní normy a zhodnotili její aktuální stav.

Kosatec různobarvý v Národním parku Podyjí. Foto Zdeněk Patzelt

CHKO Křivoklátsko. Foto Zdeněk Patzelt

Okolnosti přijetí nového zákona

Nedlouho po vzniku Ministerstva životního prostředí České republiky (počátkem roku 1990) byl na tomto úřadě zadán úkol připravit návrh zákona o ochraně přírody a krajiny, a to jako jeden z hlavních úkolů v nově se rodící české environmentální legislativě. Z rozhodnutí ministrů Bedřicha Moldana a Ivana Dejmala vznikla pracovní skupina, kterou vedl JUDr. Svatomír Mlčoch a jejíž jádro tvořili Ing. František Urban, RNDr. Milan Rivola, Ing. Igor Míchal, JUDr. Milan Damohorský a několik externích spolupracovníků, zejména RNDr. Jan Květ.

Právní prostředí v době vzniku zákona

V době, kdy bylo rozhodnuto o přípravě zákona, platil na českém území (šlo přitom o období unitárního československého státu) zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody. Ten vymezoval v necelých dvaceti paragrafech v zásadě jen deklaratorně úkoly státní ochrany přírody a svěřoval její výkon tehdejšímu ministerstvu školství a kultury

(po federalizaci v letech 1968 a 1969 ministerstvu kultury). Obsahoval některé dodnes používané pojmy ve zvláštní ochraně přírody – národní park, přírodní rezervace či CHKO, ovšem bez jejich definic a účinných forem ochrany.

Potřeba nového, podstatně kvalitnějšího zákona byla tedy počátkem devadesátých let evidentní. Na druhou stranu společnost a stát se nacházely v bouřlivém období svého vývoje, ekonomicko-právní situace nebyla usazená, započalo období transformace ekonomiky i administrativy. Některé hlasy před prací nad zákonem varovaly a radily vyčkat větší právní stability. Považujeme proto za malý zázrak, že právě v takovéto atmosféře se podařilo především vytvořit a následně i prosadit přijetí zákona v podstatě kodexového typu. Rozsah zákona činil 92 paragrafů, což na dobu jeho vzniku nebylo málo, a vyjadřoval tak snahu po komplexní právní úpravě otázek ochrany přírody a krajiny. Rozhodujícím rokem příprav byl rok 1991. Do České národní rady byl zákon předložen 20. 12. 1991 a v prvním čtvrtletí 1992 projednáván v příslušných výborech, zejména výboru pro životní prostředí a ústavněprávním. Zákon sám byl pak přijat neuvěřitelnou většinou 105 poslanců ze 111 přítomných poslanců ČNR dne 19. února 1992.

Hlavní přínosy „stočtrnáctky“ ve stručnosti:

- zavedení obecné územní i druhové ochrany přírody a krajiny;
- úprava právní ochrany krajinného rázu a VKP;
- nové postavení pro orgány ochrany přírody, které byly vybaveny rozhodovacími pravomocemi;
- zavedení nových kategorií maloplošných zvláště chráněných území;
- právní garance volného přístupu do krajiny;
- vznik linie speciálních orgánů státní ochrany přírody a krajiny, tj. Správ národních parků, CHKO (dnes sjednocených v rámci Agentury ochrany přírody a krajiny ČR) a České inspekce životního prostředí;
- zakotvení možnosti účasti občanů na správních řízeních ve věcech ochrany přírody a krajiny;
- zavedení zákonných základních podmínek ochrany pro zvláště chráněná území i druhy.

Zákon na obtíž?

Nedlouho po svém vzniku byla „stočtrnáctka“ podrobena útokům nebo kritice z několika stran. Především šlo o pokusy odstranit pod různými záminkami ta ustanovení zákona, která určité zájmové skupiny či někteří politici považovali za příliš „zelené“ či „ekologické“. První snaha o celkovou revizi zákona vznikla ve druhé polovině 90. let na Ministerstvu pro hospodářství a místní rozvoj, které vedl ministr Ing. Karel Dyba. V době vrcholícího hospodářského neoliberalismu se zákon jevil jako příliš intervenční a údajně bránící v některých regionech a lokalitách hospodářskému růstu. V prvních dvaceti letech „stočtrnáctka“ tyto útoky víceméně ve zdraví přežila. Přesto však ztratila některá relativně cenná ustanovení, zejména pak kolizní normu. Šlo o původní § 90 odst. 4, který explicitně zakotvoval specialitu z. č. 114/1992 Sb. k právním předpisům o lesích, vodách, stavebnímu zákonu a dalším „konkurujícím“ předpisům.

Evropská novelizace zákona

Zákon o ochraně přírody a krajiny prošel po dobu své existence celou řadou novelizací. To je pochopitelné s ohledem na dynamický a někdy i turbulentní vývoj v naší společnosti i práva. Za nejvýznamnější změnu pak lze označit tzv. euronovelu, tj. novelizaci provedenou zákonem č. 218/2004 Sb. Na její přípravě se významně podílel RNDr. L. Miko, RNDr. A. Vopálková, RNDr. P. Roth, RNDr. F. Pelc, Ing. P. Pešout,

JUDr. J. Prchalová a další. Podstatou novely bylo zavedení evropského práva v oblasti ochrany přírody do našeho právního řádu, především pak směrnice o stanovištích a tzv. ptačí směrnice. Novela č. 218/2004 Sb. (tzv. euronovela) přinesla také úplně jiné znění § 58, do něhož byla zakotvena povinnost odstraňování (kompenzace) ekonomické újmy vzniklé v zájmu ochrany přírody v případě ztíženého zemědělského nebo lesního hospodaření. Až do této novely se prakticky žádné náhrady nevyplácely (s výjimkou těch, které upravoval z. č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy). Vyřešena o něco později byla také institucionální základna státní ochrany přírody, když Agentura ochrany přírody a krajiny se stala podle zákona správním úřadem.

Kudy se ubírá „stočtrnáctka“ v posledním desetiletí?

Změny se zákonu o ochraně přírody a krajiny nevyhýbají ani v posledním desetiletí (od r. 2012 napočítáme celkem 16 novelizací). Pokud bychom uvažovali o společných jmenovateliích zásadních změn, bude jimi v prvé řadě mimořádný tlak na usnadnění stavební činnosti (který vyústil v komplexní rekodifikaci stavebního práva v loňském roce, včetně zcela zásadní kompetenční změny „stočtrnáctky“), dále celospolečensky diskutované téma rozsahu ochrany a využívání národních parků (zákon č. 123/2017 Sb.) a v neposlední řadě požadavky recentních evropských předpisů, zejména pak nová právní úprava prevence a regulace zavlékání či vysazování a šíření invazních nepůvodních druhů rostlin a živočichů (zákon č. 364/2021 Sb.).

Nová právní úprava národních parků zlepšila jejich právní postavení tím, že zakotvila jejich územní vymezení v přílohách zákona na ochranu přírody a krajiny. Přinesla i lepší koncepci zonace národních parků a mimo jiné přispěla k tomu, že z podstatné části utichly spory ohledně základních podmínek ochrany a režimu zonace v Národním parku Šumava.

Ochrana přírody vs. stavební činnost

Požadavky na usnadnění stavební činnosti, spočívající v oslabování některých zavedených institutů ochrany přírody a krajiny, lze vysledovat u několika nedávných novelizací zákona. Přes zjevnou absenci průkazné studie jsou (dosud

samostatné) správní akty vydávané orgány ochrany přírody jako podklad pro řízení podle stavebního zákona označovány lobbistickými skupinami za klíčovou komplikaci při umisťování a povolování staveb. Bohužel mnohem méně je zdůrazňována často nedostatečná kvalita dokumentací předkládaných stavebníky, která je skutečnou brzdou rychlého a bezproblémového průběhu řízení.

Dílčí změny omezující kompetence orgánů ochrany přírody v souvislosti s umisťováním a povolováním staveb proběhly již v r. 2012 (zákonem č. 350/2012 Sb.), kdy došlo k omezení souhlasu orgánů ochrany přírody ke stavbám umisťovaným v CHKO. V souvislosti s rozsáhlejší novelou stavebního zákona (zákonem č. 225/2017 Sb.) došlo k zásadní změně formy některých dosavadních vstupů orgánů ochrany přírody do řízení vedených podle stavebního zákona – v zákoně se objevilo závazné stanovisko ke kácení dřevin namísto povolení a závazné stanovisko k zásahu do ochranných podmínek zvláště chráněných druhů namísto povolení výjimky (pro situaci, kdy dojde ke zjištění výskytu chráněného druhu až po zahájení řízení podle stavebního zákona). Zákonem č. 225/2017 Sb. byla rovněž velmi diskutabilně omezena účast veřejnosti v řízeních dotýkajících se zájmů ochrany přírody a krajiny. Omezení účastenství pouze na řízení vedená podle zákona o ochraně přírody a krajiny znemožnilo regulérní účast ekologických spolků při povolování staveb, které sice nepodléhají procesu posuzování vlivů na životní prostředí, avšak přesto svým umístěním, provedením či provozem vliv na přírodu a krajinu v dané lokalitě mít mohou. Toto omezení přístupu veřejnosti bylo následně (byť jen těsně) potvrzeno Ústavním soudem.

Zcela nový typ správního aktu orgánu ochrany přírody vložila do zákona o ochraně přírody a krajiny novelizace tzv. liniového zákona (zákon č. 403/2020 Sb.). Za účelem zjednodušení složitých povolovacích procesů u dopravních staveb, staveb vodní nebo energetické infrastruktury bylo vytvořeno jednotné závazné stanovisko k zásahu do přírody a krajiny podle liniového zákona, které nahrazuje jednotlivá povolení a souhlasy orgánů ochrany přírody, a to včetně druhových výjimek, dosud povolovaných samostatným rozhodnutím orgánu ochrany přírody.

A ke zcela zásadní koncepční změně v organizaci státní správy ochrany přírody a krajiny došlo rekodifikací stavebního práva, tedy přijetím nového stavebního zákona č. 283/2021 Sb. a doprovodného zákona k němu (zákon

č. 284/2021 Sb.). Řada dosavadních kompetencí orgánů ochrany přírody, zejména v obecné ochraně přírody a krajiny, má být na základě přímé změny zákona o ochraně přírody a krajiny integrována do kompetencí stavebních úřadů (stavební úřady by se tak staly orgány ochrany přírody); ve zvláště chráněných územích a v lokalitách soustavy Natura 2000 by mělo dojít k integraci pouze částečné, tedy některé kompetence by zůstaly v rukou speciálních orgánů ochrany přírody.

Rekodifikace stavebního práva není plně účinnou právní úpravou a je uvažováno (nejen) o posunutí její účinnosti, původně navrhované k 1. 7. 2023. Nově jmenovaná vláda má přitom ve svém programu nejen změnu stavebního zákona, spočívající především v návratu stavebních úřadů pod spojený model veřejné správy na obcích s rozšířenou působností, ale i právní úpravu tzv. jednotného environmentálního povolení, tedy samostatného správního aktu vydávaného orgánem ochrany životního prostředí, v němž by byly integrovány veškeré požadavky potřebné pro povolení stavebního záměru z hlediska předpisů na ochranu životního prostředí. Doufejme, že se podaří takovou úpravu nejen kvalitně připravit, ale i prosadit. Vedle nápravy zásadních nedostatků rekodifikace stavebního práva si Programové prohlášení vlády z ledna 2022 klade za cíl rozšíření plochy velkoplošně chráněných území a vyhlášení Národního parku Křivoklátsko a Národního parku Soutok. Dále je zamýšlena změna zákona o ochraně přírody a krajiny v oblasti druhové ochrany, s cílem zajistit zvýšení účinnosti druhové ochrany postavené především na ochraně biotopů a místních populací zvláště chráněných rostlin a živočichů a vytvořit vhodnější právní podmínky pro vymahatelnost této ochrany.

Závěrem

Žijeme v mimořádně turbulentním světě, který příliš nesvědčí hodnotám přírody a krajiny. Snižuje se biodiverzita. Klesá ekologická stabilita kulturní krajiny. Málo prostoru je vyčleněno pro divokou přírodu. Ochrana přírody jako obor se nachází v obtížné situaci, když se snaží tyto hodnoty aspoň zčásti zachovat. Zákon nestačí, ale může významně pomoci. Jeho další vývoj je v rukou nových politických garnitur v českém parlamentu a vládě. Přejme jim i sobě, aby měly dost odvahy i rozumu činit rozhodnutí ve prospěch přírody. A zákonu přejme dobrou kondici. Do vínku ji dobrou dostal a to je zavazující. ■

30 let ochrany přírody a krajiny v judikatuře Ústavního soudu ČR

Vojtěch Stejskal

V uplynulých třiceti letech účinnosti zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny se Ústavní soud nejednou zabýval v rámci své judikatury k zákonům z oblasti práva životního prostředí také ochranou přírody a krajiny.

Shrňme proto pro vývoj ochrany přírody a krajiny některá významná témata, kterých se rozhodování Ústavního soudu týkalo.

Ochrana přírody je veřejným zájmem

Ochrana přírody a krajiny je podle § 58 odst. 1 zák. č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, veřejným zájmem. Z důvodu veřejného zájmu může stát regulovat výkon vlastnického práva (čl. 11 odst. 3 Ústavní Listiny základních práv a svobod, dále jen „Listiny“) či svobodu pohybu z důvodů ochrany přírody na vymezených územích (čl. 14 odst. 3 Listiny). Podle Ústavy a Listiny lze právo na samosprávu a na ochranu vlastnictví i svobodu pohybu omezit zákonem, vyžaduje-li to veřejný zájem či ochrana zákona. K naplnění zájmu na ochraně životního prostředí, zachování a rozvoji zděděného přírodního bohatství, je určitá míra omezení základních práv a svobod nezbytná.¹

Téma ochrany přírody jakožto veřejného zájmu se průběžně odráželo i v judikatuře Ústavního soudu.² V červenci 2010 ve svém nálezu³ publikovaném ve Sbírce zákonů pod č. 256/2010 Sb. Ústavní soud výslovně potvrdil, že zachování, ochrana a zlepšování druhového bohatství přírody, systému ekologické stability krajiny a zlepšování přírodního a krajinného prostředí jsou legitimním, ústavně konformním cílem na ochraně životního prostředí, který je ve veřejném zájmu.

Z hlediska subjektů je to především stát, kdo je odpovědný za udržení a obnovu přírodní rovnováhy v krajině, ochranu rozmanitostí forem života, přírodních hodnot a krás, šetrné hospodaření s přírodními zdroji a za vytvoření soustavy chráněných území EU Natura 2000.⁴ Vyplývá to i z jednoho ze základních principů práva životního prostředí, tzv. principu odpovědnosti státu, zakotveného v čl. 7 Ústavy. Podle něj „stát dbá o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství“. Způsob, jakým stát dbá o naplnění všech požadavků na ochranu životního prostředí, stanoví zákony, mimo jiné i zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, a pramenem mohou být i právní předpisy EU a mezinárodní smlouvy v ochraně přírody, krajiny a biologické rozmanitosti. Dle Ústavního soudu „... ukládáním povinností, omezení a zákazů, trestáním protiprávního jednání a minimalizováním nepříznivých důsledků, či jejich kompenzací jiným přiměřeným způsobem, stát plní své povinnosti ve vztahu k životnímu prostředí a přispívá k naplňování práv jednotlivců“.⁵

Vyhlašování zvláště chráněných přírodních území

Ústavní soud se v minulosti zabýval mimo jiné stížností na vyhlášení přírodní památky Na Plachtě 3 na okraji města Hradce Králové. Stěžovatelé vlastnili pozemky, které měly být

zahrnuty do území nově vyhlášené přírodní památky. Namítali zásah do vlastnického práva podle čl. 11 a do práva podnikání a jiné hospodářské činnosti dle čl. 26 Listiny základních práv a svobod. Ústavní soud stížnost odmítl s tím, že pokud jde o namítanou zásah do vlastnického práva, „stát je oprávněn užívat majetku v souladu s obecným zájmem v nezbytném rozsahu regulovat, což odpovídá i sociální funkci vlastnictví zakotvené v čl. 11 odst. 3 Listiny a tam stanoveným limitům vlastnického práva (výkon vlastnického práva nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem). Zamítnutí námitek proti vyhlášení zvláště chráněného území (v daném případě přírodní památky) sice představuje regulační opatření ve vztahu k majetku stěžovatelů, jde však o nezbytné opatření předvídané zákonem a sledující obecný zájem.“ Pokud jde o namítanou zásah do práva na podnikání a provozování jiné hospodářské činnosti dle čl. 26 Listiny, zde ÚS uvedl, že podle čl. 26 odst. 2 Listiny „... zákon může stanovit podmínky a omezení pro výkon určitých povolání nebo činností. Právě takovou podmínku a zároveň i omezení ve výkonu určitých činností představuje zákaz měnit, poškozovat nebo hospodářsky využívat přírodní památku vedoucí k jejímu poškození (§ 36 odst. 2 zákona o ochraně přírody).“ Zamítnutí námitek stěžovatelů proti vyhlášení zvláště chráněného území (v daném případě přírodní památky) nemůže jako takové podle Ústavního soudu

1 Viz bod 79 nálezu ÚS ze dne 25. 9. 2018, sp. zn. Pl.ÚS č. 18/17, který se týkal právní úpravy národních parků.

2 Viz např. Nález ÚS ze dne 8. 7. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 8/08; usnesení Ústavního soudu ze dne 13. 10. 2015, sp. zn. IV. ÚS 2068/15, nález ÚS ze dne 25. 9. 2018, sp. zn. Pl.ÚS č. 18/17.

3 Nález ÚS ze dne 8. 7. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 8/08.

4 Viz § 1 ve spojení s § 2 odst. 1 zák. č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

5 Viz Usnesení ÚS č. IV. ÚS 254/02 ze dne 28. 1. 2003.

představovat porušení práva na podnikání a provozování jiné hospodářské činnosti.⁶

V roce 2012 Ústavní soud zamítl⁷ stížnost subjektu hospodařícího v pronajatém lese, kde na části pozemků byla vyhláškou Ministerstva životního prostředí č. 17/1997 Sb. ze dne 27. ledna 1997 vyhlášena národní přírodní rezervace Ransko (dále též jen „NPR Ransko“) a stanoveny její bližší ochranné podmínky. Navrhovatel spatřoval porušení práva vlastnit majetek dle čl. 11 Listiny ve znemožnění práva užívat věc a požívat její plody a užítky jako jedné ze základních součástí vlastnického práva v důsledku rozhodnutí Ministerstva životního prostředí ze dne 10. června 1998 č. j. 9.337/98-OOP/3610/98 o schválení plánu péče o NPR Ransko a rozhodnutí Ministerstva zemědělství ze dne 11. června 1999 č. j. 861/99 o schválení lesního hospodářského plánu navrhovatele. V důsledku vydání těchto rozhodnutí je navrhovatel povinen jak těžbu v lese, tak i obnovu, ochranu a výchovu lesa ponechat samovolnému vývoji. Navrhovatel měl za to, že napadenými rozsudky byl zbaven práva nabýt vlastnické právo k vytěženým stromům bez poskytnutí jakékoli majetkové náhrady; zůstalo mu zachováno jen jakési *dominium nudum*, jinak byl z hospodaření v těchto lesních porostech vyloučen. Ústavní soud v nálezu, kterým stížnost zamítl, uvedl, že „zásah do podstaty vlastnického práva zákonem omezením užívání lesa sleduje legitimní cíl, tj. ochranu lesů v národních přírodních rezervacích jako zvláště chráněných územích, která jsou pro svou biologickou jedinečnost a rozmanitost hodna přísné ochrany státní mocí. Zásah do podstaty vlastnického práva kontrolou užívání majetku spočívající v zákazu těžby dřeva v NPR Ransko bez vyplacení částky přiměřené odpovídající hodnotě majetku (nevytěženého dřeva) za běžných okolností tak nepředstavuje nepřiměřený zásah do práv jednotlivce.“⁸

Ochrana přírody v národních parcích

Patrně nejvýznamnějším případem, kdy se za uplynulých 30 let Ústavní soud zabýval zákonem o ochraně přírody a krajiny, byla stížnost 25 senátorů Parlamentu ČR na přijetí novely zákona č. 114/1992 Sb., kterou se výrazně změnila

Ochrana přírody je veřejným zájmem. Národní přírodní rezervace Vůznice v CHKO Křivoklátsko. Foto Zdeněk Patzelt

dosavadní právní úprava národních parků. Jednalo se o zákon č. 123/2017 Sb.⁹ Navrhovatelé zejména namítali vady legislativního procesu předcházejícího přijetí novely zákona o ochraně přírody a krajiny, neurčitost či vnitřní rozpornost novelizované právní úpravy a její nepřiměřenost k právu obcí a krajů na samosprávu, právu vlastnit majetek a svobodě pohybu. Námitky strukturovali podle tematických okruhů týkajících se vymezení národních parků a jejich založení (a), ochranných podmínek a klidových území (b), zonace národních parků (c), rady národního parku (d), lesů národních parků (e), omezení zcizitelnosti vlastnického práva státu k některým pozemkům na území národních parků (f) a předkupního práva státu k některým pozemkům na území národních parků (g). Plénum Ústavního soudu nálezem zamítlo návrh na zrušení celé této novely, jakož i alternativní návrh na zrušení jejich jednotlivých ustanovení s tím, že nová zákonná právní úprava je ústavně konformní.¹⁰

Ústavní soud mimo jiné prohlásil, že „... smyslem národních parků je kompromis mezi naplňováním dlouhodobých cílů ochrany přírody (nerušený průběh přírodních jevů) a umožněním využití jejich území (k udržitelnému rozvoji, vzdělání,

výchově aj.), to vše jako komponentů práva na příznivé životní prostředí podle čl. 35 odst. 1 Listiny i požadavku na zachování a rozvíjení přírodního bohatství podle preambule Ústavy. Výše uvedené odůvodňuje vysokou důležitost národních parků, která s sebou přirozeně nese i určitá omezení základních lidských práv a svobod či jiných veřejných zájmů.“¹¹

V rámci testu proporcionality Ústavní soud dospěl k názoru, že „ochrana přírody na území národních parků je projevem zájmu společnosti na zachování a rozvoji zděděného přírodního bohatství jakožto veřejného statku. Regulací činností prováděných na území národních parků lze dosáhnout sledovaného cíle. Současný stav společnosti a nedostatečná ekologická gramotnost některých osob vyžadují, aby byly národní parky a pravidla chování v nich právně regulovány – předmětná právní úprava splňuje podmínku vhodnosti.“¹²

Ústavní soud v nálezu také nesouhlasil s názorem stěžovatele, že národní parky Šumava, Podyjí a Krkonošský národní park přestaly právně existovat ke dni 31. 12. 1992 pro rozpor jejich zřizovacích právních předpisů s § 6 odst. 1 uvozoacího ústavního zákona k Listině

6 Viz usnesení Ústavního soudu ze dne 13. 10. 2015, sp. zn. IV. ÚS 2068/15.

7 Srov. nálezu ÚS ze dne 26. 4. 2012, sp. zn. IV. ÚS 2005/09.

8 Viz bod 34 a 35 nálezu ze dne 26. 4. 2012, sp. zn. IV. ÚS 2005/09.

9 Nálezu ze dne 25. 9. 2018, sp. zn. Pl. ÚS č. 18/17.

10 Podrobná analýza tohoto nálezu viz Vícha, O. Nová právní úprava národních parků je ústavně konformní. in *České právo životního prostředí*, č. 3/2018 (49), s. 56–84.

11 Viz bod 52 nálezu ze dne 25. 9. 2018, sp. zn. Pl. ÚS č. 18/17.

12 Viz bod 56 nálezu ze dne 25. 9. 2018, sp. zn. Pl. ÚS č. 18/17.

Ústavní soud dospěl k názoru, že ochrana přírody na území národních parků je projevem zájmu společnosti na zachování a rozvoji zděděného přírodního bohatství. NP Šumava. Foto Zdeněk Patzelt

(č. 23/1991 Sb.) a že následně byly napadenou novelou zákona vyhlášeny nově. Z obsahu § 15 ve spojení s § 90 odst. 10 zákona o ochraně přírody a krajiny je zjevné, že zákonodárce zachoval stávající národní parky a pouze kontinuálně sjednotil právní formu jejich zřizovacích právních předpisů do jednoho zákona.¹³

Zlepšování krajinného prostředí

Přiměřenost omezení vlastnického práva ve vztahu k ochraně přírody již také byla předmětem řízení před Ústavním soudem. V červenci 2010 plénium Ústavního soudu zamítlo návrh skupiny 25 senátorů Parlamentu ČR na zrušení ustanovení § 68 odst. 3 a 4 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. V pravomoci orgánů ochrany přírody provádět zásahy ke zlepšení přírodního a krajinného prostředí, jakož i s tím související povinnosti vlastníků a nájemců dotčených pozemků strpět tyto zásahy, Ústavní soud neshledal porušení čl. 11 odst. 4 Listiny.¹⁴

¹³ Viz Vícha, O. Nová právní úprava národních parků je ústavně konformní. in *České právo životního prostředí*, č. 3/2018 (49), s. 61.

¹⁴ Nálezem sp. zn. Pl. ÚS 8/08 ze dne 8. 7. 2010.

Myslivost a ochrana přírody

V roce 2006 se Ústavní soud vyjádřil k pojmům myslivost a právo myslivosti. Podle nálezu ÚS ze dne 13. 12. 2006 sp. zn. Pl. ÚS 34/03, z uvedených definic těchto pojmů plyne, že podstata myslivosti v české právní úpravě směřuje v první řadě k naplnění ústavního cíle spočívajícího v ochraně zvěře. „Předmětem práva myslivosti je tedy zvěř, která v abstraktní rovině představuje především přírodní bohatství, které si stát vytkl za cíl chránit. Závažnost a zásadnost této ochrany je dána především skutečností, že ochrana přírodních hodnot se stala předmětem regulace přímo v Ústavě ČR, podle jejíhož čl. 7 stát dbá o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství... V podmínkách ČR jsou myslivost a právo myslivosti společenskými aktivitami a probíhají státem k ochraně a rozvoji jedné ze složek životního prostředí – zvěře. Zákon o myslivosti nepředstavuje úpravu myslivosti jako zájmové aktivity, ale ve svém základu jako cítění a regulované činnosti k ochraně a rozvoji přírody.“

Práva spolků, jejichž předmětem činnosti je ochrana přírody

Význam spolků pro ochranu přírody, potažmo celého životního prostředí, zdůraznil Ústavní

soud v roce 2014¹⁵ s tím, že skutečnost, že občan dá přednost prosazování svého zájmu formou sdružení se s jinými občany, nelze přičítat k jeho tíži. Ústavní soud se zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, zabýval mj. v souvislosti s vymezením aktivní legitimace spolků na ochranu přírody a krajiny v řízení o zrušení opatření obecné povahy (územního plánu) v rámci ochrany práva na příznivé životní prostředí dle čl. 35 odst. 1 Listiny.¹⁶

Závěrem

Shrme-li, Ústavní soud se v uplynulých třiceti letech účinnosti zákona č. 114/1992 Sb. zabýval problematikou ochrany přírody a krajiny z pohledu ústavněprávní regulace soustavně a jeho názory byly vždy konzistentní a často *in favorem* ochrany přírody. Určitou „kaňkou“ na jinak pozitivním obraze Ústavního soudu z tohoto hlediska však byl nedávný nález k § 70 odst. 3 zák. č. 114/1992 Sb. Zákonem č. 225/2017 Sb. bylo s účinností od 1. 1. 2018 bezdůvodně zrušeno právo spolků podle § 70 odst. 3 zák. č. 114/1992 Sb. účastnit se správních řízení podle jiných zákonů, pokud v těchto řízeních může být dotčena ochrana přírody a krajiny (zejména podle stavebního zákona). Proti tomu byl na podzim 2017 podán návrh skupiny senátorů k Ústavnímu soudu na zrušení příslušné části zákona č. 225/2017 Sb. (tedy navrácení znění § 70 odst. 3 zák. č. 114/1992 Sb. do původního znění před novelou). Ústavní soud až v březnu 2021 poměrem hlasování soudců 8 : 7 rozhodl, že zákon byl po formální stránce změněn v souladu s legislativními předpisy.¹⁷ Pochybnosti vzhledem ke společnému odlišnému názoru sedmi ústavních soudců, zejména o materiální správnosti tohoto nálezu, však zůstávají.¹⁸ ■

¹⁵ Nález sp. zn. č. I. ÚS 59/14 z 30. 5. 2014.

¹⁶ Jedná se o nálezy sp. zn. I. ÚS 59/14 ze dne 30. 5. 2014 a sp. zn. IV. ÚS 3572/14 ze dne 13. 10. 2015. Blíže srov. STEJSKAL, V. Přezkum aktivní legitimace v souladu s ust. § 101a s. i. s. z hlediska materiálního pohledu na věc. In *České právo životního prostředí*, č. 2/2016 (40), s. 74–78.

¹⁷ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 22/17 ze dne 26. ledna 2021 včetně odlišného stanoviska sedmi soudců vyhlášený dne 2. února 2021.

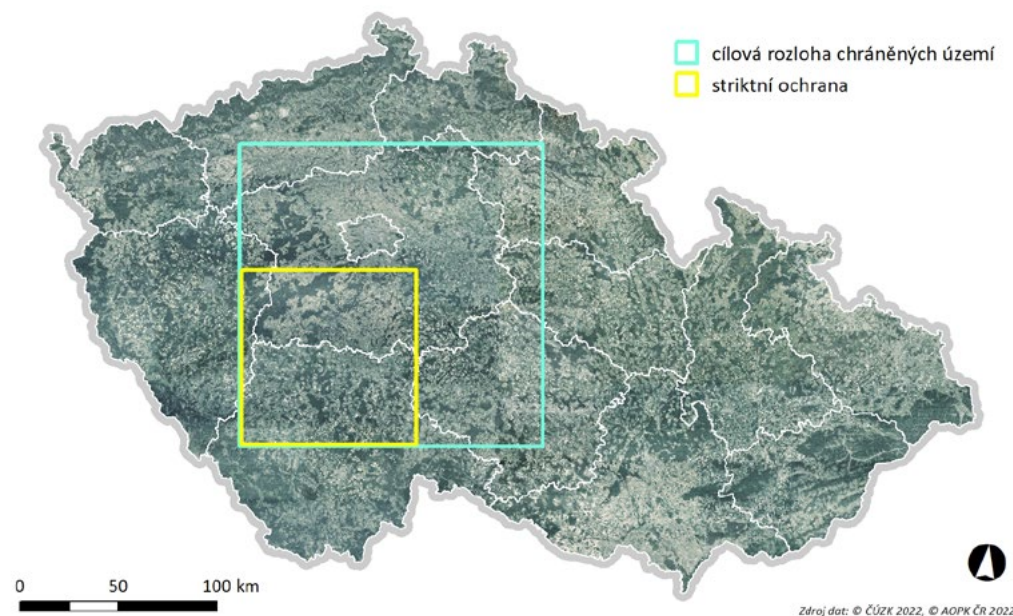
¹⁸ Blíže viz STEJSKAL, V. Ústavní soud těsnou většinou posvětil rozhodnutí Poslanecké sněmovny ohledně snížení úrovně nabytých práv spolků (k § 70 odst. 3 zákona č. 114/1992 Sb.) in *České právo životního prostředí* č. 1/2021 (59) s. 112–125.

Odpovědnost přijmeme, ale na základě dat a s rozmyslem

Michael Hošek, David Storch

V prvním letošním čísle vyšel názor Jeňýka Hofmeistera „Jak převzít svůj díl zodpovědnosti za ochranu biologického dědictví planety? Nejlépe celý“. Považujeme za nutné reagovat na něj nejen proto, že se jedná

o důležité a v ČR zatím překvapivě téměř nediskutované téma. Ale také proto, že autor vychází ze zjevně mylných informací, respektive nevychází ze skutečnosti, podložené exaktními daty.

Mapa: Názorně ukazuje cílový stav Strategie ve vztahu k chráněným územím. Modrý čtverec značí cílovou rozlohu chráněných území (30 % území státu), žlutý území pro striktní ochranu (10 % území státu). Vypracoval Jan Vrba

Všespásná Strategie do roku 2030?

Východiskem článku Jeňýka Hofmeistera je v květnu 2020 schválená Strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030. Pro zopakování: Jedná se o pro náš obor jednoznačně v EU nejdůležitější koncepci, kterou by se měla řídit i ČR. Kromě článku, na který reagují,

se Strategie kupodivu v české ochranářské komunitě zatím nedisktuje, vyjma okomentovaného popisu struktury a cílů v roce 2020 včetně základního nastínění možností implementace (P. Pešout, Ochrana přírody 4/2020). Nová strategie je ale opravdu slibná. V rámci Zelené dohody se nezbytně doplňuje s opatřeními v dalších sektorech (především zemědělství, lesnictví, vodním hospodářství). To je, pokud

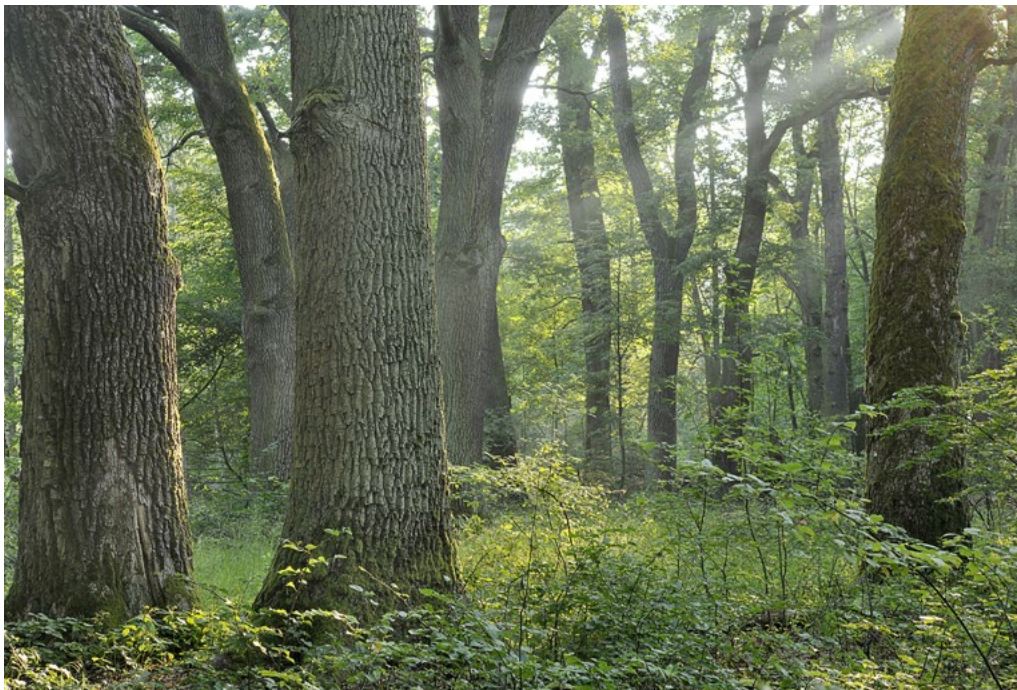
své snahy opravdu myslíme vážně, nezbytné. Pro samotnou ochranu přírody jsou ale důležité i jiné změny:

1. Poprvé se považují za cíl a nástroj i národní chráněná území, tedy nejen Natura 2000. Ta mají dohromady v roce 2030 pokrývat 30 % rozlohy EU.
2. 10 % rozlohy EU má být pod tzv. striktní (přísnou) ochranou (tj. fakticky 33 % chráněných území, pokud se cíl v bodu a) splní).
3. Od „ochrany“ se ale také významně přechází k „obnově“. Konečně jsme si uvědomili, čím je Evropa specifická. Velkou diverzitou, ale také velmi degradovanými ekosystémy, které je potřeba spíše revitalizovat než pouze chránit.
4. Na implementaci Strategie mají být EU uvolňovány významné finanční prostředky.

Pokud tedy bude Strategie členskými státy opravdu naplňována, může dojít k významnému zlepšení stavu přírody.

Kde se autor mýlí?

Striktní ochrana neznámá bezzásahovost. V celém textu Hofmeister vychází z předpokladu, že Strategie je založena na ochraně přírodních procesů a že striktní ochrana znamená „...vyloučení záměrného ovlivňování probíhajících přírodních procesů lidskou činností, nikoli ovšem znepřístupnění chráněného území lidem...“

Dubový les v přírodní památce Bažantník vzniklý umělou výsadbou. Foto archiv AOPK ČR

Tak to ale vůbec není. Bolestí Strategie je, že nebyla dostatečně projednána s experty z jednotlivých států (a terénu!) předtím, než byla schválena. Pojem striktní ochrana se do ní dostal na základě tlaku vybraných nevládních organizací, jistě s dobrým úmyslem. Ale bez

definice. Ta se začala řešit až ex post. V minulém roce k tomu proto vznikl samostatný pracovní dokument, který striktní ochranu definuje jako způsob péče, který je nejen nejvhodnější, ale i nezbytný pro zachování či zlepšení stavu

Pestrá luční společenstva vzniklá pravidelným sečením. Foto archiv AOPK ČR

předmětů ochrany (více v boxu Definice striktní ochrany).

Pokud bychom přijali předpoklad, že striktní ochrana je ochrana procesů, biologickou rozmanitost v Evropě bychom zásadně ohrozili (více v boxu Červená kniha biotopů).

Dalším aspektem je, kde by taková bezzásahovost byla uplatňována: logicky ve vyhlášených chráněných územích, kde má ochrana přírody kompetence. Jenže těch je v současnosti bezzásahových méně než 2 %, a to jako výsledek snah

BOX 1: DEFINICE STRIKTNÍ OCHRANY

Evropská komise vydala ke Strategii stále otevřený dokument „Criteria and guidance for protected areas designations – Staff Working Document“ dostupný na internetu¹. V tom je i jasná definice striktní ochrany: „... In addition, strictly protected areas may also be areas in which active management sustains or enhances natural processes, such as semi-natural grasslands or some peatlands. In these cases, management activities should be limited to those necessary for the restoration and/or conservation of the habitats and species for whose protection the area has been designated. For example, mowing/grazing of grasslands would be considered compatible with strict protection if it is limited to the intensity needed for optimising the conservation value of the grasslands in question...“ V překladu: „Vedle toho striktně chráněná území mohou být také taková, kde aktivní péče udržuje nebo zlepšuje stav přírodních procesů, jako jsou polopřírodní louky nebo rašeliniště. V takových případech by péče měla být limitována na aktivity, nezbytné pro revitalizaci a/nebo péči o biotopy a druhy, pro které je území vyhlášeno. Například sečení/spásání luk by mělo být považováno za slučitelné se striktní ochranou, pokud je limitováno na nezbytná opatření pro optimalizaci stavu předmětného biotopu...“

Výklad tedy spíše nabádá k tomu, abychom aktivní péče zvažovali i z hlediska svých kapacit a plánovali ji jen v nezbytném objemu. Ovšem tím je takový, který zajistí nezhoršení stavu předmětů ochrany.

1 https://ec.europa.eu/environment/publications/criteria-and-guidance-protected-areas-designations-staff-working-document_en

BOX 2: BEZZÁSAHOVOST A OCHRANA BIODIVERZITY

David Storch

Text Jeňýka Hofmeistera (eufemisticky řečeno) málo reflektuje debatu, která o změnách naší přírody a ohrožení její biologické rozmanitosti probíhala během minulých několika dekád, a současné poznatky o stavu a změnách naší (středoevropské) přírody. Intenzivní badatelská práce posledního čtvrtstoletí vedla k zásadní proměně našeho pochopení procesů, které v ČR přírodu utvářely, a pochopení role člověka v tomto utváření. Čtenáři Ochrany přírody ostatně jsou s touto problematikou často dobře obeznámeni, proto jen připomeňme zásadní body.

Už od sedmdesátých let minulého století řada ekologů i praktických ochranářů upozorňuje na pozitivní roli disturbancí pro udržování některých typů prostředí. V tom, že louky je třeba kosit, bylo jasno odedávna. Jenže zatímco se zpočátku zdálo, že se to týká jen několika jasné antropogenních stanovišť, čím dál více se začalo ukazovat, že problém je obecnější. Ve skutečnosti v naší krajině spousta cenných stanovišť zaniká nikoli kvůli přílišnému tlaku lidské civilizace, ale právě naopak – kvůli ústupu hospodařících lidí z krajiny a související změně managementu těchto stanovišť. Nehrožený druh obývajících nejrůznější typy otevřených biotopů, a tyto biotopy jsou ohroženy zarůstáním, tedy ryze přirozeným procesem ekologické sukcese. To bylo pro mnoho lidí kontraintuitivní a vedlo k oprávněnému tázání, jak je možné, že spontánní zrod divočiny ve skutečnosti biologickou rozmanitost snižuje.

Ukázalo se, že problém spočívá právě v konceptu divočiny. Naše apriorní předporozumění, že původní přírodou našeho území je les, zpochybnil detailní historické analýzy ukazující, že naše krajina byla vždy pod vlivem silných disturbančních faktorů, které udržovaly mozaiku nejrůznějších typů lesů a bezlesí prostřednictvím odstraňování biomasy vegetace nebo omezování jejího nárůstu. V glaciálu tuto roli hrálo drsné klima a velcí herbivoři, kteří dokázali i později v součinnosti s požáry vytvářet divočinu jiného typu, než je zapojený les. Ten začal dominovat až v holocénním klimatickém optimu (poté, co řada velkých herbivorů vymřela), jenže to už přišla neolitická revoluce, která začala krajinu opět otevírat. Lidé tak svým extenzivním zemědělstvím přejali roli hlavních disturbančních činitelů, a pomohli tak udržovat jemnozrnnou mozaiku založenou na odstraňování biomasy, charakteristickou pro evropskou krajinu odedávna.

Potenciál přirozené obnovy lesa v místech po kůrovcové kalamitě. Foto archiv AOPK ČR

mnoha desítek let. Většina předmětů ochrany vyžaduje aktivní péči, a to včetně adaptačních opatření, popřípadě likvidace invazních druhů. Vyjma několika málo (převážně vysokohorských) ekosystémů bychom „nepéčí“ způsobili více škody než užítku. Pokud tedy na těch 10 % nechceme založit čisté „laboratoře přírody“. To ale k ochraně biodiverzity v celonárodním či evropském měřítku nepřispěje. Naopak, velké množství předmětů ochrany zhorší svůj stav nebo vymizí (většina nelesních ekosystémů a na ně vázaných druhů). Konceptně bychom pak museli v takových územích měnit dlouhodobě vytyčené cíle na zcela či téměř opačné. Dělat to jen na základě cíle ve Strategii, bez ohledu na reálný stav a potřeby předmětů ochrany, je odborný nonsens. Nehledě na již utracené prostředky na udržení či zlepšení jejich stavu.

Strategie musí být nejen ambiciózní, ale také realizovatelná

Ten, kdo pracuje v terénu a s vlastníky či správci, vnímá českou krajinu jako v podstatě již vlastnický rozdělený území. Vliv můžeme mít především na to, kde je vlastníkem stát a správcem orgán ochrany přírody. U toho ostatního musíme docílit akceptovatelné dohody nebo opřít požadavek

o legislativu a s tím spojené kompenzace. Pokud se podíváme na mapu ČR na str. 27, jsou na ní názorně vyznačeny dva čtverce: modrý zahrnuje 30 % území státu, tj. potenciální rozlohu všech vyhlášených chráněných území v roce 2030. Žlutý čtverec by měl být podle výkladu Jeňýka Hofmeistera v tomtéž roce územím s žádnými či minimálními vlivy člověka. To je v osmi letech nejen nežádoucí, ale i nerealizovatelné.

Možné je vyhlásit 30 % území jako chráněné (nárůst ze současných cca 25 % možný je) a jednu třetinu chránit přísně ve smyslu implementace pouze takových opatření, směřujících k zachování či zlepšení stavu předmětů ochrany. Tak by to v podstatné části kategorií mělo konečkonců platit již dnes. A do toho může patřit i konkrétní udržitelné využívání (např. u luk). To je obzvláště v době nutné potravinové soběstačnosti důležité téma, které si nemůžeme jako obor dovolit opomíjet.

EU Restoration Law – nezbytný základ úspěchu

I tvůrcům Strategie je zřejmé, že nebude naplněna, pokud nebude podpořena nejen financemi, ale i zákonným rámcem, dle kterého se stane její realizace povinností pro členské státy. Důkazem toho je fakt, že jediná úspěšně implementovaná

Většina orchidejových lokalit se bez pravidelné péče neobejde. Vstavač mužský u Dolního Podluží. Foto Zdeněk Patzelt

opatření v EU v ochraně přírody jsou doposud jen ta, založená na směrnici o stanovištích a směrnici o ptácích. Všechny ostatní koncepce a strategie skončily trpkým neúspěchem. Proto hodlá Evropská komise zveřejnit návrh tzv. EU Restoration Law („Nařízení na obnovu“). Návrh měl být již zveřejněn, ale stále ještě není. Očekává se, že se tak stane v červnu t. r. Ani odborná veřejnost zatím nezná strukturu a opatření. V každém případě se však bude jednat o legislativu vyžadující aktivní obnovní opatření, ne bezzásahovost.

Závěrem

Výše uvedené námítky ke konceptu Jeřýka Hofmeistera jsou jen výběrem toho nejdůležitějšího.

Stále překvapuje, že se i po desítkách let výzkumů a výsledků potýkáme s vnitřní diskusí, často extrémně upřednostňující jeden typ opatření na úkor ostatních. A taková diskuse navíc nese přídech módních vln. Právě teď se nacházíme v jakési adoraci „divoké přírody“. Ochrana přírody má ale k dispozici poměrně jemně rozčleněné portfolio typů aktivit – od pravidelné intenzivní péče až po bezzásahovost, to vše založené na dlouhodobých zkušenostech. A máme dostatek dat k tomu, abychom z něj dokázali pro každé území vybrat vhodný typ nebo kombinaci typů opatření, a podle vývoje případně přístup modifikovat. Vracet se v této debatě zpět k unifikovanému řešení je filozofickým návratem o několik desítek let zpět. Nová Strategie se zdaleka

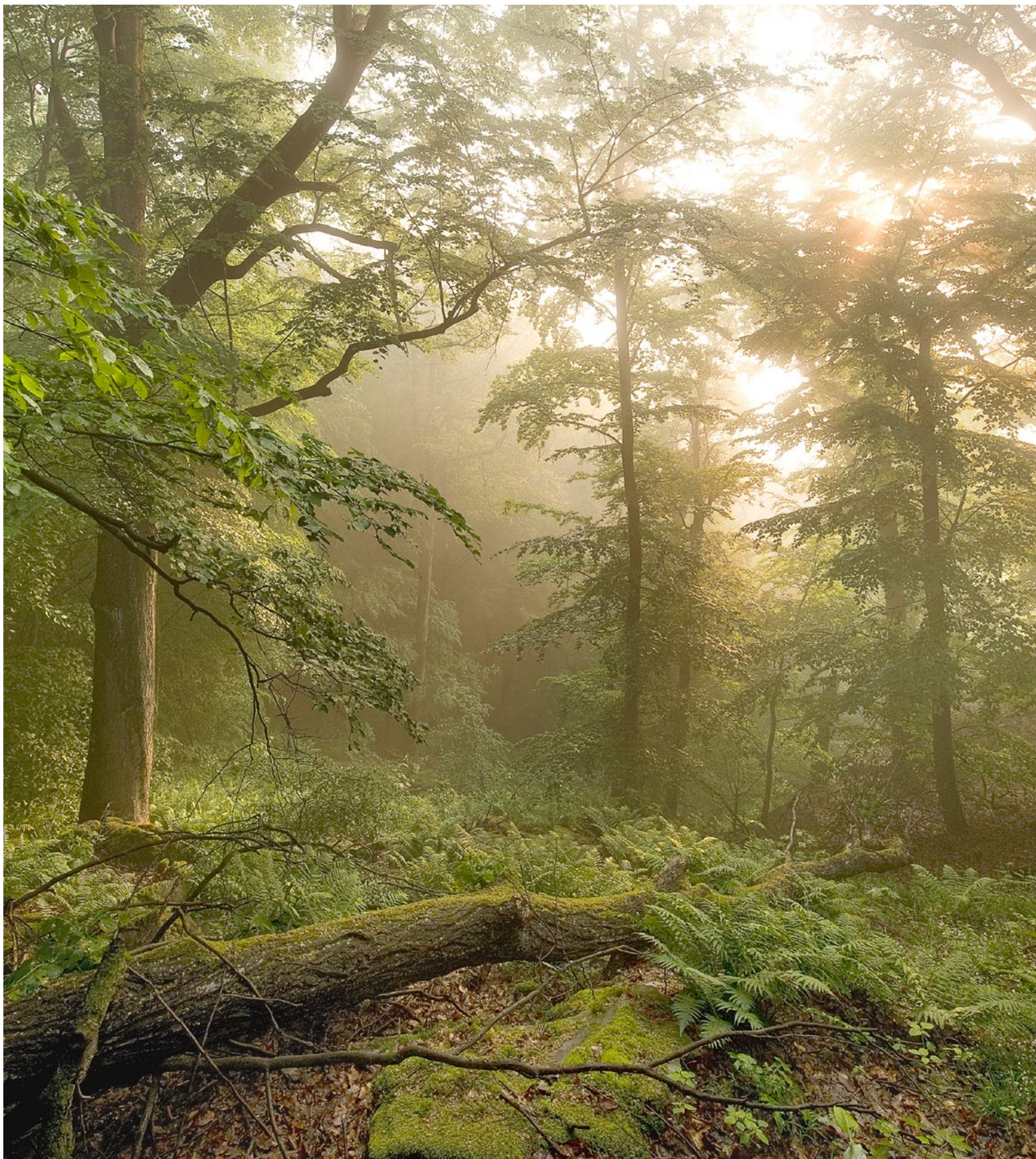
BOX 3: PŘÍČINY OHROŽENÍ NAŠICH BIOTOPŮ DLE ČERVENÉHO SEZNAMU BIOTOPŮ ČR

David Storch

Díky kvalitně podloženému a zpracovanému červenému seznamu biotopů ČR (<https://priroda.nature.cz/index.php/priroda/article/view/21/46>) máme velmi přesvědčivě dokumentováno, že zarůstání – tedy spontánní sukcese – je nejdůležitější příčinou ohrožení našich biotopů. Podstatné je, že se to týká i většiny našich lesů, poněvadž i ty byly v minulých staletích až tisíciletích hospodářsky využívány a disturbovány, takže velká část lesní fauny i flóry byla přizpůsobena řídkým lesům, připomínajícím v mnoha ohledech skoro až savanu. Z červeného seznamu také plyne, že i další klíčové příčiny ohrožení, jako jsou atmosférický spad dusíku, expanze původních druhů (třeba třtiny křovištní) nebo hnojení, negativně ovlivňují biologickou rozmanitost prostřednictvím zvyšování biomasy a následného posunu dominantní struktury společenstev. To nutně neznamená, že by bezzásahovost byla ve všech případech kontraproduktivní, nicméně z hlediska biodiverzity tomu tak až na výjimky (jako jsou horské pralesy) je. Vývoj ekologické vědy i praktické ochrany přírody vedl k ujasnění si toho, jaký management je vhodné aplikovat v různých situacích, takže dnes jsme schopni trendům snižování biologické rozmanitosti s různým úspěchem čelit. Zastaralá představa netknuté lesní divočiny coby cíle ochranných snah nám v tom nejen nepomáhá, ale často i brání.

netýká jen lesa. I když to Hofmeister explicitně nepíše, z jeho článku je vnímání biodiverzity pohledem experta na lesy zřejmé. A ani u většiny lesních ekosystémů není pro biodiverzitu řešením bezzásahovost.

Kde je ale třeba s autorem plně souhlasit, je překvapení nad absencí diskuse ke Strategii ze strany resortu životního prostředí. MŽP jejím prostřednictvím dostává do rukou nástroj, který může vhodně interpretovat pro české podmínky a využít k posílení své pozice a realizace v terénu (včetně potřebných finančních kapacit). Za poslední dva roky se ale kromě výše zmíněných článků a této reakce nestalo vůbec nic. A to je alarmující!

Les na Braitavě v Národním parku Podyjí je příkladem lesa ponechaného přírodnímu vývoji. Foto archiv AOPK ČR

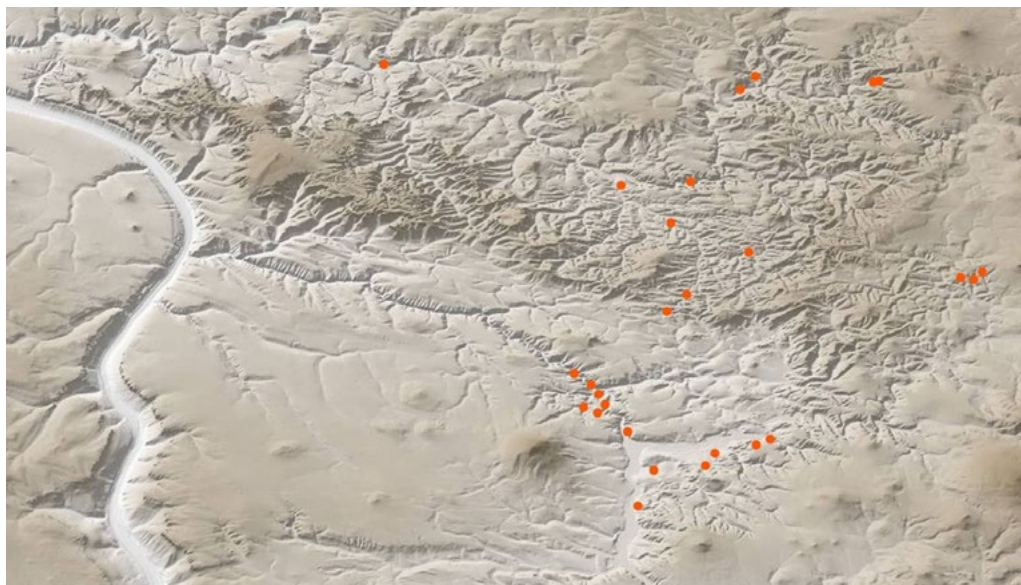
Poslední lovci, rybáři a sběrači. Interdisciplinární archeologický výzkum v Českém Švýcarsku

Jiří Svoboda

Během posledních třiceti let se zaplnilo jedno z dosud prázdných míst na archeologické mapě Evropy – oblast Českého Švýcarska, kde tak dávné osídlení nikdo neočekával. Více než dvacet let systematického výzkumu ukazuje, že tento skalnatý a zdánlivě pustý region byl atraktivní pouze pro určitý typ prehistorických populací,

a to pro poslední lovecké a rybářské komunity staršího holocénu před 11–7,5 tisíci lety. A protože náš výzkum měl od počátku týmový a interdisciplinární charakter, mohli jsme lidské osídlení sledovat v kontextu měnící se krajiny, vegetace a fauny.

Obr. 1 Perspektivní zobrazení reliéfu Českosaského Švýcarska s vyznačením všech převisů s dosud pozitivně prokázaným mezolitickým osídlením. Ukazuje vazbu lokalit na povodí Kamenice a Chřibské Kamenice, soustředění sídel v okolí Dolského mlýna a propojení přes Českou silnici do povodí Křinice; nevysvětluje intenzitu osídlení a význam jednotlivých převisů (podkladová data © SNPČŠ, © IPF TUD)

Skalní útvary, jeskyně, převisy a stopy prehistorického člověka patří neodmyslitelně k sobě a nacházíme je v týchž kontextech prakticky na všech osídlených kontinentech. V českých zemích se archeologický výzkum skalních dutin rozvíjel od 19. století, nejprve v krasových jeskyních

Moravského a Českého krasu, poté se připojil pseudokrasový Český ráj a nakonec Českolipsko. V Českém Švýcarsku takové památky dlouho nikdo neočekával. Už sama členitost a nevhodnost pro zemědělství působí, že tu nepřevládaly očekávatelné keramické nádoby a střepy mladších

pravěkých kultur, ale méně nápadné stopy staršího osídlení lovců a rybářů staršího holocénu (mezolit). Což jsou především drobné odštěpky silicítů („pazourku“).

Teprve počátkem devadesátých let zjistil výskyt takových artefaktů Václav Sojka v narušených sedimentech několika převisů na Brtnickém potoce a na svazích Spravedlnosti (jeden z nich tehdy zkoumal Archeologický ústav AV ČR Praze). Soustavný výzkum, který jsme započali během letní sezony 1999, měl od počátku týmový a interdisciplinární charakter. Výplně pískovcových převisů totiž mohou obsahovat nejen kamenné artefakty, ale také rostlinné makrozbytky, tedy karbonizované úlomky dřevin a skořápky lískových oříšků, ulity měkkýšů a kosti obratlovců, počínaje rybami, obojživelníky a drobnými savci až po větší savce. Sezónu po sezoně se vědecký tým personálně proměňoval, takže klasika přírodovědného výzkumu a malakozologa Vojena Ložka vystřídala Lucie Juříčková, paleobotanika Emanuela Opravila Petr Pokorný a Jan Novák a další specialisté se připojovali, kdykoli se objevil nový typ materiálu. Trvalými spolupracovníky zůstával zoolog Ivan Horáček a především Václav Sojka. Na výzkumech se v rámci praxe podíleli studenti antropologie i archeologie a vynikající spolupráci zajišťovalo vedení národního parku.

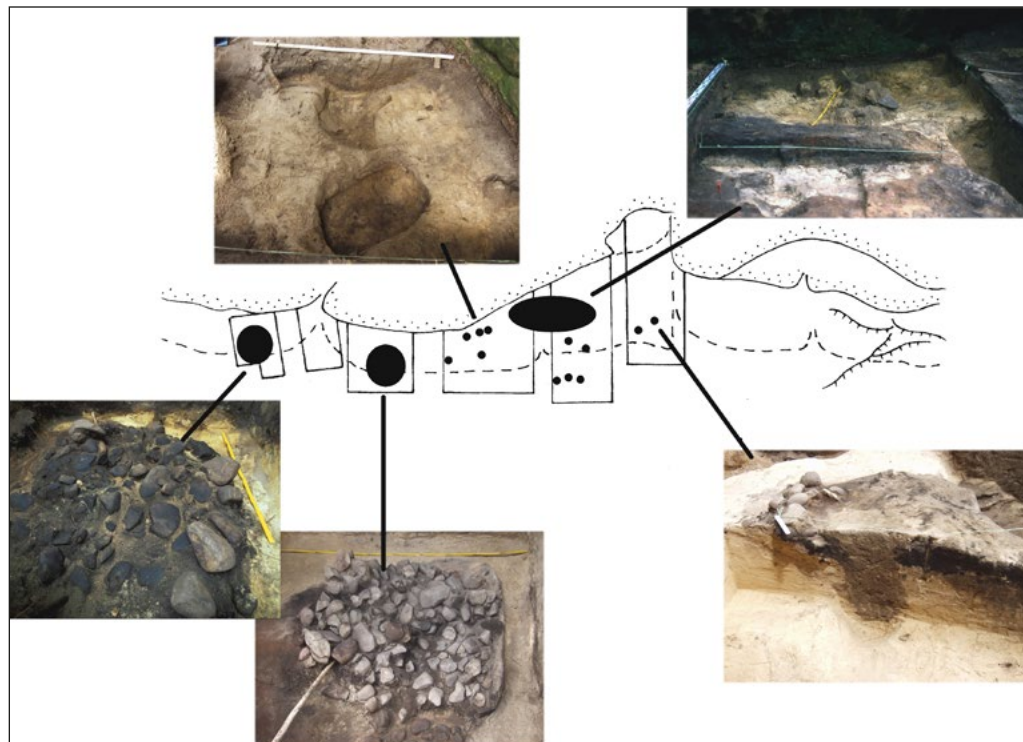
Že není převis jako převis, jsme zjišťovali od počátku. Už samotné formování převislých skal v pískovci je důsledkem několika faktorů (vodní a větrná eroze, chemické a biogenní zvětrávání) a nejinak je tomu i při jejich zaplňování sedimenty. Ve vyšších údolních etážích a v krytých dutinách, kde se sedimentace omezuje na opad ze stropu a stěn, je mocnost výplně minimální a kulturní vrstvy leží těsně pod povrchem, zatímco v nižších polohách, kde se převis otevírá přísunu svahovin z boků, může mocnost výplně dosáhnout několika metrů a utváří tak členité stratigrafie. Také podmínky pro dochování organických materiálů se liší případ od případu podle geochemických poměrů a vlhkosti. A do toho vstupuje člověk, který hledá strategické místo pro pobyt, lov i rybolov, zvažuje polohu, velikost převisu (raději průměrnou než maximální), přístupnost, oslunění, vhodnou plošinu pro aktivity před převisem, výhled a v neposlední řadě blízkost vody.

Dnes evidujeme v Českém Švýcarsku 26 převisů s mezolitickým osídlením, jeden porušený převis zjistili kolegové také v Saském Švýcarsku (Buschmühle) a jistě to nebude konečný stav. Jen ve dvou případech, kde vrstva probíhala tak mělce pod povrchem, že byla vystavena vnějším zásahům, jsme přistoupili k celoplošnému výzkumu (s ponecháním kontrolních bloků). Ostatní lokality jsme zkoumali sondami a vrtý; přirozeně evidujeme i negativní výsledky. Systematické prosívání a flotace sedimentů jsou podmínkou v každém případě.

Tak se v krajině utvářela logická síť lokalit, které nadto vykazují určitou hierarchii, pokud jde o délku osídlení, intenzitu aktivit a sezonnost. Aktuální mapa (obr. 1) ukazuje vazbu lokalit na povodí Kamenice a Chřibské Kamenice, soustředění sídel v okolí Dolského mlýna a propojení přes Českou silnici do povodí Křinice. A tak můžeme klást otázky týkající se způsobu loveckého a rybářského života v mezolitu.

Tři příklady za všechny

V okolí Dolského mlýna, kde kaňon Kamenice přijímá přítok Jetřichovické Bělé, se koncentruje hned několik mezolitických lokalit. Převis Okrouhlík (obr. 2) je typickým příkladem převisu s mělkou sedimentární výplní, a tedy neustále ohrožovaný vývraty i turismem (zakládáním ohnišť, zakopáváním odpadu), takže byl prozkoumán v celé ploše a ukazuje tak prostorovou strukturu sídliště. Radiokarbonová data kladou osídlení mezi 8–10 tisíc let. V centru leží velké, obnovované ohniště, síť

Obr. 2 Okrouhlík, příklad kompletně plošně prozkoumaného převisu s mělkou sedimentární výplní a radiokarbonovými daty mezi 8–10 tisíci let. Ukazuje centrální ohniště, jamky včetně „varných“ (v jednom případě s hromadnou přepálených varných oblázků při okraji) a v levé části dvě „pecovitá“ ohniště s valounovou dlažbou. Kresba a foto Jiří Svoboda

kotlíkovitých jamek kolem a koncentrace silicovitých artefaktů indikující pracovní aktivity. Kotlíkovité (varné) jamky známe i z výzkumů paleolitických sídlišť a z etnologických analogií – u populací, které ještě neznaly keramické nádoby, umožňují po výmazu a vyložení kůžemi vaření vkládáním rozpálených valounků z přilehlého ohniště. Právě jamka z Okrouhlíku je typickým příkladem, protože hromádka přepálených varných oblázků ležela přímo při jejím okraji. V levé, méně frekventované části jsme prozkoumali dvě „pecovitá“ ohniště vyložená velkými valouny čediče, donesenými z koryta Kamenice.

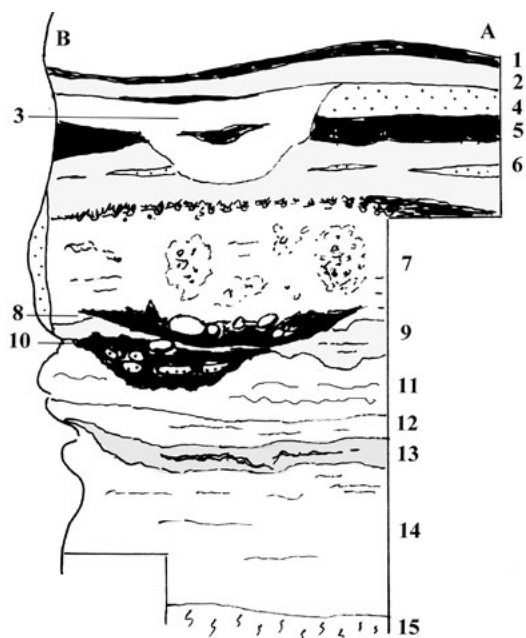
O něco níže na Kamenici leží převis Kostelní rokle II (obr. 3). Je to příklad lokality, kde přínos svahovin z vyšších poloh vytvořil výplň o mocnosti kolem 2,5 m. Vzniklá stratigrafie umožňuje sledovat vývoj krajiny a lidského sídlení v širším časovém intervalu od současnosti po počátek holocénu. Pod souvrstvím se sporadickými nálezy ze středověku a mladšího pravěku (vrstvy 1–7a) jsme narazili na členité souvrství mezolitu (7b–14), radiometricky datované v intervalu mezi 7,6–11 tisíci let, s dvěma mohutnými, vzájemně se překrývajícími ohništi. Podobně jako v Okrouhlíku byly proloženy valouny čediče. Lokalita ovšem vydala i další

unikáty: zuhelnatělý úlomek dřeva buku se řadí k nejstarším výskytům této dřeviny (7,7 tisíce let) nebo jeden z kamenných hrotů, fixovaný v prskyřičném zábalu (obr. 4).

Smolný kámen, převis u vstupu do údolí České silnice, uvádím jako příklad lokality s dobrými podmínkami pro uchování organických materiálů. Mezolitické souvrství, které v tomto případě zahrnuje kratší časový úsek před 10,5–11 tisíci let. Malakofauna (obr. 5) indikuje spíše vlhčí, prosvětlený lesní porost. Také nalezené kůstky žab (obr. 6) rámcově potvrzují vlhké lesní prostředí, ale také přítomnost otevřených slunných ploch.

Korelace: vývoj krajiny a lidského osídlení

Po téměř třiceti letech výzkumu tedy můžeme říci, že členitý pískovcový terén Českého Švýcarska přilákal k trvalejšímu osídlení výlučně lovce, rybáře a sběrače v dosud málo prozkoumaném časovém intervalu od pozdního glaciálu přes preboreál a boreál po starší atlantik; v následných obdobích, prakticky až po středověk, šlo spíše o příležitostné návštěvy. Můžeme se tedy ptát, jaké potravní zdroje tuto populaci do této krajiny přilákaly a jak se tam lidé chovali.

Obr. 3 Kostelní rokle, příklad komplexního profilu o mocnosti 2,5 m. Pod souvrstvím středověku a mladšího pravěku (vrstvy 1–7a) leží souvrství mezolitu (7b–14) s radiokarbonovými daty mezi 7,6–11 tisíci let a s dvěma překrývajícími se ohništi. Kresba a foto Jiří Svoboda

Obr. 4 Kostelní rokle, hrotitá silicitová čepelka vsazená do pryskyřičného fixativu; délka 2,2 cm. Foto Václav Sojka

Pyloanalitický výzkum rašelinišť Českého Švýcarska zatím tak hluboko do minulosti nedosáhne, takže kolektiv Petra Pokorného se při rekonstrukci krajiny opírá spíše o rašelinné profily Českolipska a Českého ráje. Osídlené převisy však vydávají přímé doklady rostlinných makrozbytků

z archeologických kontextů. Vedle úlomků zuhelnatělého dřeva z ohnišť jsou to lískové oříšky, které by sezonně odpovídaly sběru koncem léta a na podzim, ojediněle i nálezy makrozbytků bezu černého, maliníku, ostružiníku a merlíku, které indikují letní sezonu (Jezevčí převís).

Rybolov v zákratech Kamenice a Křínice indikuje už samotná poloha významných sídelních lokalit na bázi kaňonů (Dolský mlýn, Kostelní rokle, Janova zátoka), ale drobné kůstky se dochovávají špatně. Z etnologických analogií víme, že rybolov tvoří nezanedbatelnou část výživy současných

Obr. 5 Smolný kámen, vzorek malakofauny indikuje pro období před 10,5–11 tisíci let spíše vlhčí, prosvětlený lesní porost (*Clausilia cruciata* aj.). Foto Václav Sojka

severských populací už proto, že pestré spektrum ryb bývá dostupné celoročně. Etnologie také dokládá, jak specifickou roli sociální i ekonomickou hraje u některých populací lov lososů. Pro mladý mezolit přináší archeozoologické nálezy lososa (*Salmo* sp.) právě výzkum lokality proti Dolskému mlýnu. Kůstky malých ryb vydal i Smolný kámen, který leží relativně vysoko a mimo říční síť, takže tady muselo jít o rybolov v malých vodotečích a přilehlých „loužích“.

Otázku konzumace žab otevřely nedávné nálezy jejich pozůstatků v Českém ráji. Při našich výzkumech určil Martin Ivanov ojediněle ropuchu a skokana (Smolný kámen, Táborová stěna, Ferdinandova soutěska, Šamanská rokle, Prasečí kámen). Většinou bývá v okolí zavlhčené prostředí, takže obojživelníci se tam mohly přirozeně vyskytovat nebo se tam dostat ve vývržcích dravců hnízdících na skalách.

Skladba lovené zvěře, především savců všech velikostních kategorií, odpovídá nabídce lesního prostředí a přilehlých vodotečí. Z velkých savců se spíše ojediněle vyskytnou turovít, jelen a los, ze savců střední velikosti už početnější srnec a prase, z malých savců především zajíc. Další komponentu fauny tvoří ptáci (Dolský mlýn), kteří ovšem vesměs hnízdili v okolí, takže pozůstatky se pod skalním převisem hromadily i přirozeně (ať už spadem, nebo jako vývržky).

Pokud jde o lovecké zbraně, pak v našich souborech výrazně vystupuje skupina geometrických mikrolitů, které lze považovat za projektily nebo jejich komponenty. Dokreslují tím lovecký charakter těchto stanovišť, aniž bychom vylučovali také využití v boji (jsme v mezolitu a archeologických dokladů mezilidské agresivity je pro toto období dostatek). Přímé stopy impaktů, jaké vznikají při střelbě, zjistily A. Šajnerová a A. Yaroshevich mikroskopickou analýzou drobných trapezovitých projektilů z Okrouhlíku a Dolského mlýna. Specialisté na pracovní stopy ovšem na kameniných nástrojích prokázali také stopy po domácích pracech, jako je opracování kůže, dřeva a dalších, blíže neurčených materiálů; podle směru těchto stop je interpretují jako hoblování nebo ořezávání.

Mezolitické vrstvy a data náhle končí k datu 7,5 tisíce let, kdy už střední Evropu osídlovali neolitickí zemědělci. To je podnět k úvahám. Jistě, teoreticky by poslední lovci mohli v zemědělsky neatraktivní krajině přežívat i nadále, jako se to dělo po několika dalších tisíciletí výše na severu v Pobaltí a ve Skandinávii. Z recentních a subrecentních analogií víme, že lovci mohou se zemědělci koexistovat,

Obr. 6. Smolný kámen, Prasečí kámen a Šamanská rokle, kosti žab *Bufo bufo* (A–D), *Bufo viridis* (E–G) a *Rana temporaria* (H–L). Potvrzují vlhké lesní prostředí, ale také přítomnost otevřených slunných ploch. Určení a foto Martin Ivanov

a dokonce směřovat produkty na určité linii styku, pokud mají za zády dostatečně velké exploatační území (les, buš, tundra...). Víme ale také, že etnická odlišnost, jiný životní styl a technologie vytvářejí příčiny konfliktu a život v hraniční zóně přináší další záminky každým dnem. V našem případě zemědělci postupovali nejen od jihu z českého Polabí, ale rychle osadili také nížiny Saska a Slezska na severu, takže České Švýcarsko spolu s Českolipskem se dostaly do izolace. A demografické odhady

pro lovce (v optimálním období 2–10 jedinců na 100 km²) i nízké roční přírůstky na takto „obklíčeném“ území hovoří nekompromisně.

Po několika dalších tisíciletí (neolit, eneolit, doba bronzová a železná) svědčí o ojedinělých návštěvách ze zemědělské oblasti jen jednotlivé střepy charakteristických nádob (a o ráji medvěďů kosti z Loupežnické jeskyně, datované na 6,5 tisíce let).

Poznávací hra pro návštěvníky a další akce k 50 letům CHKO Labské pískovce

Jarmila Judová

Správa národního parku České Švýcarsko připravila pro návštěvníky regionu Labských pískovců k padesátému výročí CHKO Labské pískovce hru, během níž si budou moci účastníci projít některé části tohoto chráněného území a poznávat jeho přírodní i kulturní zajímavosti. Záměrem hry je motivovat účastníky k návštěvě tohoto

území, které je již 50 let právem chráněnou oblastí, ale zároveň zaměřit jejich pozornost i na jiná místa, než je rok od roku více navštěvovaná centrální oblast území Národního parku České Švýcarsko s turistickými cíli, jako jsou Pravčická brána, soutěsky Kamenice a Jetřichovické vyhlídky.

Brigáda Biskupského gymnázia Varnsdorf. Foto Štěpánka Dlouhá

Podmínky a soutěžní listina ke hře jsou k dispozici ke stažení na webových stránkách národního parku nebo na některých vybraných informačních centrech v regionu. Úkolem pro soutěžící bude navštívit v průběhu roku několik míst z různých částí CHKO Labské

pískovce, ať už ze severu v okolí Mikulášovic a Brtníků, nebo z jižní části u Děčína, ale třeba i v okolí Tisé nebo Všemil. Na navštívených místech bude třeba najít odpověď na jednoduché otázky a objevit také důležité symboly, jejichž reliéf si soutěžící tužkou překreslí do

odpovědního archu jako důkaz, že dané místo opravdu navštívili.

Během soutěže jsou účastníci také vyzváni k respektování pravidel chování v chráněných územích a využívání hromadné turistické dopravy: jako jsou autobusy nebo vlaky, a při nezbytných cestách autem pak k využívání vyhrazených míst k parkování.

Soutěž začala 1. června 2022. Vyplněný soutěžní arch se zasílá poštou na adresu Správa NP České Švýcarsko, Pražská 52, 407 46 Krásná Lípa nebo ofocený na e-mail: j.judova@npcs.cz, a to do 15. 11. 2022. Prvních 10 účastníků, kteří splní všechny úkoly, obdrží publikace Správy NP České Švýcarsko a výrobky z e-shopu Wolfie.

Pozvánka na akce pro návštěvníky Českého Švýcarska

K 50. výročí CHKO Labské pískovce pořádá Správa NP České Švýcarsko řadu dalších akcí pro veřejnost. V Krásné Lípě ve venkovní Plšíkově učebně u Správy NP České Švýcarsko budou probíhat přednášky o rostlinách či živočiších Labských pískovců, v Děčíně na zámku mohou lidé během léta navštívit výstavu na téma 50 NEJ Labských pískovců nebo v Krásné Lípě pak venkovní výstavu velkoformátových

fotografií Václava Sojky. Odborníci povedou pro veřejnost řadu odborných exkurzí v terénu, zájemci se mohou zúčastnit pochůzek se strážci parku a pro rodiny s dětmi připravuje Správa dílničky nebo soutěže.

Na konci srpna by si návštěvníci Českého Švýcarska a Labských pískovců neměli nechat ujít Dny lesních řemesel u Dolského mlýna, které Správa pořádá již více než 10 let a ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd ČR seznamuje veřejnost se starými lesními řemesly, kterými se lidé v tomto kraji v minulosti živil. K vidění bude stavba a zapálení mlíře, výroba potaše a dehtu, sklářské i hrnčířské řemeslo.

Na informačních střediscích Národního parku České Švýcarsko (IS Jetřichovice a Na Saule) si můžete k 50 letům CHKO Labské pískovce pořídit také výroční turistickou známku nebo do svého turistického deníku zakoupit výroční turistickou vizitku.¹

Správa národního parku rozvíjí spolupráci se školami

Od roku 2020 realizuje Správa Národního parku České Švýcarsko projekt: Škola Národního parku České Švýcarsko, jehož cílem je zintenzivnit a zkvalitnit environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu dětí a mládeže v regionu Národního parku České Švýcarsko.

V rámci projektu Správa NP navázala užší spolupráci se dvěma pilotními školami ZŠ Pastelka z Rumburka a ZŠ Březová z Děčína a společně se podílejí na přípravě certifikačního programu: ŠKOLA NÁRODNÍHO PARKU ČESKÉ ŠVÝCARSKO. Školy, které se do uvedeného programu v budoucnu přihlásí a získají titul Škola NP České Švýcarsko, budou motivovány nabídkou Správy k environmentálně odpovědnému jednání vůči regionu Českého Švýcarska a jeho přírodnímu, kulturnímu i historickému dědictví a na oplátku získají podporu a stálou spolupráci Správy na řadě aktivit.

Během realizace projektu se zapojené pilotní, ale i další školy účastní přírodovědných exkurzí, brigád a environmentálních programů ve venkovní Plíškové učebně v Krásné Lípě, ale i přímo v terénu národního parku. Žáci ze ZŠ Pastelka nebo z Biskupského gymnázia

Geologická exkurze na Děčínský Sněžník. Foto Vít Steklý

Varnsdorf se zapojili i do praktické pomoci národnímu parku a podíleli se na úklidu Křinice v Kyjovském údolí, vytrhávání nepůvodních druhů zejména janovce, nebo uklízeli odpad na turistických trasách. Na podzim proběhlo několik programů na téma zvířata národního parku nebo terénní exkurze pro žáky do okolí Jetřichovic či Kyjova.

V projektu Správa nezapomíná ani na pedagogu a organizuje pro ně vzdělávací akce s environmentální tematikou, například prohlídku přírodovědné expozice v NationalPark Zentrum v Bad Schandau, odbornou exkurzi na téma historie Českého Švýcarska během Dne řemesel u Dolského mlýna nebo geologickou exkurzi na Děčínském Sněžníku apod.

Přidanou hodnotou projektu je i úzká spolupráce se Správou NP Saské Švýcarsko a inspirace systémem, který funguje jak v NP Saské Švýcarsko, tak v NP Eifel v Německu. Zapojení učitelé se v říjnu 2021 díky projektu podívali do NP Eifel, kde mohli vidět, jak tento program Škola NP v praxi realizuje správa tamního parku a jak probíhá environmentální vzdělávání v tomto regionu. Na jaře roku 2022 se uskutečnilo setkání se zástupci Školy NP Saské Švýcarsko z obce Königstein. Komunikace s kolegy z obou německých národních parků je cenným zdrojem

informací i zkušeností pro přípravu certifikačního procesu v našem národním parku.

Hlavním výstupem projektu bude metodika pro zájemce o získání certifikátu Škola NP České Švýcarsko, která definuje pravidla a podmínky certifikace, tak aby byla jasně daná pravidla spolupráce Správy NP ČŠ a zapojených škol.

Pro žáky Škol NP ČŠ ale už Správa v loňském roce vydala tematické školní sešity a vzniká nový vzdělávací program a pracovní list o Národním parku České Švýcarsko. Celý projekt zastřešuje jednotné logo, které budou po certifikaci Školy NP využívat i jednotlivé školy ke své propagaci. Projekt bude ukončen v prosinci roku 2022 a je spolufinancován Státním fondem životního prostředí ČR na základě rozhodnutí ministra životního prostředí.

Blíže na:

<https://www.npcs.cz/realizovane-projekty>

**ŠKOLA
NÁRODNÍHO PARKU
ČESKÉ ŠVÝCARSKO**

¹ Více informací o akcích lze najít na <https://www.npcs.cz/50> nebo na <https://www.npcs.cz/akce>.

Rozhovor s Wernerem Hentschelem

Tomáš Salov

„S Jürgenem Steinem jsme měli vizi“

Vedoucího Správy CHKO Labské pískovce v letech 1991 až 2007 Ing. Wernera Hentschela není pro zaneprázdněnost i jeho současné bydliště v odlehlé části Šluknovska, mimo dosah signálu mobilních operátorů, snadné zastihnout. Nakonec se daří dovolat se. „Tak víte co? Udělejme ten

rozhovor nejlépe hned zítra. V pátek odjíždím s někdejším kolegou ze saské správy parku na Pálavu hledat majky. Mají tam šest druhů, čtyři jsme už dříve našli a rádi bychom potvrdili i ty zbývající dva,“ říká energický sedmdesátník do telefonu. Setkáváme se následujícího dne.

Werner Hentschel. Foto Archiv Wernera Hentschela

Jaké byly vaše začátky na Správě CHKO?

Na Správu CHKO Labské pískovce jsem přišel v roce 1991 z Lesní správy v Rumburku. Ten začátek byl víc než skromný, když jsem nastoupil, převzal jsem dohromady tři věci. První z nich byla kalkulačka s malým solárním panelem. V té době už nefungovala. Druhou věcí se stal soupis pozemků podle jejich druhu. Ten funkční byl. Třetím předmětem bylo nutně opotřeбенé razítko. A tím to končilo. Pracoviště CHKO se nacházelo v podkroví školní budovy, převážně starý nábytek byl od školy zapůjčený. Byla tam ještě jedna překližková bedna s propagačními materiály o Pravčické bráně a soutěskách Kamenice. V ruském jazyce.

Kolik v té době měla Správa zaměstnanců?

Dohromady nás bylo šest, v té době už tam byli i dnešní pracovníci Správy Národního parku České Švýcarsko, ředitel Pavel Benda, ředitel odboru ochrany přírody Petr Bauer. Také tam už byl dlouholetý kolega Karel Stein. Aby se vůbec dalo nějak smysluplně pracovat, bylo ze všeho nejdříve nutné najít vhodnější místo, kde Správa mohla působit.

Jedním z působišť byla budova v areálu děčínského zámku. Ten ale vypadal počátkem devadesátých let úplně jinak. Byl zdevastovaný po mnohaletém pobytu sovětské armády, vlastní zámek měl zřícenou jednu

z obvodových zdí a i objekt, do kterého jsme mířili, byl doslova vybydlený. Třeba v patře byla místnost s parketami, které pokrývala ohromná plodnice dřevomorky. Po opravě jsme na zámku sídlili několik let, ale byli jsme tam v nájmu u města Děčín. To po čase přestalo vyhovovat a museli jsme se přesunout znovu, tentokrát do budovy, kterou získala a opravila Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky v Teplické ulici. Tam pak Správa sídlila až do sloučení CHKO a národního parku pod jednu hlavičku, a i dnes slouží ochraně přírody i veřejnosti.

Nastoupil jste v roce 1991, rok 1992 byl pro ochranu přírody i správy CHKO klíčový, byl přijat zákon o ochraně přírody a krajiny...

Ten zákon z roku 1992 znamenal opravdu velkou změnu stylu práce. Předtím to fungovalo tak, že se připravovaly odborné podklady pro vyhlášení maloplošných chráněných území nebo památných stromů, dělala se mapování a inventarizace v krajině, ale vývoj krajiny v podstatě nebylo možné moc ovlivňovat. Stanoviska ke stavbám nebyla závazná, ochrana přírody moc pravomocí neměla. To se s přijetím zákona o ochraně přírody a krajiny změnilo, možnosti byly mnohem širší, dodržování podmínek pro ochranu přírody šlo vymáhat i přímo v terénu díky strážci přírody. Vzpomínám v té souvislosti na výborné znalce krajiny Labských pískovců, kterými byli Rainer Marschner, Jiří Marek nebo Václav Sojka, kteří ke Správě CHKO jako strážci přírody nastoupili.

Díky vaší dvojjazyčnosti se rozvíjela také přeshraniční spolupráce...

V Sasku byli s ochranou přírody odjakživa o krok před námi. Tamní CHKO Saské Švýcarsko vznikla už v roce 1956. O 16 let dříve než CHKO Labské pískovce. Kontakty se saskou stranou ale udržovala Správa CHKO už za jednoho z mých předchůdců, Ing. Řeháka. Počátek přeshraniční spolupráce za mé éry sahá do období mého působení na Lesní správě Rumburk, která spolupracovala s Lesní správou Königstein. Dvakrát do roka se pracovníci těchto správ scházeli, jednou na české a jednou na německé straně, diskutovalo se, podnikali jsme exkurze do terénu. Už za socialismu fungovalo při lesním závodu Königstein oddělení ochrany přírody, které vedl dr. Jürgen Stein, pozdější ředitel Správy Národního parku Saské Švýcarsko. V tomto oddělení působili také další němečtí kolegové, kteří pak přešli ke správě národního parku, pánové Holm Riebe, Matthias Herschel a další.

Díky těmto kontaktům jsme s Jürgenem Steinem mohli v devadesátých letech dát dohromady skutečně funkční spolupráci mezi Správou národního parku Saské Švýcarsko a Správou CHKO Labské pískovce. Začali jsme pořádát společné akce pro všechny pracovníky, například odborné exkurze do cenných území na jedné i druhé straně hranice. Spolupracovali jsme jak v odborné rovině, tak i na úrovni osobních vztahů. Účastnili jsme se i přeshraničních jednání ministerstev životního prostředí. Vzájemně jsme se podporovali. Až do takové míry, že když byly vykradeny kanceláře správy na zámku v Děčíně, zařídil nám dr. Simpfendorfer, šéf oddělení ochrany přírody na saském ministerstvu životního prostředí, alarm s odůvodněním, že taková věc se do budoucna nesmí opakovat.

Dá se říci, že tato česko-německá spolupráce v konečném důsledku napomohla i vyhlášení Národního parku České Švýcarsko?

Národní park Saské Švýcarsko vznikl hned po změně režimu, v roce 1990. V tomto směru byli Němci jistě inspirací i pro českou stranu. V prvních letech po sametové revoluci byla vůle k vyhlášení národních parků velká. Podklady jsme měli připravené, mohlo to být hned, pokud by vláda byla vyhlásila Národní park České Švýcarsko usnesením tak jako Šumavu nebo Podyjí. Jenže tehdy ministr životního prostředí Dejmal zastával názor, že náš národní park bude prvním parkem vyhlášeným zákonem, tedy až po přijetí zákona o ochraně přírody a krajiny v roce 1992. Měnila se ale i doba a s ní nálada vyhlášovat národní parky. Pak to trvalo dalších osm let, vyráběli jsme jeden podklad za druhým, vše bylo mnohem komplikovanější. Odborná stránka přípravy spočívala na naší Správě CHKO, podíleli jsme se i na znění zákona o vyhlášení Národního parku České Švýcarsko. Vybavuji si třeba, jak moje manželka Hana ležela doma se zlomenou nohou a psala první návrhy rozpočtu budoucího národního parku...

Spolupráce s německou stranou v té době byla také jedním z velkých argumentů, proč nechat vzniknout národní park i na české straně. Z pohledu ochrany přírody jsme totiž zdejší krajinu vždy vnímali jako jeden jediný celek, rozdělený umělou politickou hranicí. Od samého počátku jsme s Němci utvářeli veškeré plány pro naše území společně, aby si byly přístupy v ochraně přírody v sousedících oblastech co možná nejbližší. Nakonec se v roce 2000 přece jen podařilo vznikem Národního parku České Švýcarsko „dotáhnout“ desetiletý náskok

Němců a vytvořit v sousedství Národního parku Saské Švýcarsko chráněné území se srovnatelným stupněm ochrany přírody. Můžeme na parky pohlížet jako na dvě oddělená území, ale stačí se podívat na mapu a vidíme, že tvoří jednolitý celek. Ochrana přírody se tu dělá skutečně přeshraničně, státní hranice je při tomto pohledu jen umělou čarou.

Vznik národního parku ale ukrojil z CHKO Labské pískovce pořádný kus území...

Území chráněné krajině oblasti se v roce 2000 opravdu zmenšilo o těch 80 čtverečních kilometrů nového národního parku, ale určitě jsme se nezačali nudit, starosti zůstaly stejné. Připravovala se vyhlášení a vyhlášovala se třeba maloplošná chráněná území, připravovala se národní přírodní rezervace Kaňon Labe, pracovalo se na evropsky významných lokalitách nebo ptačích oblastech. V případě těch posledně jmenovaných jsme měli na starosti oblast Krušných hor až po Karlovy Vary. Nezmyslely ani staré známé kauzy, jako třeba jez na Labi.

Jak ten záměr výstavby jezu vnímáte?

Je to nesmysl ekologický i ekonomický! Kořeny celého toho nápadu sahají do třicátých let minulého století, kdy byly realizovány plány k lepšímu splavnění Labe až po Střekov u Ústí nad Labem. Po záboru Sudet v roce 1938 vznikaly plány další, ze kterých pak vyplynulo, že pro spolehlivé splavnění by na německé straně muselo vyrůst skoro dvacet dalších jezů, počítalo se i se stavbou vyrovnávacích nádrží, aby bylo dost vody. Pokud to dávalo nějaký smysl tehdy, tak dnes už vůbec. Němci po celé délce Labe nic stavět nebudou, vody je ještě méně než dřív. Jeden jez u Děčína to nevytrhne. Ale pořád se vyhazují desítky milionů za projekty a studie, aby se jako dokázalo, že ho strašně potřebujeme a chceme. Přál bych CHKO, aby se tímhle tématem už nemusela dál zabývat.

A co byste území CHKO Labské pískovce ještě přál do budoucna?

S kolegou Jürgenem Steinem jsme měli vizi, kterou se bohužel dodnes nepodařilo naplnit. Labské pískovce na české i německé straně spolu s oběma CHKO i národními parky by do budoucna zasloužily být spravovány jedinou, česko-německou správou. Moc bych uvítal, pokud by se podařilo překonat národní hranice a pokud by v budoucnu mohla všechna zdejší chráněná území být „pod jednou střechou“.

Stoletá historie zákonné úpravy ochrany přírody v České republice

Pavel Pešout

Letošní třicáté výročí současného zákona o ochraně přírody a krajiny je umocněno výročím ještě starším. Je tomu totiž právě sto let od předložení prvního návrhu zákona o ochraně přírody poslancem Národního shromáždění J. V. Stejskalem a dokončení vládního

návrhu zákona přírodovědcem J. S. Procházkou a historikem J. Emlerem. Pojdme si úsilí ochránců přírody a přírodovědců o prosazení zákonné ochrany přírody a domoviny u nás stručně připomenout.

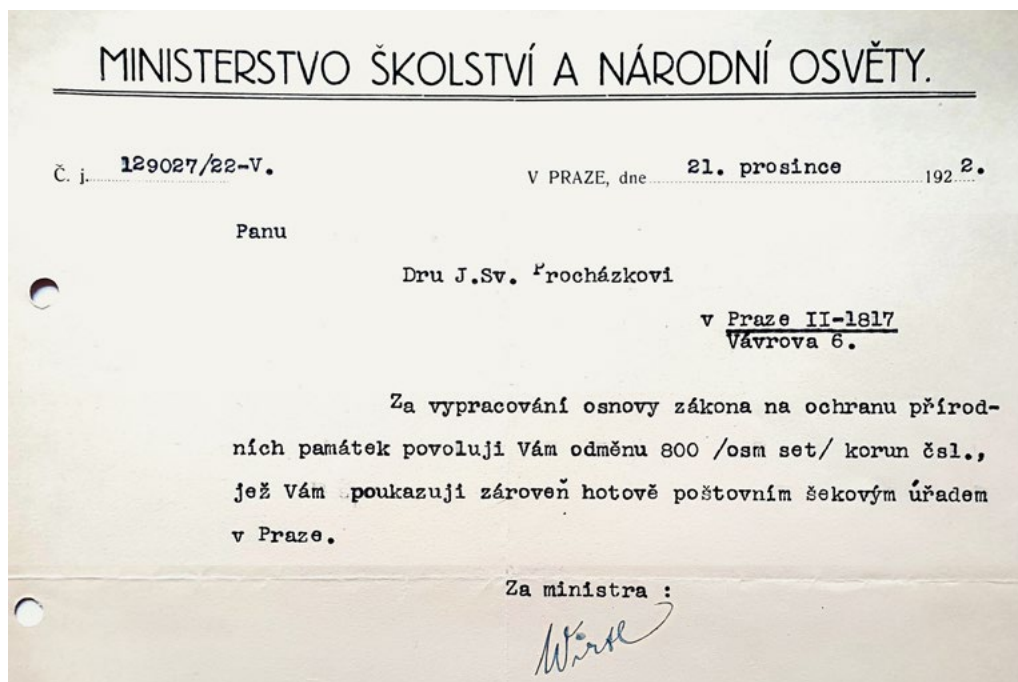

Čelní ochránci přírody po schválení zákona o ochraně přírody č. 40/1956 Sb. na schodech Národního shromáždění. Zleva: Ludvík Kuba, Marta Jarošová, Otokar John, Jaroslav Veselý, Marie Maršáková, Pavel Nauman, Ladislav Kamarád, Zdeněk Vulterin, Karel Vlach, Otokar Leiský, Viktor Pleva, Rudolf Maximovič, Valentin Pospíšil. Foto Jan Tříška

Snahy na počátku 20. století

Po přechozích individuálních snahách osvícených vlastníků o ochranu cenných přírodních památek (Procházka 1917, 1926, Maximovič 1934 ad.) se na přelomu 19. a 20. století objevují první snahy o systematickou legislativní ochranu přírody. V roce 1894 je v návrhu zákona o ochraně uměleckých a historických památek v monarchii již patrná ochota uznávat za veřejný zájem i ochranu památek přírodních. V roce 1901 předložil ve vídeňské Poslanecké sněmovně G. Nowak návrh na vydání zákona k ochraně a udržování přírodních památek (Maximovič 1956). Nařízení královského uherského ministra zemědělství Daranyiho z roku 1900 „o soupisu památných stromů a o povinné ochraně přírodních památek významu vědeckého a uměleckého“ bylo zřejmě v r. 1902 pohnutkou pro akci vídeňského Ministerstva kultu zahájit přípravné práce na evidenci a ochraně přírodních památek (Maximovič 1942). Proto c. k. místodržitelství v Praze vydalo oběžník a uložilo zpracovat soupis přírodních památek. Byly zapojeny i školy. Ve stejném roce poslanec Bachmann předložil Českému zemskému sněmu „návrh v příčině zachování přírodních a historických památek v Království českém“. Návrh demonstroval na potřebě uchránit dvě ohrožené přírodní památky – Kamennou hůrku u Františkových Lázní a Vysoký kámen u Kraslic. Následně v r. 1903 vídeňské Ministerstvo kultu a vyučování vydalo předpis o ochraně přírodních památek z důvodů vědeckých a estetických ukládající provést jejich soupis a doporučující zřizovat přírodní rezervace (Maximovič 1956). Tento byl dále prováděn i zemskými úřady (vytvoření komplexnějších soupisů však bylo přerušeno první světovou válkou). V roce 1907 formuluje relativně komplexní principy zákonné úpravy o ochraně přírody lesník Dimitz inspirovan definicí přírodní památky dle tehdy čerstvého hesenského zákona a definicí Conwentzovou (Maximovič 1942).

O zákonnou ochranu přírody a krajiny se v té době významně zasazoval poslanec Českého zemského sněmu Luboš Jeřábek, pozdější zakladatel a přednosta Státního památkového úřadu. Hned v prvním roce svého zvolení poslancem (1908) předložil osnovu zákona na ochranu přírodních a krajinných památek (Pešout 2014). Když byla 21. prosince 1910 na popud Svazu okrašlovacích ustavena Komise pro zachování památek, která měla za úkol prosazovat také jejich legislativní ochranu,

Přípis Z. Wintra z MŠANO z r. 1922, kterým Jan Sv. Procházka obdržel finanční odměnu za zpracování návrhu památkového zákona, konkrétně části o ochraně památek přírodních. archiv Národního muzea, reprofoto Pavel Pešout

stal se L. Jeřábek jejím předním členem (Procházka 1927) a 20. září 1911 znovu předložil návrh zákona na ochranu přírody, ale opět bezúspěšně (Procházka 1917). Na posledním zasedání zemského sněmu v r. 1911 podal návrh na územní ochranu přírodovědně významných území: „Zemskému výboru se ukládá, aby ... v době co nejbližší nákladem zemským na vhodných místech jak v okolí král. hlav. města Prahy (Šárka, Strahovské lomy), tak i na vhodných k tomu místech v typických krajinách v pohoří tohoto království (Šumava, Pláně pod Roklanem, Boubín, Rudohoří, Krkonoše, Středohoří, Milešovka, Sutomská hora, v Brdech, v okolí Padrtských rybníků, Blaník, Železné hory) zřídil parky národní, popřípadě ochranné oblasti pro zvířenu i rostliny, tyto cestou smluvní s majiteli, obě u předložení příslušných zákonů zemských, sepsaných po bedlivé úradě s povolanými korporacemi a odborníky obou zemských národností...“ (Procházka 1927). Tento návrh vycházel z činnosti Svazu českých spolků okrašlovacích v Království českém (Maximovič 1934).

Období první republiky

Po roce 1918 pokračovaly intenzivní snahy o přijetí legislativy pro ochranu přírody, například za součinnosti ornitologa Jiřího Jandy byl zpracován návrh zákona „na ochranu ptactva a slavíka

zvlášť a zřízení ptačích útulků“ (Procházka 1923, Pešout 2015). Zůstal však pouze ve fázi návrhu. V roce 1919 Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO) sbíralo podklady pro zákonnou ochranu přírody. Své náměty zaslali Rudolf Korb, zmíněný Jiří Janda, Jan Roubal (Pešout 2021a) a Karel Zimmermann (Maximovič 1956).

V roce 1922 předložil první komplexní návrh zákona na ochranu přírodních památek poslanec Národního shromáždění J. V. Stejskal spolu s dalšími 22 poslanci (Anonymus 1922). Na návrhu spolupracoval zejména s botanikem Josefem Podpěrou. Tento návrh však nakonec „spadl pod stůl“. K nepřijetí přispěla i snaha MŠANO připravit kvalitnější předlohu řešící uceleně ochranu památek kulturních i přírodních (Klika 1946). MŠANO nedoporučovalo oddělení ochrany přírodních památek od ochrany památek historických a uměleckých, kritizovalo také vadnou terminologii. Navíc ani např. Svaz českých okrašlovacích spolků či Klub za starou Prahu návrh nepodpořily. Svědčí o tom také obsah projevu Z. Wirtha na Sjezdu československých botaniků v r. 1921, kdy uvedl, že tak důležitý zákon nelze vyrobit narychlo – když „jsme se na něj nezmohli za Rakouska, ... můžeme ještě nějaký rok počkat v zájmu jeho kvality“. Měl v plánu „monumentální zákon do detailů propracovaný, jakým se nemůže pochlubit žádný ze sousedních států“ (Anonymus 1921).

Ochránce přírody sledující schválení zákona o ochraně přírody č. 40/1956 Sb. zachycuje fotografie z 1. 8. 1956 na chodbě Národního shromáždění. Zleva: Ludvík Kuba, Karel Vlach, Otakar Leiský, ?, Pavel Nauman, Jan Tríska, Marie Maršáková, Rudolf Maximovič, Viktor Pleva, Marta Jarošová, Ladislav Kamarád, Jaroslav Veselý, Miroslav Burian, Věra Vildová, Zdeněk Vulterin, Valentin Pospíšil. Foto Archiv AOPK ČR

Rudolf Maximovič sleduje 1. srpna 1956 z balkonu zasedání Národního shromáždění při projednávání zákona o ochraně přírody. Foto Jan Tríska

V roce 1921 (8. 12.) oficiálně požádalo MŠANO (Z. Wirth) historika J. Emlera a Jana S. Procházku, prvního vysokoškolského lektora ochrany přírody u nás, aby vypracovali návrh památkového zákona. Tito úkol přijali a po roce práce a projednávání (1. 12. 1922) odeslali návrh nového zákona, který již částečně respektoval tehdy nový celostní koncept ochrany přírody, zohledňoval zkušenosti ze zahraničí, např. předpisy na ochranu přírody přijaté v USA, Rakousku či Švýcarsku. Část zákona věnovanou ochraně přírody J. S. Procházka konzultoval s mnoha dalšími odborníky. Např. 8. 3. 1922 se pod vedením J. S. Procházky uskutečnilo jednání „Komitétu pro vědeckou a zemědělskou ochranu přírody“ věnující se přípravě zákona za účasti mj. zástupců České botanické společnosti a přírodovědného klubu Čsl. turistů (Pešout 2021b). Zároveň s návrhem zákona předložili návrh statutu pro zřízení a správu národních parků a rezervací a návrh statutu Státního památkového úřadu, přírodovědecké sekce, výlučně zaměřené na ochranu přírody (Veselý 1984). Nadčasový návrh zákona se stává základem pro pozdější legislativní návrhy (např. ministerského rady Jana Dvořáka z r. 1924), z nichž některé se sice dostaly až do

meziresortního projednávání, ale jejich projednávání se stále protahovalo. V roce 1926 kritizuje Jan S. Procházka neustálé odkládání přijetí zákona a konstatuje, že by bývalo bylo lepší projednat návrh Stejskalův: „... přes jeho mezery a nedokonalosti, když oficiální předloha tak dlouho na sebe nechává čekat“ (Procházka 1926). V roce 1931 následoval návrh zákona na ochranu památek přírodních, historických a uměleckých J. Wirtha, v letech 1937–1938 je meziresortně projednáván návrh osnovy zákona V. Palečka (z r. 1934). Do začátku 2. světové války se však žádný z těchto návrhů nepodařilo realizovat. „Úřední účastníci příslušných porad sice nutnost ochrany památek i přírody zákonnou normou uznávali“, ale stále se báli označit ochranu přírody za zájem veřejný a zasahovat do soukromých práv jednotlivců, „tím stala by se prý činnost pro ochranu památek a přírody nepopulární a širší veřejnosti a nutno ji ponechat či přesunouti na činnost soukromou“ (Maximovič 1956). Veškeré snahy o přijetí zákona nakonec zastavil rozpad Československa a okupace.

V období první republiky tak byla přijata jen dílčí legislativní opatření k ochraně přírodních památek, jako např. zákon o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace č. 438/1919 Sb., podle kterého „vedení musí být v souladu s krásami přírodních, krajinných a historických památek a uměleckých staveb a okleštění stromů je přípustné pouze v nezbytné míře, která je nutná ke zřízení a udržování rozvodných sítí“. Nebo zákon o stavebním ruchu č. 100/1921 Sb. stanovuje, že pro stavební účely nesmí být vlastněny vzrostlé sady. Zákon o organizaci politické správy ze dne č. 127/1927 Sb. zmocnil politické úřady k vydávání zvláštních předpisů na ochranu veřejných zájmů, v jejichž rámci vydaly mnohé městské úřady (např. Jilemnice, Kolín, Louny, Mladá Boleslav, Praha ad.) místní vyhlášky o ochraně vzácných rostlin a živočichů. Dále zákon o pozemkovém katastru a jeho vedení ze dne č. 177/1927 Sb. nařídil, aby pro každou parcelu v pozemkovém katastru, pokud obsahuje přírodní či jiné památky, byly tyto památky uvedeny a při katastrálním řízení za účelem založení nebo obnovení pozemkového katastru byl přítomen znalec z památkového oboru (Klika 1946).

Z důvodu absence zákona o ochraně přírody mohla být za první republiky chráněná území zřizována pouze dohodou s vlastníkem, zejména při provádění pozemkové reformy. V rámci první pozemkové reformy, realizované prostřednictvím zejména tří zákonů (tzv. záborový

VÝZNAMNÁ DATA VE VÝVOJI ZÁKONA O OCHRANĚ PŘÍRODY DO R. 1992:

1908 – zemský poslanec Luboš

Jeřábek neúspěšně předkládá návrh osnovy zákona na ochranu přírodních a krajinných památek

1911 – zemský poslanec Luboš Jeřábek

neúspěšně předkládá druhý návrh osnovy zákona na ochranu přírodních a krajinných památek

1919 – Jiří Janda navrhuje teze zákona

„na ochranu ptactva a slavíka zvlášť a zřízení ptačích útulků“

1919–1920 – přijetí základní legislativy

pro první pozemkovou reformu, která dala založit prvním státní mocí potvrzeným přírodním rezervacím

1922 – první návrh zákona na ochranu

přírodních památek v Československu poslance J. V. Stejskala předložený společně s dalšími 22 poslanci

1922 – návrh zákona památkového

zpracovaný na zadání MŠANO J. S. Procházkou ve spolupráci s J. Emlerem a dalšími spolupracovníky

1924 – návrh zákona o ochraně přírodních

památek předložený J. Dvořákem

1931 – návrh zákona na ochranu památek

přírodních, historických a uměleckých J. Wirtha

1933 – vydání Výnosu Ministerstva

školství a národní osvěty, čj. 143.547 V, o ochraně přírodních památek (tzv. Silvestrovský výnos).

1934 – návrh zákona o ochraně přírodních

památek J. Palečka

1945 – tři návrhy zákona o ochraně

přírody R. Maximoviče

1946 – návrh zákona o ochraně přírody

J. Kliky a S. Práta

1956 – přijetí zákona o ochraně přírody

č. 40/1956 Sb.

1958 – přijetí zákona o kulturních

památkách č. 22/1958 Sb. zřizujícího Státní ústav památkové péče a ochrany přírody

1987 – přijetí „sankčního dodatku“

(zákon č. 65/1986 Sb.)

1992 – schválení současného zákona

o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.

z r. 1919, přidělový a náhradový z r. 1920) bylo možné ustanovit buď dosavadnímu vlastníkov, nebo přidělci podmínky hospodaření na vymezeném majetku v zájmu udržení a ochrany přírodní památky. Konkrétně přidělový zákon výslovně praví: „Při sdělování plánu přihlížej pozemkový úřad k tomu, aby přidělem nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké. Pozemkový úřad může k tomu cíli svoliti, aby plochy, které jsou věnovány parkům, přírodním prvkům, které slouží k okrase krajiny nebo jejichž účelem jest zachování ukázkou původního rázu krajinného nebo zajištění a ochrání historické památky a jejich okolí s nimi úzce souvisící, vlastníku byly ponechány vedle výměru půdy, která... může být propuštěna dosavadnímu vlastníku ze záboru, jestliže vlastníkem podrobí se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě se

zúčastněnými ministerstvy, pokud se týká přípustnosti oněch míst obecnostu, pracovníkům vědeckým a uměleckým nebo používání jejich k účelům lidumilným“ a zároveň měl pozemkový úřad možnost dle § 50 „ustanovit zvláštní řád o hospodaření... ochrany památek přírodních a uměleckých, zachování krajinného rázu a krajinných zvláštností při stavbách“.

Tehdejší ochrannářská obec si uvědomovala, že pozemkový úřad získal zcela zásadní zmocnění. Např. již zmíněný L. Jeřábek tuto právní úpravu označil za „vzácnou a vítanou příležitost“, aby i v České republice byla zřízena soustava chráněných území péčí státu a nejen, jako do té doby, pouze snahou osvěcených vlastníků. Soustava podle jeho názoru měla být tvořena „zřízením jistého počtu národních parků a větších rezervací dostatečně velkých, aby vznikl v nich ničím nerušený vývoj a zcela

od nynějšího neodvislý koloběh života, jednak zřízením pokud možno největšího počtu méně přísných lesních rezervací po vzoru americkém a pokud možno hojných drobnějších ochranných oblastí přírodních, pro důležitá stanoviště květeny, zvířeny neb i pro zajímavé útvary geologické“. Hned v roce 1920 publikoval koncept soustavy chráněných území postavený na základě předchozího návrhu z r. 1911 (Jeřábek 1920, Pešout 2014). Tehdejší generální konzervátor Rudolf Maximovič (Stejskal 2006) hodnotil legislativu pro provádění první pozemkové úpravy jako „první velkorysý krok ochranný“ v našem zákonodárství, přesto však jako zklamání ve výsledku, protože vlastní provádění pozemkové reformy se „stalo předmětem zájmu četných politických stran a bylo uskutečňováno cestou nejrůznějších dohod...“ (Maximovič 1956).

V souvislosti s územní ochranou přírody je třeba zmínit Výnos MŠANO z 31. 12. 1933, tzv. Silvestrovský výnos připravený R. Maximovičem. Přestože Silvestrovský výnos je „pouze“ úředním soupisem chráněných území existujících k datu jeho vydání určeným „k informaci profesorských a učitelských sborů“ pro tehdejší výuku ve školách, jde o významný krok v územní ochraně přírody na území ČR, kdy se podařilo v jediném aktu uvést přehled všech chráněných území do té doby zřízených (a zjevně i několik dalších, které byly v době vydání výnosu „v jednání“). V tom, že soupis vydala nejvyšší autorita ve státní

ochraně přírody (MŠANO) a šlo tak o oficiální stvrzení existence rezervací (zároveň jednotlivé zřizovací předpisy byly často obtížně dohledatelné), lze spatřovat důvody následného citování Silvestrovského výnosu jako výnosu zřizovacího (viz např. Maršáková-Němejcová 1956; Kos, Maršáková 1997). Všechna dodnes zachovalá území uvedená v Silvestrovském výnosu již byla přehlášena, či jsou chráněna jinou formou. Silvestrovský výnos však po celá desetiletí přispíval k ochraně významné části našich přírodovědně nejceněnějších území a vděčíme mu tak za jejich dochování (Pešout 2013).

Období druhé republiky a protektorátu

Projednávání památkového zákona přesvědčilo pracovníky ústředních úřadů o potřebě oddělit ochranu přírody od ochrany památek, avšak okupace a odtržení pohraničního území vše změnilo. Veškerá opatření přijímaná v protektorátu podléhala kontrole a schválení okupantů, musela být zpracována analogicky podle předpisů v Říši a odpovídat nacistické ideologii. Přesto ani v tomto období pokusy o přijetí legislativní úpravy neustály a zejména z iniciativy R. Maximoviče vzniklo postupně v letech 1940–1943 hned několik návrhů vládních nařízení o ochraně přírody a domoviny a v r. 1943 i návrh osnovy zákona o ochraně přírody (Maximovič 1956). Samozřejmě na území Sudet po jejich připojení k říši platil až do osvobození a obnovy československého státu říšský zákon na ochranu přírody z r. 1935 (Maximovič 1939 a, b, c).

Období třetí republiky

R. Maximovič hned v r. 1945 jako zvolený revoluční vedoucí lesopolitického odboru Ministerstva zemědělství předložil osnovu zákona o ochraně přírody Československa a po přesídlení ochrany přírody na Ministerstvo školství předložil přepracovanou předlohu znovu.

Na přelomu roku 1945 a 1946 Komise pro ochranu přírody (od r. 1946 přeměněná na Ústav pro ochranu přírody a krajiny) při I. lékařsko-přírodovědeckém odboru Masarykovy akademie práce zpracovala pod vedením Jaromíra Kliky (Pešout 2019b) podrobný návrh nového zákona o ochraně přírody, poprvé s odlišením „konservativní“ a „tvůrčí“ ochrany přírody a krajiny (Klika 1947), pro složitost však bylo doporučeno návrh

přepracovat a rozdělit na vlastní zákon a prováděcí nařízení (Maximovič 1947, Veselý 1954).

Zmínku zaslouží také v r. 1946 vydaný zákon o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku, podle kterého se za státní kulturní majetek pokládají též pozemky, jež mají charakter přírodní památky či přírodní rezervace (Maximovič 1956).

Období komunistického režimu

Ani v poválečných letech se nepodařilo legislativní úpravu ochrany přírody prosadit a tak hlavní oporou byla Ústava z r. 1950 konstatující ochranu kulturních památek, trestní zákoník správní ze stejného roku, který pamatoval i na ochranu přírody a krajiny, zvláště přírodních památek a rezervací, a zákon z r. 1948 o zalesňování, který výslovně stanovil, že se má přihlížeti k zachování přírodních krás a památek.

Státní i dobrovolní ochránci přírody se přijetím zákona o ochraně české přírody dočkali až 1. srpna 1956 (č. 40/1956 Sb.), kdy ho jednomyslným usnesením schválilo Národní shromáždění. Přijetí zákona předcházelo zpracování návrhu a vytrvalé úsilí Jaroslava Veselého, prvního ředitele Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody (Toman & Tomanová 1976, Tříška 1986). Při tvorbě zákona se čeští ochránci inspirovali nejen staršími návrhy, ale také v té době již platnou polskou normou. Zákon platil až do 1. 6. 1992 do přijetí současného zákona o ochraně přírody a krajiny, tedy 36 let, a dočkal se jen pěti novelizací. Nejzásadnější změnu představoval tzv. sankční dodatek, konkrétně zákon č. 65/1986 Sb., doplňující dva paragrafy upravující přestupky a možnost uložení sankcí a nápravných opatření (Friedl, Damohorský 1987). Zákon o státní ochraně přírody, tzv. čtyřcítka, byl jednoznačně významným věcným a právním počinem. Vytvořil silný právní rámec, který sehrál zásadní roli při formování moderní ochrany přírody na území České republiky (Damohorský 2006).

V osmdesátých letech dvacátého století se začalo pracovat na přípravě novelizace zákona o ochraně přírody. Tyto přípravy umožnily po r. 1989 státní ochraně přírody rychle připravit návrh nové moderní právní normy v ochraně přírody a krajiny, současného zákona č. 144/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. ■

Hraniční tabule přírodní rezervace používaná v polovině minulého století. Na snímku z r. 1969 z tehdejší státní přírodní rezervace (dnes přírodní památka) Tobiášův vrch. Foto Jan Tříška

Předsednictví České republiky v Radě Evropské unie je za dveřmi

Ladislav Miko, Jan Plesník

Nature conservation has no final deadline.

Edward Wilson (1929–2021)

Dnem 1. července 2022 se Česká republika již podruhé ujme předsednictví v Radě Evropské unie. Protože části veřejnosti utkvěl v paměti z prvního pololetí roku 2009 ponejvíce okřídlený slogan „Evropě to osladíme“, provokující plastika Davida Černého Entropa nebo

hodinová mzda zvukařů legendární firmy ProMoPro směle konkurující gáži nejlepších světových fotbalistů, připomeňme, že ČR nebude předsedat EU, jak se stále ještě občas traduje, ale její Radě.

Rada EU sídlí v Bruselu v budově Justa Lipsia a novější Europě (na snímku vzadu). Foto Jan Plesník

Rada Evropské unie se nejen radí

Na rozdíl od mnohem známější Evropské komise (EK) nebo Evropského parlamentu (EP) Rada EU zastupuje zájmy členských států EU a zůstává hlavním rozhodovacím orgánem Unie. Skládá se proto z ministrů vlád jednotlivých členských států. Kteří ministři se účastní určitého jednání Rady, záleží na jeho tématu: celkem pracuje deset rad různého složení. Radu ministrů životního prostředí tak tvoří členové vlád všech 27 členských států, zodpovědní za uvedený resort. Každý půlrok se v předsednictví Radě EU střídají jednotlivé členské státy EU podle předem stanoveného klíče, který bere v úvahu nejen jejich rozlohu a hospodářskou výkonnost, ale i zeměpisnou polohu. Rada EU bývá často zaměňována s Radou Evropy (RE). RE přitom není institucí EU, ale zcela nezávislou mezinárodní organizací, od roku 1949 sdružující státy našeho kontinentu a působící zejména v oblasti lidských práv, podpory parlamentní demokracie a sociálních otázek. Byla založena v roce 1949, sídlí ve francouzském Štrasburku a od počátku šedesátých let se věnuje také problematice péče o životní prostředí.

Činnost Rady EU podporuje více než 250 pracovních skupin, zabývajících se rozmanitými, často specifickými otázkami, souvisejícími s fungováním Unie. Předsedající členský stát

Na jednáních podskupiny WPIE pro biodiverzitu konaných obvykle v Bruselu se mj. vyjednávají společná stanoviska Evropské unie k aktuálním otázkám. Foto Jan Plesník

Evropská komise má v červnu 2022 představit právně závazné kvantitativní cíle v ekologické obnově pro jednotlivé členské státy EU. Místo napřímeného koryta potoka Říčanky byl v krajinném parku Litoznice v Praze 10 obnoven meandrující potok s podmáčenými loukami a řadou tůní. Foto Jan Plesník

přítom neřídí jen zmiňované Rady ministrů, ale i všechny pracovní skupiny, připravující pro jednání ministrů nezbytné podklady. A co je neméně důležité, kromě toho zastupuje EU při všech mezinárodních jednáních. Snaží se proto při probírání jednotlivých otázek dosáhnout stanoviska, s nímž souhlasí všechny členské státy a které tak skutečně představuje postoj EU jako celku. Po schválení jednotného názoru Radou se ho snaží předsednická země vyjednáváním s ostatními státy z dalších částí světa prosadit na příslušných zasedáních, zejména v rámci mezinárodních mnohostranných úmluv či institucí Organizace spojených národů.

Z výše uvedených důvodů vznikla Pracovní skupina Rady EU pro mezinárodní otázky životního prostředí (*Working Party for International Environmental Issues, WPIE*), jejichž pravidelných jednání se zúčastňují zástupci všech členských států a také Evropské komise. Protože problematika životního prostředí zůstává značně široká a WPIE se navíc věnuje také otázkám souvisejícím s probíhajícími a očekávanými změnami podnebí, ustavily se v jejím rámci podskupiny zaměřené na konkrétní environmentální témata, jako jsou kupř. chemické látky, globální udržitelný rozvoj nebo nakládání s odpady. Ochranou přírody se bezprostředně zabývají tři podskupiny, řešící problematiku biodiverzity, CITES a pro čtenáře možná trochu překvapivě také velrybářství.

Priority České republiky

Není žádným tajemstvím, že činnost všech institucí EU na konci února 2022 významně ovlivnilo napadení Ukrajiny Ruskou federací. Proto zatímní představa pěti hlavních politických priorit předsednictví ČR zahrnuje zvládnutí uprchlické krize a poválečnou obnovu Ukrajiny, energetickou bezpečnost, posilování obranných kapacit EU, strategickou odolnost unijní ekonomiky a odolnost demokratických institucí. V definitivní podobě chce vláda ČR priority představit stejně jako logo až těsně před předsednictvím.

Pokud jde o životní prostředí, hodlá Česká republika věnovat zvýšenou pozornost opatřením reagujícím na změny podnebí, oběhovému hospodářství a ochraně půdy (jako hmoty – složky životního prostředí). Mezi upřednostňovaná témata se řadí i ochrana biodiverzity a obnova ekosystémů, zejména naplňování značně komplexní a ambiciózní

Strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030 „Navrácení přírody do našeho života“ (cf. EC 2020, Pešout 2020). Stranou zájmu nezůstane ani nejzávažnější problém životního prostředí nejen v ČR – znečištění ovzduší a jeho nepopiratelný dopad na lidské zdraví. Jako o zvláštním vkladu českého předsednictví se uvažuje i o diskusi v rámci EU o světelném znečištění.

Globální péče o biodiverzitu nesnese odklad

Opatření proti šíření nemoci covid-19 se nemohla nedotknout mezinárodní spolupráce v ochraně biodiverzity. Ne všechna jednání, jež měla proběhnout od února 2020, se mohla uskutečnit prostřednictvím internetu, a to nejen vzhledem ke značnému počtu předpokládaných účastníků, ale i rozdílné kvalitě připojení k světové počítačové síti v různých částech naší planety. Proto musely být některé akce v této oblasti odloženy a v době, kdy píšeme tyto řádky, se předpokládá, že spadnou do druhého pololetí letošního roku.

Snad nejvíce se uvedená skutečnost podepsala na bezesporu nejvýznamnější mezinárodní mnohostranné úmluvě zabývající se péčí o přírodní a krajinné dědictví – Úmluvě o biologické rozmanitosti (CBD). Zasedání konference smluvních stran (COP) přijímající klíčová rozhodnutí o směřování uvedené normy mezinárodního práva se naposledy sešlo v listopadu 2018 v egyptském Šarm aš-Šajchu (Mach & Plesník 2019). Další bylo svoláno na říjen 2020 do čínského Kchun-mingu, ale muselo být opakovaně právě z důvodů syndemie virózy covid-19 přesunuto na pozdější termín. První část 15. zasedání COP CBD včetně jednání na vysoké úrovni proto proběhla virtuálně v říjnu 2021. Nicméně větší část otázek, které má vyřešit nebo se alespoň o to pokusit, zůstává i nadále otevřená. Téměř všechny státy trvají důsledně na tom, aby se zasedání CBD uskutečnilo za přítomnosti delegátů na místě, nikoli prostřednictvím počítačové obrazovky.

V polovině května 2022 potvrdili představitelé čínské vlády, že v uvažovaném termínu 29. srpna – 10. září 2022 nejsou z důvodu zavedených opatření proti šíření nemoci covid-19 zmiňovanou významnou globální akci v Kchun-mingu schopni zorganizovat. Řada zemí s jejím již pátým odložením, tentokrát do doby, kdy pandemie zmiňované virózy v Číně

Palác Berlaymont, označovaný jako ústředí Evropské komise, vyrostl naproti budovám Rady EU a dostal se i do loga Komise. Foto Jan Plesník

Jak Strategie EU v oblasti biodiverzity, tak připravovaný Strategický plán Úmluvy o biologické rozmanitosti věnují velkou pozornost chráněným územím včetně přeshraničních. Největší evropský mokřad – deltu Dunaje – chrání od roku 1998 rumunsko-ukrajinská biosférická rezervace UNESCO: hostí nejpočetnější evropskou populaci pelikána bílého (*Pelecanus onocrotulus*). Foto Jan Plesník

Rozlehlou vstupní halu sídla Rady EU zdobí logo předsednictva daného členského státu, v tomto případě Slovenska. Foto Jan Plesník

odezní, ale nesouhlasí. Proto se hledá místo, kde by CBD-COP-15 ve stejném termínu nebo co nejdříve po něm mohlo proběhnout, a jasno by mělo být do konce června 2022. Otázkou zůstává, zda se Čína bude chtít pořádání druhé části COP-CBD-15 vzdát, a pokud ano, jestli se narychlo najde jiný ochotný hostitel, což musí – alespoň formálně – určitá země, nikoli instituce OSN.

Za téměř čtyři roky, které uplynuly od posledního vrcholného setkání CBD, aktuální a věrohodné údaje potvrdily, že biologická rozmanitost na všech jejích základních úrovních (geny, druhy, ekosystémy) na tom není z celosvětového pohledu zrovna dobře a že její změny ohrožují kvalitu lidského života a představu udržitelného rozvoje (IPBES 2019, UN Environment 2019, SCBD 2020, UNEP 2021, český přehled Plesník 2019a, 2019b, 2021). Rovněž soudobé biotechnologické postupy jdou dopředu mílovými kroky, přičemž podle některých názorů se nevěnuje odpovídající pozornost jejich možnému riziku včetně důsledků dopadů na životní prostředí. Současně s 15. zasedáním konference smluvních stran CBD se mají sejít i delegáti zemí, které na sebe převzaly závazky obou protokolů

CBD – Cartagenského protokolu o biologické bezpečnosti a Nagojského protokolu o přístupu ke genetickým zdrojům a spravedlivém a rovnocenném sdílení přínosů plynoucích z jejich využívání. Proto bývají dva týdny jednání, jež se možná uskuteční ještě do konce roku 2022, někdy označovány souborně jako Konference OSN o biodiverzitě.

Uvedená míra neurčitosti přípravu předsednictví ČR v Radě EU pochopitelně neulehčuje, spíše naopak. Pokud by se 15. zasedání konference smluvních stran CBD ještě do konce roku 2022 skutečně sešla, kladlo by to na zemi předsedající Radě EU mimořádné nároky, navíc umocněné skutečností, že se na něm musí dohodnout globální rámec ochrany biodiverzity pro období 2020–2030. Strategický plán CBD do roku 2030 má obsahovat odsouhlasené celosvětové priority, pokud možno jednoznačné kvantitativní cíle a co nejobjektivnější způsoby vyhodnocování jejich plnění. Přestože 13.–29. března 2022 proběhla v Ženevě složitá přípravná jednání, v současnosti stále existují významné názorové neshody mj. v případě všech 21 navrhovaných cílů uvažovaného strategického rámce. Přitom před CBD-COP-15 se

uskuteční o Strategickém plánu už pouze jediné jednání, konkrétně 21.–26. června 2022 v sídle Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) v keňském Nairobi. Připomeňme, že na odsouhlasení globálního rámce ochrany biodiverzity do roku 2030 čekají kromě vlád a jejich institucí i další mezinárodní mnohostranné úmluvy, mezinárodní mezivládní organizace a v neposlední řadě také občanský sektor.

Hodně hustý program

Výčet akcí, během nichž bude postoj EU koordinovat a prosazovat Česká republika, začíná Mezivládní platformou pro biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES), která se ke každoročnímu jednání sejde v Bonnu hned začátkem července. V září bude Budapešť hostit 8. zasedání smluvních stran Dohody o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků (AEWA). Ve slovinském přístavním městě Portorož 13.–21. říj-budou jednat delegáti 68. zasedání Mezinárodní velrybářské komise (IWC), zatímco do čínského Wu-chanu (sic!) zamíří účastníci 14. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o mokřadech majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva (Ramsarské úmluvy), zatím plánovaného na 21.–29. listopad. O 19. zasedání konference smluvních stran Úmluvy o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů (CITES) v Panama City v listopadu 2022 jsme již nedávno psali (Plesník *et al.* 2022). Již tradičně se na přelomu listopadu a prosince uskuteční v sídle zmiňované Rady Evropy ve Štrasburku v pořadí již 42. zasedání Stálého výboru Úmluvy o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť (Bernské úmluvy).

Naopak 29.–30. září přivítáme v Praze ředitele v oblasti ochrany přírody z členských států EU a Evropské komise, kdy kolegům mj. kromě vlastního jednání představíme ukázky péče o přírodní a krajinné dědictví v ČR.

Se štítem

Ne zcela standardní podmínky představují pro předsednictví České republiky v Radě EU bez nadsázky skutečnou výzvu, a to v žádném případě nemyslíme jako vyčpělou frázi. Věříme, že se jí v oblasti mezinárodní agendy související s biologickou rozmanitostí zhostíme stejně jako v roce 2009 se ctí. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz

Ochrana přírody

KULÉROVÁ PŘÍLOHA

ročník 77 číslo 3 2022

ZPRÁVY / AKTUALITY / OZNÁMENÍ

tisková zpráva ekolist.cz

Česká společnost pro ekologii: Stanovisko k navrhovanému Národnímu parku Křivoklátsko

Vyhlašování národních parků je politický akt, který musí vzejít z demokratické diskuse a zároveň musí být založen na dobře podložených odborných argumentech. V případě Křivoklátska existují silné odborné argumenty, proč by se jádrová část území mohla stát národním parkem.

Křivoklátsko je mimořádně rozsáhlý komplex nížinných smíšených lesů zahrnující i cenná otevřenější stanoviště, který nemá v české kotlině obdoby a je unikátní i v evropském měřítku. Jeho vysoká biologická rozmanitost je výslednicí velké rozlohy lesních komplexů, geomorfologické rozmanitosti, klimatu a relativně malého vlivu člověka. Křivoklátské lesy sloužily od středověku jako významná lovecká oblast a byly v různé míře obhospodařovány, přesto se zde díky složité morfologii terénu a způsobům využití zachoval přírodě blízký charakter většiny území. Lesnické hospodářské postupy v posledních desítkách let ale využívají stále intenzivnější technologie, které způsobují fragmentaci jednotlivých lesních stanovišť a ohrožují dochované přírodní hodnoty. Je proto důvod se domnívat, že ochrana území prostřednictvím chráněné krajinné oblasti (CHKO Křivoklátsko) a několika maloplošných rezervací není dostatečná a národní park by představoval lepší způsob, jak zabránit degradaci lesů nevhodným hospodařením.

Zároveň považujeme za podstatné zdůraznit, že z hlediska přírodní rozmanitosti většiny nížinných či pahorkatinných lesů není vhodný striktně bezzásahový režim. Nížinné lesy se ve střední Evropě dlouhodobě vyvíjely v interakci s velkými zvířaty, ohněm a člověkem. Vhodná

Křivoklátsko. Foto archiv AOPK ČR

péče o ně se proto musí odvíjet od znalosti procesů, které dané typy prostředí formovaly či udržovaly, včetně různých typů přírodních i lidmi způsobovaných disturbancí. Zonace navrhovaného národního parku i plánovaný management lesních porostů musí k těmto věcem přihlížet, aby v případě plošně uplatňované bezzásahovosti nedocházelo ke snižování biologické rozmanitosti celé oblasti Křivoklátska.

Nevhodné hospodaření v lesích přispívá k úbytku biologické rozmanitosti i v mnoha jiných CHKO i mimo ně. Zvláště alarmující je, že k tomu běžně dochází v lesích vlastněných státem. V dlouhodobém měřítku je tedy třeba hledat systémové řešení, které by se neomezovalo na jedno chráněné území a řešilo by i hospodaření v lesích mimo národní parky. Přesto považujeme vyhlášení Národního parku Křivoklátsko za vhodný krok směrem k větší ochraně biologické rozmanitosti České republiky. Zároveň Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zemědělství vyzýváme ke spolupráci, která zajistí, že v chráněných územích budou alespoň lesy

v majetku státu spravovány citlivě, s ohledem na jejich přírodní hodnoty. ■

Prof. David Storch, místopředseda ČSPE; Centrum pro teoretická studia Univerzity Karlovy a Akademie věd ČR, Praha

Mgr. Lukáš Čížek, Ph.D., člen výboru ČSPE; Biologické centrum Akademie věd ČR, České Budějovice

Doc. RNDr. Jana Jersáková, Ph.D., tajemnice ČSPE; katedra biologie ekosystémů, Přírodovědecká fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

RNDr. Ondřej Sedláček, Ph.D., člen výboru ČSPE; katedra ekologie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha

RNDr. Robert Tropek, Ph.D., předseda ČSPE; katedra ekologie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Ke stanovisku se připojují i tito odborníci:

Prof. RNDr. Tomáš Herben, CSc., katedra botaniky, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy & Botanický ústav AV ČR, Praha

Prof. RNDr. Milan Chytrý, Ph.D., Ústav botaniky a zoologie, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Brno
 Prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., Centrum pro otázky životního prostředí, Univerzita Karlova, Praha
 Prof. RNDr. Zuzana Münzbergová, Ph.D., katedra botaniky, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy & Botanický ústav AV ČR, Praha
 Prof. RNDr. Vojtěch Novotný, CSc., Biologické centrum Akademie věd ČR & katedra

zoologie, Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice
 Prof. RNDr. Adam Petrusek, Ph.D., katedra ekologie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha
 Prof. RNDr. Karel Prach, CSc., katedra botaniky, Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice & Botanický ústav Akademie věd ČR, Třeboň

Prof. RNDr. Petr Pyšek, CSc., Botanický ústav Akademie věd ČR & katedra ekologie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha
 Prof. Jiří Reif, Ph.D., Ústav pro životní prostředí, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha
 Prof. Ing. Miroslav Svoboda, Ph.D., katedra ekologie lesa, Lesnická a dřevařská fakulta České zemědělské univerzity, Praha

tisková zpráva KRNP

Federace EUROPARC ocenila naše národní parky

Na mezinárodní konferenci panevropské Federace chráněných území Evropy EUROPARC v rakouském Pamhagenu u Neziderského jezera se dostalo začátkem května 2022 významného ocenění správám našich národních parků a jejich přeshraničním protějškům. Partnerské národní parky Podyjí a Thayatal (Rakousko),

Šumava a Bavorský les (Německo) a Krkonoše a Karkonoski park narodowy (Polsko), byly oceněny certifikáty potvrzujícími vysokou kvalitu přeshraniční spolupráce.

V programu „EUROPARC Transboundary parks Programme – Following Nature’s design“ byla dlouhodobá systematická spolupráce hodnocena specialisty podle přísných kritérií, na základě kterých parky harmonizují strategické cíle, praktickou péči, ale např. i komunikaci s veřejností. Podyjí a Krkonoše zmíněný certifikát obhájovaly již potřetí a Šumava jej úspěšně obhájila podruhé.

„Pro nás je každodenní komunikace s partnery ze sousedního NP Thayatal normální provozní zvyklostí. Obě strany vnímají území národních parků jako jeden přírodní a krajinný celek, ve

kterém spolu pečujeme o přírodu – ctíme společnou filozofii, máme společné cíle, pracujeme na více společných projektech, které mají nejen odborný charakter. Snažíme se podporovat kontakty místních škol, obcí i dalších institucí v našem přeshraničním regionu, na společných akcích propojovat obyvatele z obou stran hranic a napomáhat tak dobrému sousedství,“ sděluje ředitel Správy NP Podyjí Tomáš Rothrockl.

„Krkonoše byly jedním z prvních certifikovaných přeshraničních parků v Evropě,“ říká ředitel Správy Krkonošského národního parku Robin Böhnisch. „Máme s polskými partnery společné logo, společnou strategii péče o oba parky, koordinujeme monitoring přírody, ekovýchovu, máme společné projekty, pravidelně se setkáváme, učíme se jazyk svých partnerů. Krkonoše jako hory žádná politická státní hranice nezajímá. Příroda je jen jedna. A my se tomu snažíme jako správci území přizpůsobit,“ dodává ředitel Böhnisch.

„Toto ocenění nás samozřejmě velice těší. Prokazuje, na jak vysoké úrovni je dnešní spolupráce mezi Správami Národních parků Šumava a Bavorský les, kterou budujeme celých osm let. Šumava a Bavorský les tak dnes tvoří nejen jedno pohoří, ale jednu společnou myšlenku směřování národních parků,“ říká ředitel Správy NP Šumava Pavel Hubený.

To, že naše národní parky jsou lídry v péči o území, která překračují hranice států, potvrzuje i prezident Federace EUROPARC Michael Hošek: „Všechny čtyři české národní parky jsou v rámci programu certifikovány, a to s partnery ze tří států: Německa, Polska, a Rakouska. Kromě efektivní spolupráce tím dostávají nejen tyto parky, ale celá česká ochrana přírody důležitou zpětnou vazbu. A zároveň tím prokazuje, že hranice států jsou z hlediska přírody a péče o ní jen administrativní linií na mapě.“ ■

Krkonošský národní park. Foto archiv Správa KRNP

25 let sčítání zimujících letounů v Kaňonu Labe

Sčítání netopýrů na zimovištích představuje, díky masovému zapojení sčítatelů, patrně druhý největší projekt tohoto typu, hned po sčítání různých druhů ptáků ČR (Anděra & Gaisler 2012). Projekt zimního monitoringu má už přibližně padesátiletou tradici a řadí se k nejdelším svého druhu v Evropě. Tato dlouhodobá škála údajů nedává sice informaci o absolutním množství u nás žijících netopýrů, ale neocenitelnou hodnotu mají zjištěné trendy. Nicméně je třeba zdůraznit, že zmíněný projekt pokrývá pouze netopýry, kteří pravidelně zimují v podzemí, což je menší polovina u nás žijících druhů (Anděra 2014).

Na území Labských pískovců (Českého Švýcarska) je Kaňon Labe nejvýznamnějším zimovištěm a v regionu Ústeckého kraje patří k těm nejdůležitějším. První ucelený přehled, včetně historických údajů, přinesli ve své práci Benda a Chvátal (2011) z let 1995–2010. V této práci je po jednotlivých letech a jednotlivých jeskyních zpracován počet zjištěných druhů a jejich početnost a také přehled historických údajů před započatím systematického monitoringu v roce 1995. V tomto příspěvku navazujeme na tyto údaje až do roku 2020. Přinášíme tedy přehled za čtvrtstoletí monitoringu v této lokalitě.

Popis území

Jeskyně a skalní pukliny v údolí Labe mezi Děčínem a Hřenskem vznikly v druhohorních svrchnokřídových sedimentech České křídové pánve. Písčité mořské sedimenty pocházející z tohoto období se dnes nazývají kvádrovými pískovci podle charakteristického pravoúhlého rozpukání. Jeskyně v dnešní podobě se ale v pískovcích vytvořily teprve v geologicky nedávné době, až během čtvrtohor. Bylo to díky erozní činnosti řeky Labe, která v pískovcích vyhloubila hluboké kaňonovité údolí. V horních částech strmého skalnatého svahu údolí docházelo ke gravitačnímu pohybu skalních bloků, které od sebe odsedávaly, pukliny mezi nimi se rozvířaly a zaklíňovaly se dalšími napadanými bloky a kameny. Znamená to, že všechny takto vytvořené jeskyně se mohou zařadit k rozsedlinovým jeskyním, které jsou často propastvité a hluboké.

Ve zmíněném úseku labského údolí se nachází asi 70 větších evidovaných jeskyní a desítky dalších menších neevidovaných jeskyní. Nejrozsáhlejší je propojený komplex Loupežnická a Pytlácká jeskyně se třemi vchody a půdorysnou délkou asi 160 m. Nejhlubší

Vrápenec malý (*Rhinolophus hipposideros*). Foto Václav Sojka

propastovitou jeskyní je zde pravděpodobně Hluboká mezerní jeskyně, která začíná jako široká otevřená puklina, postupně se zužuje, přechází do jeskyně a její hloubka je asi 40 m.

Zájmové území se nachází v chráněné krajinné oblasti Labské pískovce, na pravém břehu Labe. Na ploše 480 ha je zde vyhlášena Národní přírodní rezervace (dále jen NPR) Kaňon Labe.

Metodika

V prvních letech monitoringu jsme se snažili zkontrolovat co nejvíce jeskyní a skalních puklin, ne však ve všech se v zimním období letouni vyskytovali. Postupně jsme si vytipovali vhodné objekty a vznikla tak soustava přibližně dvaceti míst, která jsou každou zimu jedenkrát kontrolována. Je však nutno si uvědomit, že nalezneme pouze část zimujících letounů, neboť řada podzemních prostor a štěrbin je pro člověka nepřístupná či ještě neobjevená. Nicméně díky kontinuitě a dodržování stále stejné metodiky mají naše výsledky určitou vypovídací hodnotu. Každý rok prakticky od začátku našeho monitoringu navštěvujeme následující jeskyně: Stelzigova, Rytířský sklep, Cipískova, Pytlácká, Loupežnická, Dámská, Přátel přírody, Nadějí, Máslová díra, Krakonošova, Netopýří, Přátelství, Mechová. Některé jeskyně s malými počty letounů navštěvujeme

nepravidelně, například jeskyni Lesní díra a Bivakovou, které však pro zimující letouny mají jen okrajový význam. Posledních deset let spolupracujeme s Jaroslavem Kuklou, jeskyňářem děčínské základní organizace České speleologické společnosti 4–03 Labské pískovce, od kterého dostáváme každý rok hlášení o počtu letounů v pro netopýry významné jeskyni Kabinet přírodovědy, případně i z dalších jeskyní. Kontrolujeme také skalní štěrby a pukliny, z nichž nejvýznamnější je puklina v údolí Suché Kamenice se zimujícími netopýry rezavými (*Nyctalus noctula*) (Benda 1996) s největším počtem min. 20 kusů v roce 2008. S touto lokalitou však dále v příspěvku nepracujeme a věnujeme se pouze jeskyním.

Vývoj početnosti

Nebyli jsme první, koho přilákal zájem o letouny v tomto jeskynním fenoménu kaňonu Labe. První konkrétní údaje pocházejí od Vladimíra Hanáka a Zdeňka Bárty z konce padesátých a začátku šedesátých let 20. století. Bohužel jejich exkurze zde byly pouze nárazové s návštěvou jen několika málo jeskyní. Teprve saský speleolog a chiropterolog Folker Rüssel v letech 1971–76 a děčínský badatel a speleolog Miroslav Veselý v letech 1984–88 se monitoringu věnovali po delší časové období a podchytili většinu v současnosti známých jeskyní, kde letouni zimují (Benda & Chvátal 2011).

Graf vývoje početnosti letounů. Vypracoval Jakub Juda

Početnost letounů prošla několika výkyvy. Rüssel (1978) uvádí ze zdejšího území vrápence malého ještě jako relativně hojně zastoupeného s nejvyšším počtem jedenácti kusů v jedné jeskyni (Netopýří). S velkou pravděpodobností je to však součet za několik let pozorování. Veselý (1989) však tento druh zjišťoval už jen ojediněle. Při našem monitoringu jsme sice vrápence nacházeli pravidelně každý rok, nicméně jejich početnost až do zimy 2002/2003 byla velmi nízká – max. do pěti jedinců (Benda & Chvátal 2011). Teprve v dalších letech došlo k mírnému nárůstu početnosti, i když s určitým zpožděním, tak jako v celé ČR (Hanák & Anděra 2005). Po roce 2010 je tento nárůst již poměrně výrazný. Tento trend pokračuje až do současné doby (v roce 2020 již 105 kusů). Celková početnost zjištěných hibernujících letounů logicky kopíruje trend početnosti vrápence malého, neboť tento druh je klíčový pro celkovou početnost.

V současné době při zvyšujícím se počtu zimujících letounů je pravidelně využívána k zimování naprostá většina námi pravidelně kontrolovaných jeskyní. S tím, jak celkový počet narůstá, zvyšuje se i početnost v jednotlivých jeskyních, kdy, zejména v posledních dvou letech, byly zjištěny zatím rekordní počty (např. Krakonošova jeskyně 19 kusů, Přátel přírody 29 kusů, Loupežnická 30 kusů).

Významným faktorem, který negativně ovlivňuje početnost zimujících letounů, je zimní návštěvnost těchto prostor. Ty jsou poměrně intenzivně využívány v rámci různých adrenalinových aktivit, často organizovaných v sousedním Sasku. V posledních několika letech se příznivě projevil

intenzivnější dohled profesionálních a dobrovolných strážců Národního parku České Švýcarsko, kdy se řadu těchto aktivit podařilo úspěšně eliminovat. U některých vybraných jeskyní se uvažuje o instalacích mříží zabráňujících nepovolaným vstupům.

Druhové zastoupení

Za období monitoringu, včetně historických údajů, bylo v podzemních prostorách Kaňonu Labe zjištěno zatím 12 druhů letounů (vrápenec malý, *Rhinolophus hipposideros*, netopýr velký, *Myotis myotis*, n. řasnatý, *M. nattereri*, n. vousatý, *M. mystacinus*, n. Brandtův, *M. brandtii*, n. velkouchý, *M. bechsteinii*, n. vodní, *M. daubentonii*, n. severní, *Eptesicus nilsonii*, n. rezavý, *Nyctalus noctula*, n. černý, *Barbastella barbastellus*, n. ušatý, *Plecotus auritus*, n. dlouhouchý, *P. austriacus*), což je jedna třetina druhů letounů vyskytujících se v České republice (27 druhů). Nicméně jen vrápenec malý a netopýr velký jsou zjišťováni každoročně.

Významné zimoviště

Kaňon Labe mezi Děčínem a státní hranicí patří mezi nejvýznamnější zimoviště letounů v oblasti Českosaského Švýcarska (Labských pískovců) a také v Ústeckém kraji. Je to území s obrovským potenciálem nejen pro další druhy, ale také z pohledu zvyšující se početnosti zimujících jedinců.

Nejvýznamnějším druhem je bezpochyby vrápenec malý. Díky charakteru jeho hibernace, kdy vrápenec většinou visí volně v prostorných částech jeskyně, je tento druh dobře zjištělný, a proto mají nashromážděné výsledky poměrně vysokou vypovídací hodnotu.

Literatura

- ANDĚRA M., 2014: Naši netopýři. Správa jeskyní České republiky, Průhonice: 167 pp.
- ANDĚRA M. & GAISLER J., 2012: Savci České republiky. Popis, rozšíření, ekologie, ochrana. Academia, Praha: 285 pp.
- BENDA P., 1996: Zimování netopýrů rezavých, *Nyctalus noctula* (Schreber 1774) ve skalní štěrbině v CHKO Labské pískovce. Bull. ČESON, 7: 8–10.
- BENDA P. & CHVÁTAL P., 2011: Výsledky monitoringu zimujících letounů (*Chiroptera*) v rozsedlinových jeskyních Kaňonu Labe v Labských pískovcích v letech 1995–2010. Sborník Severočeského muzea, přírodní vědy, Liberec, 29, 211–215.
- HANÁK V. & ANDĚRA M., 2005: Atlas rozšíření savců v České republice – Předběžná verze. V. Letouni (*Chiroptera*) – část I. Vrápencovití (*Rhinolophidae*), netopýrovití (*Vespertilionidae* – *Barbastella barbastellus*, *Plecotus auritus*, *Plecotus austriacus*). Národní muzeum, Praha: 120 pp.
- RÜSSEL F., 1978: Fledermäuse in den Höhlen des Elbsandsteingebirges. Teil 3: Böhmisches Schweiz (České Švýcarsko). Der Höhlenforscher, 1978: 38–39.

Poděkování

Při pravidelném monitoringu nám velmi pomáhali zejména Jaroslav Kukla, Roman Viček, Jiří Hejduk, Kristýna Chmelová a Miroslav Rybář. ■

Pavel Benda, Petr Chvátal

110 let Ponikelské jeskyně

Historie objevování podzemí v podkrkonošské obci Poniklá ale začala daleko dříve. Na to, že se zde nacházejí volné dutiny, přišli jako první staří horníci, kteří na tzv. ponikelských horách těžili železnou rudu. Ruda byla zpracovávána v železárně vybudované Janem Nepomukem Arnoštem z Harrachu v roce 1754 v Horní Sytové – Arnoštově. Zprávy o dutinách v ponikelském podzemí se zachovaly díky práci arnoštovského šichtmistra Jana Hohnheisera (nejvyšší úředník hamru odpovídající vrchnosti za jeho provoz, hospodárnost a kvalitu výroby). Ten po 25 letech působení ve vedení hamru sepsal v roce 1820 historii všech dolů, které do huti dodávaly rudy. Mezi nimi byl i ponikelský Martinův důl (otevřený v roce 1803). Zde Hohnheiser uvádí: „... na dole byly často objevovány dutiny velikosti světnic, v nichž je tah větrů natolik silný, že často zhasíná lampy“. Dále vyvozuje možnost jejich propojení s povrchem: „Existuje domněnka, že tento vchod musí být

někde v údolí, protože za deštivého počasí na jedné louce tryská voda rovně do výšky jako vodotrysk.“ Existenci krasu připomíná i samotný název obce Poniklá, který mohl vzniknout podle termínu „ponikat“. Jevu na místním potoce, jehož vody se místy zcela ztrácejí a opět se objevují ve vývěrech níže v údolí.

Objevy, průzkum a dokumentace

Objev vlastní jeskyně v Poniklé souvisí s těžbou kamene používaného na stavbu železniční trati Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou v letech 1898–99. Při práci dělníků v Tomíčkově lomu se občas narazilo na otevřené pukliny ve dně, ústící do prostor s podzemní vodou, otvory však byly vždy zasypány skryvkou. Teprve v r. 1912 byla v lomové stěně odkryta 10 m dlouhá volná puklinová dutina směřující do masivu. První zaznamenaný průzkum Ponikelské jeskyně prováděli místní občané pod vedením pana Tomíčka v letech 1935–36, k významným objevům však nedošlo. Na konci 2. světové války, přesněji roku 1944, ponikelský starosta Emil Knappe rozhodl, že desetimetrová puklinová jeskyně bude rozšířena na podzemní protiletectký kryt. Při úpravě pukliny na počátku roku 1945 dělníci pronikli do prostoru dnes nazývané Starý dóm. Objevená jeskyně měla být převzata do péče Říšským památkovým úřadem (Poniklá ležela na území Sudet). Po obnovení Československa o jeskyně projevil zájem Ministerstvo školství, věd a umění a z jeho podnětu zde byla 21. srpna 1950 provedena komisionální prohlídka za účasti konzervátora Jindřicha Ambrože, Dr. Karla Tučka z NM v Praze a Josefa Tomíčka, majitele pozemku. Součástí odborného posudku je rovněž situační náčrt a popis jeskyně, ze kterého vyplývá, že celková, v té době známá délka jeskyně, činila cca 27 m. Další orientační průzkum zde provedli jeskyňáři z Krasové sekce Společnosti Národního muzea v Praze v letech 1950–1953. Systematický průzkum, včetně detailní fotodokumentace, geofyzikálních měření a mapování byl zahájen roku 1967 spontánně vzniklou místní speleologickou skupinou, vedenou Jaromírem Braunem. Ta úzce spolupracovala s jeskyňáři a pracovníky Okresní správy krasových jeskyní z Bozkova (dnes Správa jeskyní České republiky) a později se začlenila do nově ustavené České speleologické společnosti. První prolonační práce se soustředily na pokračování vstupní pukliny. Průkopem sedimentů na jejím konci byla 6. 12. 1968 objevena krápníky bohatě vyzdobená Mikulášská jeskyně. Následující měsíc 18. 1. 1969 se podařilo po rozšíření neprůlezných chodbiček proniknout do sintry a krápníky vyzdobené Netopyřské jeskyně. Další práce se soustředily na výkopy ve východní části,

Starý dóm, největší prostora východní části jeskyně byla původně bohatá na pestrou krápníkovou výzdobu. Ta však byla postupně zničena v době, kdy volně přístupnou jeskyni mohl navštívit kdokoli. Foto Miroslav Hájek

v tzv. Starém dómu. Zde postupně pod pevným stropem začali uvolňovat příkře upadající kanál a po několika metrech pronikli dne 30. 1. 1969 do volné prostory nazvané Zvon. Ještě téhož roku byl v závěru úzké chodby za Starým dómem prokopán 6 m vysoký komín a v jeho vrcholu objevena kupolovitá prostora Rumcajsova zvonice. Ve stejném místě chodby pak výkopem ve dně pronikli opět příkře upadajícím kanálem do dalších dvou volných zvonovitých dutin (Zadní zvony). V roce 1971 se jeskyňáři soustředili na prolongaci chodbičky za Netopyřské jeskyně směrem k západu. Zhruba po patnácti metrech průkopů v úzkém kanálu je zastavily skalní bloky. Ty se podařilo rozbít pomocí travin a 19. 2. 1972 pronikli do dvou velkých prostor s navazujícími chodbami (Krokodýlí a Jezerní dóm). V roce 1972 dosáhla délka jeskyně 122 m. Pro usnadnění přístupu do západní části jeskyně (za Jezerní dóm) byl v roce 1973 proražen na povrch komín v nejvyšším místě pukliny na Křižovatce. Ten byl následně v roce 1980 nahrazen Svážnou štolou, která slouží svému účelu dodnes. V průběhu roku 1973 bylo na povrchu nad jeskyní provedeno detailní geofyzikální měření (n. p. Geofyzika Praha). Na základě tohoto měření byly vytipovány anomálie v blízkosti Jezerního dómu a z prostor za Jezerem byla tímto směrem zahájena ražba průzkumné štoly (Stará štola). Ta pokračovala až do roku 1975, kdy byla zhruba po 25 m ukončena. Štola pronikla

pouze do drobných dutin bez náznaku možného pokračování. Pro možnost přiblížení se vytipované anomálii byla nakonec zahájena otvorka nové sondy z povrchu. Ta pronikla do izolovaných dutin a kanálů později nazvaných Jeskyně Železný důl. V listopadu 1979 byly zahájeny nejrozsáhlejší průzkumné práce na západním okraji jeskynního systému, a to ražba další štoly směřující k vyvěračce. V tomto směru pokračovaly práce až do roku 1988. Během nich byla vyražena tzv. Štola naděje v celkové délce 68 m. V následujících letech probíhaly průzkumné práce spíše sporadicky. Z jeskyně byly vyklizeny deponie sedimentů, upraveny byly přístupové cesty pomocí žebříčků, schůdků apod. Bylo zde instalováno pracovní osvětlení. Speleologický výzkum a dokumentace byly završeny v letech 2018–2021, kdy v rámci projektu „Inventarizace a dokumentace krasových jevů v regionu Krkonoš číslo projektu: CZ.05.4.27/0.0/0.0/15_009/0004533“ podpořeného z Operačního programu Životní prostředí, byl proveden detailní výzkum geologických a tektonických poměrů, provedeny petrografické a paleomagnetické analýzy sedimentárních výplní a určeno stáří sintrové výzdoby. Na základě výsledků těchto výzkumů a na podkladě nové komplexní mapy jeskyně jsou v současnosti diskutovány nové názory jak na stáří a stavbu dolomitového tělesa, tak na vývoj jeskynního systému.

Krápníková výzdoba se zachovala v místech (Mikulášská a Netopýří jeskyně), která byla objevena po roce 1967, kdy speleologové jeskyni zabezpečili proti volnému vstupu. Foto Miroslav Hájek

Dómy, zvony, jezera...

Vchod do Ponikelské jeskyně leží v levém svahu údolí Jizery v nadmořské výšce 424 m, asi dvacet výškových metrů nad řekou. Jeskyni tvoří systém chodeb a dómu v celkové délce 430 m a různých výškových úrovních. Vstupní puklinová chodba končí po stupňovitém klesání 30 m od vchodu neprůleznými kanály. Na jejím začátku odbočuje doprava puklinová chodba vedoucí do Starého dómu (5 × 5 m, výška až 7 m), na který navazuje systém až 15 m hlubokých propastí s výraznými kupulovitými tvary ve stropích, zvanými Zvony. Severozápadní část jeskyně s ústředními prostory Jezerním a Krokodýlím dómem (10 × 15 m) je se vstupní puklinou spojena příkře ukloněnými, úzkými puklinovými chodbami. Dále k západu přecházejí volné dutiny v prostory zcela zaplněné sedimenty – jaký tedy byl skutečný rozsah jeskyně před zanesením hlinitými usazeninami? To nikdo netuší a současná generace jeskyňářů se to asi již nedozví.

Hlubší úrovně jeskyně jsou zcela zaplněny vodou podzemních jezer. Jejich jednotná hladina je zastížena v Jezerním dómu, při vyšší hladině i v dómu Krokodýlím v prostorách za Sifonem a v propasti pod Zvony ve východní části jeskyně. Tyto prostory zasahují hluboko pod úroveň hladiny podzemních vod. Přímá závislost mezi podzemním jezerem v jeskyni a vývěrem v údolí

Ponikelského potoka byla potvrzena čerpacími pokusy provedenými v sedmdesátých letech 20. století V roce 2009 došlo při opravě jímání v místě vyvěračky k historicky největšímu pozorovanému snížení hladiny jezera a k odkrytí vlastního vývěrového kanálu. Hydrologická měření, která proběhla v rámci této akce, přímé spojení vyvěračky s vodou jezer znovu potvrdila. Původ krasových vod není jednoznačný. Předpokládaná přímá souvislost s ponory Dolského potoka nacházejícími se na okraji krasového tělesa 1300 m severovýchodně od jeskyně se nepotvrdila. Ani mimořádně (až 100násobně) zvýšený objem vody ponářející se do jeskyně Ponikelské propadání se v jezeře Ponikelské jeskyně neprojevil žádným výkyvem hladiny. Rovněž provedená stopovací zkouška byla negativní.

Na vzniku jeskyně se v první fázi podílelo především korozivní rozšiřování dutin podmíněné pomalým prouděním velkého objemu vod vystupujících pod tlakem hlubokými kanály, její známky jsou dobře patrné v podobě stropních hrnců, kopulí (zvony), kapes a různých vyhloubenin a facet. Tuto fázi vývoje můžeme datovat do období zarovnaného povrchu krajiny, kdy údolí Jizery v dnešní podobě ještě zdaleka neexistovalo (paleogén – neogén). Podíl na rozšiřování jeskyně měla později i proudící voda Jizery či jejích přítoků, což dokazují především splachy

povrchových zvětralin a sedimentů obsahujících dokonale opracované křemenné valouny. Podle paleomagnetických analýz nejsou tyto sedimenty starší více než 780 000 let. V sedimentech i na jejich původním povrchu byly nalezeny kosterní pozůstatky drobných savců (rejsek obecný, netopýr řasnatý, netopýr ušatý, plch velký, norník rudý, hrabošík podzemní...), jejichž stáří je odhadováno na 4000 let (konec středního holocénu). Výjimkou jsou nálezy zlomků kostí sudokopytníků a holenní kosti nosorožce srstnatého, které mohou být pozůstatkem fauny z dob ledových. Ty jsou však již další fází vývoje jeskyně, ve které docházelo k řícení i drobnému opadu stropních bloků, tvorbě jeskynních sutí, ale i tvorbě speleotém. Nejstarší krápníková výzdoba se zde začala tvořit před cca 8000 lety a vzniká i v současnosti. Speleotémy v Ponikelské jeskyni tvoří podlahové sintry včetně drobných kaskád a jezerních (raftových) sintrů, různé typy krápníků, excentrik, trsů a keříčků aragonitu. Ty se nacházely zejména ve Starém dómu, zde však byly v období po 2. světové válce až na malé výjimky zničeny. Jeskyně totiž byla volně přístupná a „sběratelé“ i vandalové cennou jeskynní výzdobu ulámali. Pěkná krápníková výzdoba se dobře zachovala v později objevených prostorách – v Mikulášské jeskyni v závěru vstupní chodby či v Netopýří jeskyni ve spojení k Jezernímu dómu. To již byly vchody zabezpečeny důmyslnými uzávěry, které slouží dodnes.

Ponikelská jeskyně je jedním z každoročně sledovaných krkonošských zimovišť netopýřů. Bývá zde kolem deseti jedinců několika druhů. Pravidelně nejhojněji jsou zastoupeni netopýři velcí, volně visící především v teplejších prostorech dómu a Zvonů, zatímco menší a otužilejší druhy (netopýr ušatý, vodní a černý) se spíš skrývají do skulin poblíž obou vchodů.

Přestože kras v oblasti budované přeměněnými horninami krkonoško-jizerského krystalinika se svými parametry nemůže rovnat našim typickým krasovým oblastem, zaslouží si jistě svoji pozornost. První zmínky o jeskyních v této oblasti byly zaznamenány před více než 200 lety. Za tuto dlouhou dobu bylo v oblasti Krkonoš a jejich podhůří objeveno, prozkoumáno a zdokumentováno přes 90 většinou drobných jeskyní. Mezi nimi pak vynikají svým rozsahem, historií i komplexním novodobým výzkumem dvě. Ve východní části Krkonoš Alberická jeskyně (716 m), o níž se poprvé zmiňují historické prameny v roce 1895. A na západě jeskyně Ponikelská (430 m) předpovězena šichtmistrem Hohnheiserem již v roce 1820 a nakonec objevená lomaři před 110 lety

v roce 1912. Na výzkumu krkonošských jeskyní se podílejí v současné době zejména jeskyňáři České speleologické společnosti ze základních organizací v Albeřicích a Bozkově. ■

Vratislav Ouhrabka

Literatura:

- Dvořák, J., Ouhrabka, V. (2012): Ponikelská jeskyně 100 let od objevu. *Krkonoše – Jizerské hory*. 11: 4–9. Vrchlabí.
- Dvořák, J., Ouhrabka, V. (2016): Ponikelské propadání. Nová jeskyně v krkonošském krasu. *Krkonoše – Jizerské hory*. 6: 8–12. Vrchlabí.
- Hromas, J. (ed.) a kol. (2009): Jeskyně. In: Mackovčín, P.; Sedláček, M. (eds.): Chráněná území ČR. Svazek XIV. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha.
- Řehák J. (1974): Krkonošský kras – jeskyně a krasové jevy v povodí Jizery. *Krkonoše*. 5: 14–15. Vrchlabí.
- Tásler, R., Ouhrabka, V., Bosák, P., Fediuk F., Hladil, J. (2021): Ponikelská jeskyně. *Dílčí závěrečná zpráva úkolu Inventarizace a dokumentace krasových jevů v regionu Krkonoš*, číslo projektu CZ.05.4.27/0.0/0.0/15_009/00 0453. 1–36. Svoboda nad Úpou.

Pokračující epigrafický výzkum v Kateřinské jeskyni odhalil další neolitické uhlíkové kresby

Od roku 2016 probíhá Kateřinské jeskyní výzkum uhlíkových kresebných stop. U některých z nich se prokázalo radiouhlíkovou analýzou pravěké stáří, které koresponduje z dříve zjištěnými archeologickými nálezy v portálu Kateřinské jeskyně z období pozdního neolitu (stáří cca 6000 let). Výzkumný tým složený z pracovníků Správy jeskyní ČR, Univerzity Palackého v Olomouci a Ústavu jaderné fyziky AVČR Praha pokračoval v další etapě tohoto výzkumu i v roce 2021. Mozaika poznání byla opět doplněna o další unikátní poznatky.

Do další výzkumné etapy, která proběhla v roce 2021, byly prokázány celkem čtyři pozdně neolitické kresby. Dvě v Ledové chodbě, jedna v bezejmenné chodbě a jedna v Hlavním na skalním výstupku pracovně zvaném „Mozek“. Stáří kreseb je přibližně 6300 let, poslední jmenovaná dokonce 7000 let. Navíc byla v Hlavním dómu objevena i kresba z období Halštatu (stáří cca 2600 let), tedy ze stejného období jako Wankelův slavný nález z Býčí skály. Dle člena výzkumného týmu archeologa Martina Golce

z UP Olomouc se jedná o jedinou dosud zjištěnou jeskynní kresbu z období Halštatu.

Nově nalezené kresby

Při dokumentaci již datovaných kreseb se postupně v různých zákoutích staré Kateřinské jeskyně vynořovaly další nesmírně zajímavé uhlíkové kresebné stopy. Jednak v blízkosti těch datovaných pravěkých, ale i v dalších skrytých zákoutích jeskyně. Některá uspořádání čar připomínají primitivní lidské postavy, jiné pak dvojité a trojité paralelní vodorovné čáry. Začátkem roku 2021 byla naplánována další etapa výzkumu, do které se zapojili všichni členové výzkumného týmu. Bylo postupně vytipováno devět objektů v různých místech staré Kateřinské jeskyně, které by mohly zapadat do stejného období jako dříve datované kresby. Dva objekty se nacházejí ve výrazném výklenku za tzv. Netopýřím jezírkem v těsné blízkosti Hlavního dómu. Tři objekty pak v Ledové chodbě v blízkosti již datovaných pravěkých kreseb, včetně těch, které připomínají lidské postavy, tři objekty na stěnách Hlavního dómu a jeden v bezejmenné chodbě. 24. 6. 2021 za účasti jedenácti pracovníků AV ČR Praha proběhly citlivé odběry vzorků uhlíku z vytipovaných objektů. Během těchto prací byla provedena podrobná fotografická dokumentace. Během odběrů u Netopýřního jezírka byla nalezena odlomená sintrová deska, ve které je uchován kus uhlíku o velikosti zrnka rýže. Uhlík byl též odebrán k analýze. Všechny vzorky byly pak zpracovány na specializovaném pracovišti AV ČR a odeslány k analýzám do maďarského Debrecínu.

Další unikátní výsledky datací

Pátého listopadu byly k dispozici výsledky datací. Některé odebrané vzorky neměly dostatečné množství extrahovaného uhlíku k přesnému určení stáří, nicméně několik vzorků opět svým časovým určením zapadlo do pozdního neolitu.

Nesmírně zajímavý se tak stal skalní výklenek za Netopýřím jezírkem a jeho těsné okolí. Kresebná uhlíková stopa ve tvaru dvou vodorovných paralelních čar má stáří přibližně 6700 let. Je zřejmé, že takový objekt nevznikl náhodným otěrem. Zároveň byl z tohoto místa datován i vzorek uhlíku uchovaného v odlomené sintrové desce. Jeho stáří je dokonce přibližně 7200 let, což je dosud nejstarší datovaný objekt tohoto typu z Kateřinské jeskyně.

Ve stejné výškové úrovni jako dvě již dříve datované pravěké kresby v Ledové chodbě se nacházejí objekty připomínající lidské postavy. Jeden z těchto objektů se podařilo datovat

i během posledních odběrů a i jeho stáří svým vznikem zapadá do období pozdního neolitu (stáří cca 6500 let). Uspořádáním čar objekt připomíná neolitické kresby ze slovinské jeskyně Bestažovca interpretované jako lidské postavy. Je zřejmé, že ani tento objekt nevznikl náhodnými otěry loučí o stěny.

Velmi zajímavou lokalitou je skalní výdut v Hlavním dómu pod Medvědí komínem, ve kterém v roce 1935 učinil Karel Absolon nález nahromaděných kostí jeskynním medvěďem (*Ursus spelaeus*). Prostora byla během prvních zpřístupňovacích prací v roce 1910 zčásti vyplněna sutinami a hlínou z prostor plánované prohlídkové trasy. Přesto je dodnes do výdutě těsný přístup. V něm se nachází uhlíkový kresebný objekt, jehož podstatnou část tvoří tři paralelní vodorovné čáry. I ty byly podrobeny v roce 2021 radiouhlíkové analýze a bylo též potvrzeno pozdně neolitické stáří (cca 6400 let).

Ostatní vzorky dalších kresebných objektů buď neměly dostatečné množství uhlíků, nebo svým stářím zapadají do pozdního středověku až novověku.

Výzkumy budou nadále pokračovat

Ještě před uzavěrkou tohoto čísla časopisu Ochrana přírody je plánováno další setkání členů výzkumného týmu všech zainteresovaných institucí. Kromě toho, že budou odebrány další vzorky uhlíku z kresebných objektů, které se dosud nepodařilo datovat, bude vytipováno místo pro lokální archeologický výzkum. Ten by měl proběhnout v letních měsících tohoto roku pod vedením pracovníků Univerzity Palackého v Olomouci za účasti odborných pracovníků Správy jeskyní ČR. Jako nejzajímavější místo pro vůbec první vykopávky ve vnitřních prostorách staré Kateřinské jeskyně se jeví část Ledové chodby pod skalní stěnou, kde je relativně blízko vedle sebe několik datovaných pravěkých neolitických kreseb ve stejné výškové úrovni. Zatímco podstatnou část jeskynní počvy Ledové chodby tvoří sešlapaná hlína, pod datovanými kresbami od stěny až do vzdálenosti několika decimetrů je počva tvořena stěsnanými kameny. Není vyloučeno, že byly v tomto místě uměle naskládány. Archeologický výzkum této lokality bude nesmírně zajímavý a v případě nálezů, které by zapadly též do období pozdního neolitu, by došlo k dalšímu potvrzení častých návštěv pravěkých lidí v tomto období do těchto míst a především k objasnění jejich účelu. ■

Petr Zajíček

Konference Velkoplošná ochrana a obnova biodiverzity

Ve dnech 2.–3. dubna 2022 proběhla v Univerzitním kampusu Masarykovy univerzity v Brně-Bohunicích dva a půl roku odkládaná konference České botanické společnosti s názvem *Velkoplošná ochrana a obnova biodiverzity*. Akce byla uspořádána ve spolupráci se Slovenskou botanickou společností, Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR a Masarykovou univerzitou.

MUNI MASARYK UNIVERSITY

Přípravný výbor ve složení I. Jongepierová, R. Hamerský, R. Hédli, P. Pešout, K. Řehounková, E. Šmerdová a L. Tichý zajistil nejen zajímavý odborný program, ale i společenský večer s cimbálovou muzikou. Během konference bylo předneseno 21 referátů rozdělených do sedmi bloků (Úvodní blok, Suché trávníky I–III, Horské bezlesí, Vodní toky a mokřady, Lesy) a prezentováno 10 posterů. Akce se zúčastnilo celkem 130 zájemců.

Jako červená nit se vinulo většinou přednášek využívání evropských financí z projektů LIFE a OPŽP a také používání bagrů, buldozerů či vojenské techniky k razantním, velkoplošným obnovním zásahům na degradovaných lokalitách.

Pomyslnou soutěž o největší rozlohu obnoveného území vyhráli kolegové z Maďarska Balázs Deák a Orsolya Valkó, kteří prezentovali různé zásahy na 4000 hektarů v NP Hortobágy. Na rozsáhlé ploše došlo k odstranění 40 000 kusů munice, zasypaní kráterů po bombách a zavedení pastvy. Během několika let se zde podařilo zvýšit rozlohu trávníků s alkalickou vegetací.

Janine Ruffer z německé organizace Stiftung NaturSchutzFonds Brandenburg zaujala publikum obnovou 240 hektarů vegetace

vátých písků a vřesovišť v rámci projektu LIFE Sandrasen jihovýchodně od Berlína. Po vykoupení pozemků odstranili němečtí kolegové nejen borové monokultury, ale i svrchní eutrofní vrstvu písku. Ve spolupráci s botanickou zahradou v Postupimi následně vyseli semena a dosadili cílové druhy, např. silenku ušnici (*Silene otites*), sinokvět chrpovitý (*Jurinea cyanoides*) či smělek sivý (*Koeleria glauca*), protože vhodné zdroje semen nebyly v okolí k dispozici. Zatímco výsev je i u nás používanou metodou především u obnovy luk, výsadba napěstovaných rostlin byla některými přítomnými považována už za přílišné zahrádkaření.

Třetím zahraničním referujícím byl Pavol Littera ze slovenské nevládní organizace BROZ. Účastníkům konference s obrovským nadšením popsal úspěšnou obnovu slanisek (11 lokalit) a písčných dun (4 lokality) na jižním Slovensku, kterou na 380 ha realizoval Inštitút aplikovanej ekológie DAPHNE ve spolupráci s BROZ a ŠOP SR. Odstranění náletu doplnilo mulčování s odvozem biomasy, sečení, maloplošné odstranění svrchní vrstvy půdy (2 ha), zasypaní odvodňovacího kanálu (450 m) a především zavedení pastvy. Obdobně jako v případě NP Hortobágy se v poměrně krátké době na řadě míst podařilo obnovit proces zasolování a znovu potvrdit již dlouho nevěstné slanomilné druhy nebo zvýšit početnosti silně či kriticky ohrožených druhů. Úspěšná byla i obnova vátých písků, a to včetně zlepšení stavu populací ohrožených druhů rostlin i živočichů.

Monika Janišová z Centra biologie rastlín a biodiverzity SAV přiblížila úlohu domácích zvířat v ochraně a obnově luk a pastvin na příkladu Karpat. Ukázala, nakolik se současný způsob obhospodařování liší od toho tradičního. Prezentaci doplnila krátkou ukázkou filmu o tradičním hospodaření v Rumunsku „World of Colors“¹.

V bloku Suché trávníky ukázal netradiční způsob obnovy vojenských cvičišť a střelnic Jiří Koptík z organizace Belec, z. s. V rámci projektu Military LIFE for Nature společně s několika spoluřešiteli vyzkoušeli na čtyřech jihomoravských lokalitách a Blšanském chlumu u Loun tradiční způsoby péče, např. likvidaci náletu a obnovu pastvy hospodářských zvířat, i alternativní zásahy – motokros, pojezdy vyřazené vojenské techniky a pastvu polodivokých koní.

Druhý den byl zahájen blokem Horské bezlesí. Jindřich Chlapek s Radkem Štenclem seznámili účastníky s tím, jak se výsledky dlouhodobých experimentů Leo Bureše v jesenické Cimrmanově zahrádce podařilo převést do praxe státní ochrany přírody. Jedná se především o sečení borůvky (dílčí výsledky po šesti letech ukazují, že je možné ji zásadně potlačit, ale nikoliv zcela eliminovat), vyřezávání kleče a obnovu pastvy. Specifickým opatřením je plošné stržení drnu a obnažení volných ploch pro klíčení cílových druhů jakými jsou sasanka narcisokvětá (*Anemone narcissiflora*) nebo vzácné druhy jestřábníků (*Hieracium* sp. div.).

V bloku Vodní toky a mokřady strhla přítomné svým nadšením Ester Ekrťová, která představila výsledky obnovy tří desítek mokřadních a rašelinistních lokalit v Kraji Vysočina. Zásahy probíhaly na různé prostorové škále od velkoplošných (obnova vlhkých a rašelinných luk, rybníků a litorálních mokřadů) až po maloplošné experimentální zásahy na podporu nejohroženějších rašelinistních druhů (např. stržení mechového patra a jeho využití k mulčování silně degradovaných ploch). Ukázalo se, že výrazně razantní zásahy jsou ve většině případů úspěšnější než dosud běžné způsoby obnovy rašelinných pramenišť (vytržení vrb s kořeny vs. vyřezání vrbín), že silně degradované plochy mohou překvapivě úspěšně a rychle regenerovat a že kombinace tradičních a experimentálních přístupů je velmi efektivní. Pro udržení pozitivního efektu provedených opatření je však důležitá kvalitní následná péče o každou z lokalit.

Pro mnohé přítomné byla překvapením přednáška Michala Vávry z Povodí Labe, s. p., který informoval o obnově říčních ramen, což je v současnosti jedna z prioritních zelených aktivit tohoto podniku. V regulovaných částech vodních toků a niv se při absenci přirozené dynamiky přistupuje k technickým opatřením na údržbu a obnovu ekologických a vodohospodářských funkcí říčních ramen a tůň. Tomu předchází biologické průzkumy spolu s návrhem opatření na obnovu degradovaných částí (obnova napojení ramen na tok nebo zaústění postranního přítoku, obnova původního koryta řeky, odbahnění sedimentů, tvorba nových tůň, zajištění migrační průchodnosti, obnova břehových porostů, opatření na podporu vzácných druhů, organismů či řešení biologických invazí) a zachování hodnotných partií toku.

V bloku Lesy se Radim Hédli zamyslel nad tím, jak naložit s úbytkem světlomilných a teplomilných

¹ www.youtube.com/watch?v=D1NsybFOXeM

druhů oligotrofních stanovišť a současně také s aktuálními poznatky, že lesní mikroklima pomáhá bránit zhoubným účinkům globálního oteplování na lesní biodiverzitu. Co je však z určitého pohledu interpretováno jako odolávání klimatické změně, vypadá na úrovni biodiverzity společenstev jako poměrně podstatná ztráta. Abychom nepřišli o významnou část biodiverzity temperátních lesů, je tak třeba aplikovat vhodné způsoby hospodaření.

Na těchto řádcích nebylo možné představit všechna témata přednesená během dvou dnů. Celá konference však byla nahrávána a bude poskytnuta členům ČBS a pracovníkům AOPK. Doufáme, že se představené zásahy a především výsledky obnovy stanou další inspirací pro zlepšení stavu naší přírody. ■

Ivana Jongepierová a přípravný výbor

Dokončená revitalizace Sedmihorských mokřadů byla veřejně představena

Po tříletém úsilí byl 7. 6. 2022 představen dokončený projekt revitalizace Sedmihorských mokřadů. Stejnojmennému pozemkovému spolku ve spolupráci s Nadací Ivana Dejmalu a Společností pro Jizerské hory se podařilo u Sedmihorek v CHKO Český ráj vybudovat 14 tůní, přerušit až 7 km melioračních trubek a zahradiť 770 metrů odvodňovacích kanálů. Díky tomu byl obnoven mokřadní ekosystém na ploše přibližně 6 hektarů v místě cenného slatiniště. Slavnostního představení se zúčastnila řada vážených hostů, např. Jan Květ z Centra výzkumu globální změny AV ČR zdůraznil význam mokřadů pro mezoklima a apeloval na účinnější financování obdobných projektů ze strany státu. Ředitel AOPK ČR František Pelc ocenil, že „vizi, která vznikla ještě v minulém století, se podařilo naplnit a území má zpátky svůj přírodě blízký charakter, což vedlo k tolik potřebnému zadržování vody v krajině a zvýšení biodiverzity území“. Hlavní organizátor projektu Vojtěch Šťastný pak uvedl, že se podařilo území vdechnout nový život a lokalita v této revitalizované části začíná rychle ožít. Velmi symbolickým dokladem toho je, že právě nyní tady vyvedl své první mládě pár kriticky ohrožených jeřábů popelavých, který zde o to usiloval již mnoho let. Podrobný článek k tomuto tématu přineseme v příštím čísle. ■

Zdeněk Patzelt

Vyšlo v Lidových novinách

Zachraňovat přírodu něco stojí

Zvýšení kvality ochrany jádrové části CHKO Křivoklátsko vyhlášením národního parku je racionální krok.

Nedávno vyšel v prestižním vědeckém časopise Nature článek naznačující, že se ne vždy dá tvrdit, že chráněná území a jejich velikost mají pozitivní vliv na populace vodních stěhovavých ptáků. Podle studie důležitější než jejich velikost je, jak se o ně pečuje. Výzkumníci studovali více než 1500 rozmanitých chráněných území doslova po celém světě v delším časovém odstupu.

Závěry studie bývají v médiích někdy chybně interpretovány jako doklad, že chráněná území až tak významná pro ochranu biodiverzity včetně přírodních ekosystémů být nemusejí. Nyní pomineme určitou problematičnost výběru sledovaných indikátorů, jako je početnost stěhovavých ptáků, do jejichž populační dynamiky se může promítnout řada faktorů – všichni si vybavíme fotografie táhnoucích čápů, kteří jsou po stovkách střílení na Blízkém východě.

Výstupy studie až tak moc převratného nepřinášejí a jsou v rámci určitého portfolia výzkumů už známé. A jiné studie sledující například cévnaté rostliny, houby, bezobratlé, velké savce, přírodní lesní ekosystémy poskytují i odlišné výsledky. Navzdory veškeré rozmanitosti výsledků výzkumů však lze souhrnně a nijak překvapivě konstatovat, že pro dobrou ochranu biodiverzity a přirozená společenstva jsou důležitá jak velká, tak menší chráněná území. Pro všechna bez výjimky však platí, že se o ně musí promyšleně pečovat. Jsou ekosystémy, kde je nezbytná a nejlepší nulová intervence člověka a větší velikost, jako jsou přirozené lesy, anebo naopak, kdy vzácné druhy nelze udržet bez systematických opatření, byť na menších plochách. Tady mohou být příkladem luční společenstva, jejichž pestrost závisí na vhodném sečení či pastvě. Na začátku musí být vždy pečlivé, dlouhodobé strategické rozhodnutí a odpovídající plánování.

Financování péče

Na světě je nyní vyhlášeno zhruba 270 tisíc chráněných území různého charakteru, která zaujímají téměř 16 procent zemské souše. Je

to plocha srovnatelná s celou Severní Amerikou s tak velkými státy, jako jsou Kanada, USA a Mexiko. Zní to skoro fenomenálně. Méně fenomenální je, že sotva třetina rezervací má alespoň nějaký plán péče a celkově jich pouze pětina přírodu opravdu dobře chrání.

Je časté, že v chráněných územích se masivně pytláci, nelegálně kácí, přeměňují se v agrocezoóny nebo se v nich staví. Většina je totiž dlouhodobě podfinancovaná a označují se jako „paperparks“, protože existují jenom na mapě nebo v počítači zodpovědných úřadů. To je dvojnásob smutné i s ohledem na to, že mají přispívat také k omezování negativních dopadů probíhajících a očekávaných změn klimatu.

Financování odpovídající péče o chráněná území sice není levné, ale ani extrémně finančně náročné. Podle uznávaných odhadů by pro zajištění skutečně účinného fungování celosvětové soustavy chráněných území ročně stačilo 1,1 bilionu korun (50 miliard dolarů), což je zhruba roční útrata Američanů za nealkoholické nápoje nebo pět procent celosvětových dotací poškozujících životní prostředí. Jinak řečeno, jde o necelých 60 procent výdajů státního rozpočtu České republiky pro tento rok.

V ČR máme téměř 2700 různých chráněných území (jedno procento světa). Každé z nich má svůj plán péče a jejich smysluplné naplňování nebývá a ani nemůže být jednoduchou záležitostí. Přestože jsme hlavně díky financování z fondů Evropské unie a solidní legislativě na tom opravdu podstatně lépe, než je celosvětový průměr, k úplné dokonalosti máme také ještě daleko.

Méně je někdy více

Iniciativu vyhlásit do roku 2030 chráněným územím 30 procent povrchu naší planety nyní podporuje více než 90 států, mezi nimiž nechybí ani sedm hospodářsky nejvyspělejších zemí světa. Je to snadno zapamatovatelné číslo k jasněmu datu, a proto je mediálně dobře využitelné. Nejsem proti dalšímu nárůstu počtu i plochy chráněných území, který je již určitou dobu exponenciální, ale s ohledem na uvedené i diskutovanou studii se domnívám, že méně je někdy více a že kvantita by již měla přerůst v kvalitu.

Naším cílem by nemělo být ani formálně vyhlásit bez zajištění dostatečné péče půlku zeměkoule chráněným územím, jak navrhoval nedávno zesnulý všestranný americký biolog Edward O. Wilson. Přednostně bychom měli usilovat, a prostor zůstává bez nadsázky

obrovský, o zlepšení péče a zvýšení ochrany těch současných. I v tomto kontextu představuje zvýšení kvality ochrany unikátní přírody jádrové části CHKO Křivoklátsko vyhlášením národního parku krok zcela racionálním směrem.

Samozřejmě že pro účinnou ochranu životního prostředí včetně biodiverzity jsou dobře spravovaná, financovaná a dlouhodobě životaschopná chráněná území jednoznačně nenahraditelnou podmínkou. Nenahraditelnou, nicméně však ne zcela dostačující. Vždy totiž bude důležité, jak bude obhospodařovaná krajina jako celek, i mimo její zvláště chráněné části. ■

František Pelc

NÁZORY A POLEMIKA

Velcí zemědělci otevřeně proti ochraně přírody?

Některým zprávám se prostě zdráhá uvěřit. Dech vyrážející je ta, že ministerstvo zemědělství kvůli válce na Ukrajině umožnilo rozorát úhory, údajně aby se zvýšila domácí produkce potravin. Až děsivě pak k tomu působí další zpráva, že mluvčí Zemědělského svazu ČR Vladimír Pícha to měl komentovat slovy „*Musíme si vybrat, jestli chceme pěstovat hmyz, nebo jestli chceme pěstovat jídlo pro nás. Je to dobře, že se to uvolní. Sice to nemá velký význam, ale je to nějaký signál, je to nějaké znamení, že chceme vyrábět potraviny pro lidi*“ (Málek A., 12. 6. 2022, Zemědělci vítají, že můžou rozorát úhory. Podle ekologů to půdě uškodí., www.seznamzpravy.cz).

Podle mne je to spíše signál, že přinejmenším zemědělci smýšlející jako pan Pícha, představují extrémní riziko nejenom pro hmyz. Znovu a znovu to utvrzuje v přesvědčení, že někteří zemědělci jsou nebezpeční všemu a všem a stát tomu nejenom nedokáže čelit, ale napomáhá tomu. Je zásadní chybou, že zemědělství je od životního prostředí takto odtrženo. ■

Zdeněk Patzelt

MEDAILONKY

RNDr. Danuše Turoňová – neuvěřitelných 70

Naše jubilantka spatřila svět 27. května 1952 v Přerově, po základní škole maturovala na Keplerově gymnáziu v Praze a následně vystudovala geobotaniku na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Diplomová práce na rybnících v okolí Stráže pod Ralskem ji definitivně nasměrovala do mokřadů. Botanicky nejceněnější Hamerský rybník tehdy rovnou navrhla na chráněné území, což se však nakonec nerealizovalo. Rybník byl na dlouhou dobu vypuštěn, aby hluboko pod ním mohla být těžena uranová ruda. V té době se už také seznamovala s ochranou přírody v oddíle Stopařů při Tisu – svazu pro ochranu přírody a krajiny. Vedli jej manželé Leiských, pracovníci SÚPPOP, tehdejšího ústředního odborného pracoviště státní ochrany přírody, kteří pro ni byli velkým vzorem.

Není proto divu, že v roce 1976 nastoupila na pracoviště státní ochrany přírody také. Prošla praxí od terénu na Správě CHKO České středohoří přes KSSPPOP v Ústí n/L, ÚSPPOP, SÚPPOP, ČÚOP a krátce i MŽP, aby definitivně zakotvila na ústředním pracovišti AOPK ČR.

I když specialistka a milovnice mokřadů, stihla za svůj profesní život ještě mnoho dalších,

jen zdánlivě nesouvisejících úkolů. V Českém středohoří a na středisku v Ústí n/L zpracovala přes dvě desítky inventarizačních průzkumů maloplošných chráněných území. Na ústředí připravovala dokumenty k přístupu Československa k mezinárodním úmluvám. Sestavila odborné podklady pro přístup k Ramsarské, Bernské a Bonnské úmluvě a zčásti i k CITES. Po přístupu ČR k CITES rozjela osvětovou činnost mezi kaktusáři. Ve spolupráci s ČIŽP i zahraničními specialisty se jí podařilo alespoň částečně dostat do povědomí, že sběr semen a rostlin (zejména v Mexiku) má své limity.

Přístup k Ramsarské úmluvě v roce 1990 se ve spolupráci s MŽP a MZV podařilo načasovat tak, že se Československo stalo členem úmluvy přesně v době konání mezinárodní konference smluvních stran v Montreux, které se zúčastnila jako zástupce ČR spolu s J. Jandou, později tragicky zesnulým.

Následně se věnovala péči o chráněné druhy a biotopy. V oddělení pozemků pod vedením J. Počty zpracovávala plány péče zejména pro mokřady Dokeska. Na Novozámeckém rybníku koordinovala v letech 1997–2001 průzkumy chráněného území, jejichž výsledky byly souhrnně publikovány ve sborníku Příroda v roce 2002. V návaznosti na ně získala pro AOPK ČR finanční prostředky z Ramsarské úmluvy pro obnovu výpusti Novozámeckého rybníka, která byla už

Slavnostní uvedení knížky „Botanicky významná území ČR“ v Literární kavárně knihupectví Academia s kolegy H. Härtelem a J. Čeřovským v r. 2008. Foto Petr Holub

v havarijním stavu a její oprava se musela provést ve zkráceném termínu. Aktivně spolupracovala na přípravě rezervace Dokeské pískovce a mokřady, která se později uskutečnila v podobě rozšíření CHKO Kokořínsko o Máchův kraj.

Společně s J. Čeřovským a Z. Podhajskou se podílela na koordinaci projektu „Planta Europa – botanicky významná území“, jehož výstupem byla i stejnojmenná publikace a atraktivní fotografická výstava v knihkupectví Academia.

V letech 2000–2003 měla na starosti vytváření soustavy chráněných území EU Natura 2000 v oboru cévnatých rostlin a poté se stala koordinátorkou sledování stavu cévnatých rostlin v oddělení monitoringu ochrany druhů a biodiverzity AOPK ČR. Získané poznatky uplatnila v publikaci „Zásady managementu stanovišť druhů v EVL soustavy Natura 2000“. Výsledky monitoringu byly podkladem pro hodnotící zprávy o stavu druhů pro EU, které za cévnaté rostliny zpracovávala v letech 2006, 2012 a 2018. Přispěla i do „Evropského červeného seznamu cévnatých rostlin“ (2011) a agenturního „Červeného seznamu ohrožených druhů cévnatých rostlin“ (2017). Metodicky se podílela na přípravě botanické části projektu „Monitoring a mapování vybraných druhů rostlin a živočichů a inventarizace maloplošných zvláště chráněných území v národně významných územích v České republice“ v rámci Operačního programu Životní prostředí. Nyní si tuto metodiku prověřuje v praxi. Od roku 2001 také mapuje výskyt vláskatce tajemného v ČR, nenápadné, ale neobvyčejné kapradiny, která si oblíbila vlhké a tmavé jeskyňky v pískovcových skalách stejně jako Dana ji.

Jubilantka je celý život velkou cestovatelkou. Byla stálou účastnicí studijních zájezdů agentury do zahraničí, z nichž první porevoluční zájezdy (do bývalé Jugoslávie a na Korsiku) i sama vedla. Teprve později jejich přípravu a organizaci předala V. Petříčkovi. Autokarové exkurze do různých destinací Evropy i Blízkého východu, připravované s vlastním odborným programem, byly mezi ochranáři ve velké oblibě, a nejen účinně zvyšovaly jejich odbornost a zprostředkovávaly kontakt se zahraničními ochranáři přímo v jejich domácích terénech, ale také stmelovaly účastníky v době, kdy to ještě nebylo manažersky módní. Na své cesty brala i syna a v tábornickém duchu trochu spartánsky pěstovala jeho vztah k přírodě. Dala by se vyprávět celá řada Daniných cestovatelských dobrodružství, až kritických situací. Zadokumentováno

Studijní zájezd Španělsko 1994, Pico Veleta (3398 m n. m.), zleva R. Hamerský, P. Dorníčová, D. Turoňová, J. Hromas, J. Mazalová. Foto archiv Jaroslava Hromase

je její brodění v lehkých salonních střevíčkách hlubokým sněhem na vrchol španělské Pico Velety (3398 m n. m.), prolézání opuštěných rudných dolů či divoké vodní jeskyně Friauto („marocké Macochy“) i záchranný noční úprk

před jedovatými plyny z kráteru Stromboli, když se nečekaně obrátil vítr. A dalo by se dlouho pokračovat. Dana má také slušnou fyzickou kondici, druhému z autorů vypomohla v dominikánském tropickém pralese za lijáku z nesnáží

V Českém středohoří 2021. Foto Lubomír Chvojka

při momentální indispozici – převzala batoh, pomáhala udržovat balanc na kluzké stezce a nakonec našla cestu ven z šeřícího se lesa.

Oslavenkyně poznala přírodu ve čtyřiceti státech světa a jejich počet stále zvětšuje. Své postřehy z domova i ze zahraničí neúnavně zaznamenává dokonalými fotografiemi, kterými už obohatila mnoho článků svých, kolegů a služebních dokumentů a publikací. Cest do panenských koutů přírody v exotických zemích se dosud nevzdala, pokračuje v nich se svými přáteli a má tak stále co vyprávět a prezentovat i obrazem.

Dana je společenský tvor, připravila poslední setkání seniorů ochrany přírody v roce 2016 v Praze a doufáme, že po covidu budou následovat setkání další. I když v březnu 2020 přestala být zaměstnancem AOPK ČR, stále pilně pracuje. Pokračuje v průzkumech chráněných území a v monitoringu ohrožených rostlin, ochrana přírody je stále jejím koníčkem i zaměstnáním. Nebude náhoda, když Danu potkáte s fotoaparát v ruce zapadlou někde v bažině, na srázu ve skalách či na vysokém kopci. Stále tam chodí, leze, botanizuje, fotografuje. A pokud nebudete číst tyto řádky, nepoznáte, že už jí bylo...

Jaroslav Hromas, Václav Petříček

NOVÉ PRÁVNÍ PŘEDPISY

Nové právní předpisy, judikatura a další dokumenty v oblasti ochrany přírody a krajiny

(přehled vybraných aktualit z období duben–květen 2022)

Právní předpisy

Nařízení Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky č. 1/2022 ze dne 3. 5. 2022 2021 o vyhlášení přírodní rezervace Dlouhý vrch a stanovení jejích bližších ochranných podmínek

Přírodní rezervace se rozkládá na území Plzeňského kraje, v katastrálním území Smolov. Předmětem ochrany jsou přírodě blízká společenstva suťového

lesa s typickými druhy rostlin v podrostu a mozaikovitým výskytem suťových pramenišť.

Účinnost od 24. 5. 2022

Judikatura

Rozsudek Nejvyššího správního soudu č. j. As 316/2021-39 ze dne 26. 5. 2022 (posouzení zásahu do krajinného rázu)

Soud v rozsudku mj. konstatoval, že skutečnost, že v okolí stavby žadatele se již nachází stavby, které nesplňují dané požadavky, nemůže být sama o sobě důvodem pro kladné stanovisko orgánu ochrany přírody a krajiny. Souhlas se změnou nebo snížením krajinného rázu by se tak stal pouhou formalitou a ztratil by charakter řízení, v němž se pečlivě a zodpovědně váží přípustnost poklesu vizuální hodnoty krajiny. Přítomností objektů, které obsahují nevhodné prvky a které byly v minulosti umístěny nevhodně, nelze odůvodňovat další degradaci krajinného rázu.

Rozsudek Krajského soudu v Praze č. j. 43 A 54/2020-26 ze dne 14. 4. 2022 (dokazování v řízení o výjimce z ochrany zvláště chráněných druhů dle zákona o ochraně přírody a krajiny)

V posuzované věci se jednalo o spor ohledně nepovolení výjimky z ochrany zvláště chráněných druhů jestřába lesního a krahujce obecného za účelem jejich mysliveckého odstřelu.

Dle soudu je v tomto řízení výhradně na žadateli, aby tvrdil a prokázal dostatečně konkrétní skutečnosti, z nichž by vyplývalo, že jsou všechny podmínky stanovené pro povolení výjimky splněny. Pokud žadatel argumentuje pouze v obecné rovině „jestřáb lesní a krahujec obecný se živí koroptví polní“, je dostatečné, pokud se správní orgány s odůvodněním vypořádaly také v obecné rovině a nepřistoupily ani k provedení místního šetření. Rozhodnutí o povolení výjimky ze zákazů u zvláště chráněných živočichů není provedením místního šetření podmíněno. Místní šetření by připadalo v úvahu za situace, že by žadatel tvrdil konkrétní skutečnosti, navíc významné či specifické pro danou oblast, které by nešlo ověřit jinak než touto formou.

Jedním ze zákonných předpokladů pro povolení výjimky bylo, že pro dosažení požadovaného cíle, k jehož naplnění má výjimka sloužit, neexistuje jiné uspokojivé řešení. V případě žádosti o výjimku týkající se ptáků způsobujících škody

je povinností žadatele pokusit se nejprve zamezit škodám jinými (méně invazivními) ochrannými opatřeními, které se musí ukázat jako neefektivní. Tyto skutečnosti však musí tvrdit a prokázat žadatel.

Důvodem pro povolení výjimky k usmrcení dravců není ani tvrzení, že jejich usmrcením by nedošlo k ohrožení celé populace. K ohrožení celé populace by došlo zjevně až tehdy, pokud by tím byl způsoben pokles populace pod kritickou hranici. Podstatou ochrany chráněných živočichů ovšem není udržet jejich početní stav nad kritickou hranicí (zániku), ale pozitivní ovlivňování jejich vývoje v přírodě a zabezpečování předpokladů pro jejich zachování.

Rozsudek Městského soudu v Praze č. j. 15 A 80/2020-102 ze dne 14. 4. 2022

Soud se mimo jiné vyjadřoval k obligatornímu vedení společného přestupkového řízení o více přestupcích téhož podezřelého. K vedení společného řízení nepostačuje jen to, že k jejich projednání je příslušný tentýž orgán, ale je potřeba, aby se jednalo o porušení právních povinností ve stejné oblasti (na stejném úseku) veřejné správy. V případě postihu za přestupek spáchaný podle vodního zákona a postihu za přestupky podle zákona o ochraně ovzduší se jedná o dvě různé oblasti veřejné správy, a správní orgán tak nepochybil, pokud o těchto přestupcích nevedl společné řízení (při zohlednění zásady absorpce – tedy že přísnější trest pohlcuje ten mírnější).

Další dokumenty

Metodická instrukce odboru adaptace krajiny na klimatickou změnu a odboru legislativního MŽP k aplikaci § 8 a § 9 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů, upravující povolení ke kácení dřevin rostoucích mimo les a ukládání náhradní výsadby.

(Věstník Ministerstva životního prostředí, ročník XXXII, duben 2022, částka 3, č. j. MZP/2022/050/271)

Aktualizace stávající metodické instrukce reflektuje problematiku zákona č. 364/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s implementací předpisů Evropské unie v oblasti invazních nevodních druhů a doplňuje informace o tom, v jakých situacích se neuplatní ochrana dřevin dle zákona č. 114/1992 Sb., a tedy ani navazující postup povolování kácení (bod 1.2 v poznámce pod čarou).

Další významnější změnou je úprava problematiky kácení dřevin u železničních drah v reakci na rozsudek Nejvyššího správního soudu č. j. 2 As 227/2020-39 ze dne 14. 9. 2021 (bod 3.3.5). Výklad, podle něhož každý strom rostoucí v blízkosti dráhy automaticky představuje ohrožení dráhy, nemá dle soudu oporu v zákoně, a to ani dle stávajícího znění zákona o dráhách (§ 10). Orgány ochrany přírody musejí nadále zjišťovat skutkový stav a v souladu s požadavky na ochranu dřevin rozhodnout, zda je kácení dřevin potřeba pozastavit, omezit, nebo zakázat. Těto povinnosti jej nezbavuje ani skutečnost, že konečné rozhodnutí přijímá na základě závazného stanoviska drážního úřadu. Drážnímu úřadu, který vydává závazné stanovisko, náleží posouzení odborných otázek z oblasti bezpečnosti a plynulosti drážní dopravy. Není jeho úkolem hodnotit zdravotní stav stromů či pravděpodobnost jejich pádu. Odborné informace o konkrétním stavu stromů a konkrétní lokalitě drážnímu úřadu před vydáním závazného stanoviska musí dle soudu poskytnout orgán ochrany přírody.

K aktualizaci došlo také v části týkající se kácení v krajní nouzi (bod 6.5). Pokud osoba, která provedla kácení, nedoloží skutečnosti nasvědčující tomu, že byly splněny podmínky pro postup kácení v krajní nouzi (§ 8 odst. 4 zák. č. 114/1992 Sb.), tuto skutečnost nelze považovat za důkazní nouzi na straně orgánu ochrany přírody pro vedení řízení o uložení pokuty.

Aktuality sestavuje Samostatné právní oddělení pro veřejnou správu AOPK ČR, kontakt: paula.filipova@nature.cz ■

RECENZE

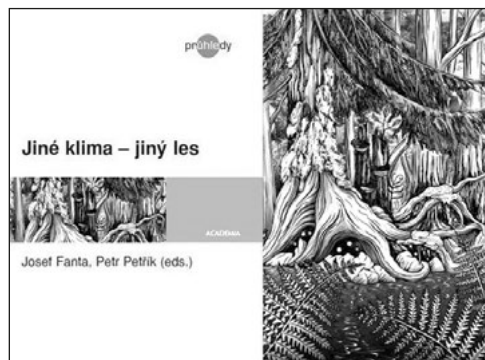
Lesy a změny podnebí v České republice: přímá a zpětná vazba

Jiné klima – jiný les

Fanta J. & Petřík P. (eds.)

Academia Praha 2021. 212 str.
ISBN 978-80-200-3300-0.
Doporučená cena 250 Kč

Probíhající a očekávané změny podnebí pronikly do povědomí široké veřejnosti, řídících pracovníků a politiků do té míry, že se staly v překvapivě krátké době všeobecně rozšířeným synonymem pro jakoukoli globální změnu. Nemohly se proto nevyhnout ani odvětví úzce spojujícímu přírodu a lidskou společnost včetně hospodářství – lesnictví.

V jakém stavu se nacházejí lesy v České republice z pohledu předvídaných dopadů pokračující proměnlivosti klimatu? A proč tomu tak je? Dá se s touto situací vůbec ještě něco dělat? Odpovědi na uvedené naprosto legitimní otázky hledá kolektiv 21 autorů pod vedením odborníka na ekologii lesa a krajiny mezinárodního věhlasu Josefa Fanty (viz *Ochrana přírody*, 75, 6, xvii–xviii, 2020) a botanika s přesahem do krajinné ekologie Petra Petříka. Lze jen kvitovat, že editoři citlivě představují nejen současné znalosti ekologie lesa a pěstování zmiňovaného nesmírně důležitého typu krajinného pokryvu (zemského krytu), ale podařilo se jim pro publikaci získat i experty z jiných oborů, kupř. geochemie, historie či sociální psychologie. Ba co víc, svůj názor v knize vyslovili jak pracovníci akademických pracovišť, tak lidé z lesnické praxe.

V úvodní části publikace se čtenář seznámí s vývojem lesnictví na území dnešní ČR. Právě taková hutná a vysoce informativní přehledka je nezbytná pro soubor příspěvků zaměřených na ekologická východiska péče o lesy, mezi něž patří nejen již zmiňované proměny podnebí, ale i koloběh vody, poněkud podceňované okyselování (acidifikace) prostředí a nutriční degradace lesních půd a současné přemnožení lýkožrouta smrkového (*Ips typographus*) dobře známé i nejširší veřejnosti umocněné navíc ničím jiným než změnami podnebí včetně s nimi souvisejícími mimořádnými meteorologickými jevy, na prvním místě extrémním suchem.

Pasáže publikace sestavené Fantou a Petříkem, které se věnují společenským aspektům lesnictví, otvírá studie založená na rozhovorech

s lesníky z různých částí ČR a výstižně nazvaná podle Jiráskova románu *Proti všem*. Současná krize se totiž netýká jen vlastních lesů a lesnictví jako svébytného vyhraněného oboru, ale i postavení lesníků v soudobé rychle, někdy možná až překotně se vyvíjející společnosti.

Aby recenzovaná publikace nebyla jen pověstnou Zdí nářků, možnou cestu nebo lépe řečeno možné cesty z nepříliš povzbudivé situace naznačuje hned několik kapitol. Přírodě blízké lesní hospodaření směřující k rozmanitějším, přirozenějším a tím i odolnějším (ve smyslu rezistence i resilience) a zdravějším lesům může být oním hledaným východiskem. Přímo z praxe promlouvají zkušenosti s využitím pionýrských dřevin při obnově kalamitních holin, regulací dlouhodobě přemnožených volně žijících savců označovaných jako spárkatá zvěř, snadno rozumným způsobem omezit nepřírozené kulturní porosty, zásahy s proměnlivou intenzitou nebo s rolí hospodářské úpravy lesů v měnících se podmínkách prostředí.

V závěrečném příspěvku docházejí redaktoři knížky k závěru, že lesnické hospodaření založené na pěstování stejnověkých monokultur, nežádka i na místech pro smrk ztepilý (*Picea abies*) zcela nevhodných, a jejich obhospodařování holosečným způsobem není udržitelné, a to nejen z pohledu klimatických změn. Pro středoevropské lesy dlouhodobě využívané lidmi a rostoucí v překvapivě rozmanitých podmínkách se z pohledu globálních procesů, tedy nejen podnebných, ukazuje jako více než žádoucí víceúčelová péče kombinující rozmanité managementové přístupy.

Přestože je dvacítká textů usilujících čtenáře přesvědčit, že jiné podnebí zcela zákonitě vyžaduje v České republice jiný les než současný, psána úsporně, čte se dobře. Příjemná je i grafická úprava textů podtržená zapamatovatelnými ilustracemi Kristýny Adámek Mlynaříkové. Přestože se publikace podrobně věnuje otázkám, jak může les napomoci přírodě i naší civilizaci se přizpůsobit měnícímu se podnebí a naopak, jsem přesvědčen, že diskutovat by mohla být i role lesních ekosystémů v ČR při snižování dopadů změn podnebí (mitigaci). Namátkou jmenujme alespoň výrobu biopaliv II. generace z biomasy nebo zalesňování „neproduktivních“ ploch v krajině, což často mohou být z hlediska ochrany přírody cenné zbytkové biotopy.

Někdo si možná řekne, že recenzované dílo vlastně nic nového nepřináší. Vždyť o dopadu proměňujícího se klimatu na lesy v ČR hovořil první z redaktorů knihy již v době, kdy známý

Mezivládní panel pro změnu klimatu (IPCC) ještě ani nevyrostl z dětských střevíčků. Není to tak docela pravda. Autoři shromáždili aktuální, důvěryhodné a přesvědčivé údaje a problém vidí z mnoha úhlů. Ostatně edice Průhledy vydávaná nakladatelstvím Academia, v níž kniha vyšla, se snaží přístupnou formou vysvětlovat aktuální společenské události a přírodní jevy. Oceňuji, že se tak vyhnuli obtížím, které vyvolal návrh Strategie EU pro lesy do roku 2030 připravený Evropskou komisí. Hned šest členských států, mj. SRN, Francie či Finsko, klíčový koncepční dokument sjednocené Evropy nejdříve důrazně odmítlo. Jejich zástupci kritizovali mj. skutečnost, že Strategie les považuje jen za úložiště uhlíku a přehlíží řadu jeho dalších důležitých funkcí včetně produkčních. Proto by si publikaci připravenou Josefem Fantou a Petrem Petříkem měli pozorně přečíst jak ti, kdo les chápou jako obnovitelný zdroj stále cennější suroviny, tak lidé, kteří si uvědomují i jeho mimoprodukční přínosy, nebo na něj dokonce nahlízejí jako na člověkem v různém rozsahu pozměněný dost dobře nezastupitelný ekosystém. ■

Jan Plesník

SUMMARY

Benda P.: Half a Century of the Labské pískovce/Elbe Sandstones Protected Landscape Area as Seen by the Director

In 2022, the Labské pískovce/Elbe Sandstones Protected Landscape Area (northern Bohemia) has been celebrating 50 years since its establishment. Despite humble beginnings the staff often did great things at that time. After endorsing the Act on Nature Conservation and Landscape Protection in 1992 the PLA Administrations staff was strengthened, suitable facilities were built and necessary finances were available. The Labské pískovce/Elbe Sandstones PLA Administration staff also increased in number and some excellent personalities have been up to now working there. Particularly Werner Hentschel was appointed as Head of the PLA Administration and began to cooperate with the Sächsische Schweiz/Saxon Switzerland National Park: such a cooperation has been of utmost importance for the PLA. At present

the PLA Administration has been fighting efforts to use the open landscape for building, unsuitable forestry and agriculture production, real biodiversity loss and intentions to canalize the Labe/Elbe River there. What to wish for the future? We wish our successor wrote about us with respect and appreciated what has been done for Labské pískovce/Elbe Sandstone nature. ■

Bauer P., Benda P. & Härtel H.: Looking Back on Fifty Years of the Labské pískovce/Elbe Sandstones Protected Landscape Area

Fifty years of the Labské pískovce/Elbe Sandstones Protected Landscape Area (northern Bohemia) provide an opportunity to assess how its Administration has been reflected in nature and the landscape within the unique area. Therefore, the article presents an extensive account of main events or milestones in nature conservation within the Labské pískovce/Elbe Sandstones as well as the Českosaské Švýcarsko/Bohemian-Saxon Switzerland. Nature and landscape management in the Labské pískovce/Elbe Sandstones aimed through all measures at maintaining landscape heterogeneity and landscape scenery/character, at management of rare species and their habitats as well as at recovering some species which have become extinct due to human activities there. The Administration step-by-step makes efforts to complete a network of small-size Specially Protected Areas in order to give sufficient attention to species and their communities/assemblages which need the active management. Such an approach of course requires good partners who are considered by the Administration to be very important players. Without farmers and local authorities it has not been possible to maintain the Labské pískovce/Elbe Sandstones and České Švýcarsko/Bohemian Switzerland's current face. ■

Cílek V.: The Composed Landscape

When Piotr Migoń, a Polish geomorphologist published the monography called "Geomorphological landscapes of the World" in Springer Verlag/Publishing in 2010, the Českosaské Švýcarsko/Bohemian-Saxony Switzerland appeared among landscapes of European importance because of not only its beauty, but also as a place where an important continental branch of European Romanticism was formed being conceived in quite another way than the English one. From a pan-European point of view the area is probably the most distinctive and landscape-rich region in the Czech Republic as a whole although cannot be compared from a botanical point of

view with e.g. the Český kras/Bohemian Karst or the Džbán/Jug Plain. The principal determinative element there is the Labe/Elbe River cut by high walls into Cretaceous sandstones. The Českosaské Švýcarsko/Bohemian-Saxon Switzerland landscape consists of three originally very different phenomena: a huge river valley, sandstone formations and volcanic elements highlighting its truly continental importance. ■

Elznicová J., Věbrová D., Zacharová J. & Müllerová J.: Changes in the Landscape in the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland and Labské pískovce/Elbe Sandstones throughout Time

The Labské pískovce/Elbe Sandstones (northern Bohemia) which also regionally includes the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland harbour the landscape having been formed for millions of years. At the same time with geological components also its living part (biota) has been formed. The whole landscape had originally been covered, except for the extreme rock environment, by forests, the form, shape and extent of the latter being directly determined by natural conditions. Moreover, humans were later more and more contributing to forming the landscape and their impacts have been one of the strongest drivers initiating huge changes over time. If the human impacts decline they can be erased by natural processes and nature takes over its former area back. Such changes can be read also in an historical context. If we wish to know more on nature surrounding us and to better understand it, it is necessary to aim at recent history, particularly the last century rich in principal historical events. History of the landscape and human activities within it play a key role in understanding the current state as well as for preserving species diversity, ecosystem functions and landscape values for future generations. ■

Šafránek J.: Unwelcome Works of Art in the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland National Park

Unfortunately, vandalism does not avoid National Parks and this is true also for the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland National Park (northern Bohemia). Undisciplined visitors engrave various messages and inscriptions on rocks. Vandals also destroy infrastructure or tourist facilities, e.g. signboards and signposts, or paint all possible spaces including rocks. The last particularly apparent example is a series of graffiti created by an unknown "artist" at some

sites in the municipality of Hřensko and also directly in the the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland National Park. The most apparent for ordinary visitors was a strange inscription on a rock wall near the tourist path leading through the Kamenice River Gorge/Glen. For erasing the inscriptions steam cleaning was applied because it does not damage a sandstone surface layer and rock surface is almost intact after cleaning. The story has a quite happy-end because the works of arts were despite serious difficulties erased by a specialized company. ■

Mlčoch S. & Mazancová E.: Thirty Years of the Act on Nature Conservation and Landscape Protection in the Czech Republic

On June 1, 1992, Act No. 114/1992 Gazette on Nature Conservation and Landscape Protection (ANCLP) came into force. Since that time it has been many times amended which is understandable due to a dynamic and sometimes turbulent development in the society as well as in legislation in the Czech Republic. The most important amendment transposed the European Union's nature conservation legislation into the Czech Republic's legal order. Recently, there has been an extraordinary pressure to make building activities easier resulting in a comprehensive recodification of the building law in 2021 including the principal changes in the ANCLP's power. We live in extremely turbulent world which is not so much in favour of nature conservation and landscape protection. Biological diversity has been declining, only a little space is allocated for wild nature/wilderness. Further development is in hands of new politicians: the authors wish them courage and reason to make decisions to the benefit of nature. ■

Stejskal V.: Thirty Years of Nature Conservation and Landscape Protection in the Judicature of the Constitutional Court of the Czech Republic

In the last 30 years of force of Act No. 114/1992 Gazette on Nature Conservation and Landscape Protection (ANCLP) the Constitutional Court of the Czech Republic has dealt not once in its judicature on environmental law also with nature conservation and landscape protection. The article summarizes some important topics the Constitutional Court has ruled. The examples given deal with nature conservation as public interest, Specially Protected Areas declaration and

nature conservation in National Parks or landscape protection. To sum up, in the last 30 years of ANCLP's effect the Constitutional Court has dealt with nature conservation and landscape protection from a point of view of the regulation based on constitutional law systematically and its opinions were always consistent and often *in favorem* of nature conservation. The exemption is the recent exclusion of civil society organisations from administration procedure if nature conservation and landscape protection can be affected in the procedure. ■

Svoboda J.: The Last Hunters, Fishermen and Food Gatherers. Interdisciplinary Archaeological Survey in the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland

During the last 30 years one of the still empty sites on Europe's archaeological map was filled: in the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland (northern Bohemia) nobody had expected such a long-ago human settlement. More than twenty years of systematic survey show that the rocky and seemingly bleak region was attractive only for the certain type of prehistorical populations in the early Holocene 11.000 – 7,500 years ago. These had been exclusively hunters, fishermen and food gatherers in the to date less studied time period from the Last Glacial through the Preboreal and the Boreal up to the early Atlantic: in the subsequent periods almost up to the Middle Age these were occasional visitors. Because the survey has been from the beginning team and interdisciplinary, it has allowed to examine the human settlement in the context of the changing landscape, vegetation and fauna. ■

Judová J.: A Round Trip Game for Visitors at the Occasion of Fifty Years of the Labské pískovce/Elbe Sandstones Protected Landscape Area

The České Švýcarsko/Bohemian Switzerland National Park (NP) Administration developed for visitors to the Labské pískovce/Elbe Sandstones region (northern Bohemia) at the occasion of the 50th anniversary of the Labské pískovce/Elbe Sandstones Protected Landscape Area (PLA) a game presenting some parts of the above Specially Protected Area and to learn about its natural and cultural attractions. The game aims at motivating participants for visiting the area which has been worthily protected as the PLA for fifty years, but at the same time to focus their attention

to other sites than the more and more often visited central part of the NP with famous destinations, e.g. Pravčice/Prenschtor Rock Gate, the Kamenice River Gorges/Glens and the Jertřichovice Lookouts. The main output of the project will be a methodology for interested persons for receiving the "České Švýcarsko/Bohemian Switzerland NP School" certificate. For pupils of the above schools, the NP Administration issued thematic workbooks in 2021 and a new educational programme as well as a worksheet on the České Švýcarsko/Bohemian Switzerland National Park have been under preparation. ■

Hošek M., Storch D.: Let Us Take Our Own Part of Responsibility but Based on Data and with Deliberation and Caution

The article is a reply to a contribution by Jeňýk Hofmeister dealing with the EU Biodiversity Strategy for 2030, particularly with strict protection within protected areas. The authors disagree with the previous article and argue that strict protection should not be interchanged for total non-intervention regime, i.e. "wilderness" concept. They refer to the definition from the European Commission document that strictly protected areas may also be areas in which active management sustains or enhances natural processes. Development both in science of ecology and practical nature conservation has resulted in clarification which management should be applied under various circumstances: thus, we currently have been with varying success able to face up to trends in biological diversity decline. ■

Pešout P.: Hundred-year History of Nature Conservation Legislation in the Czech Republic

Thirty year anniversary of the current Act on Nature Conservation and Landscape Protection is enhanced by an even older anniversary. In 2022, a century has passed since submitting the very first proposal for nature conservation act by the Member of the National Assembly pf Czechoslovakia Jaroslav V. Stejskal. In the article, the author in detail deals with development in nature conservation legislation during the whole period. Even at the turn of the 20th century, first efforts to introduce systematic legislation-based nature conservation had appeared in what is now the Czech Republic. They were not interrupted by the World War II and just in 1945, Rudolf Maximovič elected

as a revolutionary leader of the Department of Forest Policy at the Ministry of Agriculture submitted an outline of act on nature conservation in Czechoslovakia. Moreover, an act on Czech nature conservation was endorsed as late as on August 1, 1956: the law had been in place up to June 1, 1992 when Act No. 114/1992 Gazette on Nature Conservation and Landscape Protection came into force. ■

Miko L. & Plesník J.: The Presidency of the Czech Republic in the Council of the European Union Has been near at Hand

The Czech Republic will take over its already second presidency in the Council of European Union on July 1, 2022. In the Council of the EU government ministers from each EU country meet to discuss, amend and adopt laws, and coordinate policies. The ministers have the authority to commit their governments to the actions agreed on in the meetings. The country holding the presidency sets the agenda and priorities of the Council and chairs meetings of the different Council configurations and the Council's preparatory bodies, which include, *inter alia*, working parties dealing with very specific subjects. The Working Party on International Environment Issues (WPIEI) prepares EU positions for international negotiations related to environmental and climate change issues. It works in subgroups: for nature conservation, those on biodiversity, *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* (CITES) and whaling are important. The Czech Republic's presidency shall have to face the fact that many meetings of Multilateral Environmental Agreements (MEAs) have been postponed due to COVID-19 pandemic, some of them for two years, and both the date and venue of them have not been known yet: this is the case particularly of the Convention on Biological Diversity (CBD), namely its 15th meeting of Conference of Parties to adopt a new global framework on biodiversity conservation. ■

Z tiskové zprávy AOPK ČR

Právě spuštěno: AOPK ČR má zbrusu nové webové stránky

Nové jsou nejen hlavní stránky AOPK ČR www.nature.cz, ale také weby chráněných krajinných oblastí, které spravuje, nebo i web Invazní druhy. A pohodlně si je lze prohlédnout i na tabletu nebo mobilu. Kromě zveřejňování povinných informací o Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR je cílem nových stránek také přiblížení

ochrany přírody a krajiny co nejširší veřejnosti. Webovou verzi časopisu Ochrana přírody pak zde najdeme hned na úvodní stránce. Webové stránky vznikly díky projektu Sjedenocení informační systém ochrany přírody ČR – nástroj podpory hodnocení stavu chráněných území a chráněných druhů ISOP financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj Operačního programu Životní prostředí. ■

KONTAKTY NA AUTORY

Petr Bauer

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
ředitel odboru ochrany přírody
p.bauer@npcs.cz

Pavel Benda

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
ředitel
p.benda@npcs.cz

Jitka Elznicová

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem
Fakulta životního prostředí
jitka.elznicova@ujep.cz

Paula Filipová

AOPK ČR
vedoucí samostatného právního
oddělení pro veřejnou správu
paula.filipova@nature.cz

Handrij Härtel

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
ředitel sekce ochrany přírody
h.hartel@npcs.cz

Michael Hošek

EUROPARC Federation
prezident
michael.hosek@integracons.com

Jaroslav Hromas

Správa jeskyní ČR
hromas@caves.cz

Petr Chvátal

AOPK ČR, RP SCHKO České středohoří
oddělení péče o přírodu a krajinu
petr.chvatal@nature.cz

Ivana Jongepierová

AOPK ČR
oddělení MZCHÚ
ivana.jongepierova@nature.cz

Jarmila Judová

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
odbor veřejných vztahů, referent EVVO
j.judova@npcs.cz

Eva Mazancová

Ministerstvo životního prostředí ČR
zástupkyně ředitele
legislativního odboru
eva.mazancova@mzp.cz

Ladislav Miko

vedoucí Zastoupení Evropské komise
na Slovensku
ladislavmiko@seznam.cz

Svatomír Mlčoch

advokát v Českých Budějovicích
mlcoch@cb.gin.cz

Jana Müllerová

Botanický ústav AV ČR,
oddělení GIS a DPZ
a Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem
Fakulta životního prostředí
jana.mullerova@ibot.cas.cz

Richard Nagel

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
ředitel odboru veřejných vztahů
r.nagel@npcs.cz

Vratislav Ouhrabka

Správa jeskyní ČR
ouhrabka@caves.cz

Zdeněk Patzelt

časopis Ochrana přírody
šéfredaktor
Patzelt.Zdenek@seznam.cz

František Pelc

AOPK ČR
ředitel
frantisek.pelc@nature.cz

Pavel Pešout

AOPK ČR
ředitel sekce ochrany přírody a krajiny
pavel.pesout@nature.cz

Václav Petříček

AOPK ČR
oddělení ochrany krajiny
vaclav.petricek@nature.cz

Jan Plesník

AOPK ČR
vedoucí oddělení mezinárodní
spolupráce
jan.plesnik@nature.cz

Tomáš Salov

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
odbor veřejných vztahů, tiskový mluvčí
t.salov@npcs.cz

Václav Sojka

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
fotograf, strážce
v.sojka@npcs.cz

Vojtěch Stejskal

Univerzita Karlova
Právnická fakulta
katedra práva životního prostředí
stejskal@prf.cuni.cz

David Storch

Karlova univerzita
a Akademie věd České republiky
Centrum pro teoretická studia
a Přírodovědecká fakulta UK,
katedra ekologie
storch@cts.cuni.cz

Jiří Svoboda

Archeologický ústav AV ČR Brno
svoboda@arub.cz

Jakub Šafránek

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
vedoucí oddělení geologie
j.safranek@npcs.cz

Dana Věbrová

Správa NP České Švýcarsko
a CHKO Labské pískovce
vedoucí oddělení monitoringu
d.vebrova@npcs.cz

Johana Zacharová

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem
Fakulta životního prostředí
johana.zacharova@ujep.cz

Petr Zajíček

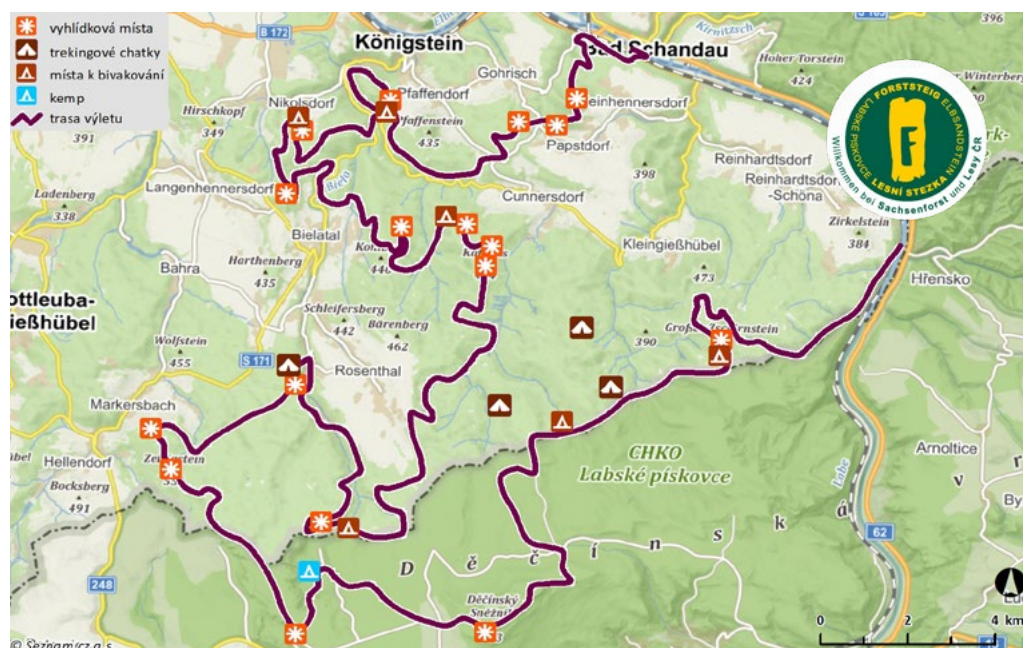
Správa jeskyní ČR
zajicek@caves.cz

Lesní stezka Labskými pískovci

Vícedenní trekkingová túra v Labských pískovcích? Od konce dubna 2018 tato možnost existuje v podobě tzv. Lesní stezky Labskými pískovci (v němčině „Forststeig Elbsandstein“). Trasa značená svislým pruhovým značením žluté barvy začíná u Labe v německé obci Schöna a v levobřežní části vede návštěvníka v délce cca 100 km (z toho cca 70 km na německé straně na území CHKO Saské Švýcarsko a 30 km na české straně na území CHKO Labské pískovce) převážně po přírodních pěšinách a lesních cestách náročným terénem příhraničních lesů (celkové převýšení trasy činí 2770 metrů). Trasa protíná třináct stolových hor, mimo jiné i přes Vysoký Sněžník, který je se svými 723 metry nad mořem nejvyšším bodem celé oblasti Českosaského Švýcarska, aby v Bad Schandau návštěvníka nakonec přivedla zpět k Labi. Lesní stezka tak poskytuje neopakovatelný zážitek z pobytu v přírodě umocněný možností nocování v trekkingových chatkách a na bivačovacích místech na saské straně Labských pískovců (na české straně je možné přespát v kempu, případně v hotelech nebo penzionech dále od trasy). S ohledem na celkovou délku a náročnost trasy je k absolvování celé trasy potřeba minimálně pět, ale spíše až osm dní. Celou trasu je však samozřejmě možné absolvovat i po částech.

Myšlenka přeshraniční trekkingové trasy v Labských pískovcích vznikla již v roce 2012 po vzoru obdobných tras např. v USA nebo na Novém Zélandu. Od roku 2014 pak Saské státní lesy (Sachsenforst) ve spolupráci se státním podnikem Lesy České republiky a dalšími partnery, včetně Správy CHKO Labské pískovce (a později Správy NP České Švýcarsko) a místními podnikateli v cestovním ruchu, Klubem českých turistů aj., začaly Lesní stezku realizovat v rámci přeshraničního projektu podpořeného z dotačních programů Evropské unie v rámci Kooperačního programu Svobodný stát Sasko – Česká republika 2014–2020. Součástí zadání byla celá řada podmínek, které bylo třeba splnit: trasa musela být vedena převážně lesy mimo sídelní útvary a mimo turisticky přetížené oblasti v pravobřežní části Labských pískovců (tj. mimo území Národních parků Saské a České Švýcarsko), měla být vícedenní, přeshraniční, měla propojit významné stolové hory a měla poskytnout možnost přespání v přírodě.

O Lesní stezku byl od počátku velký zájem, který byl však na dva roky přibrzděn pandemií onemocnění covid-19. Provoz na stezce je sezonní, tj. od začátku dubna do konce října. Návštěvníkům je k dispozici pět trekkingových chatek a šest míst k bivačování, sloužícímu jako přírodě blízká nocoviště. Nocování však má svá pravidla, je zpoplatněno, a pokud jsou chatky nebo nocoviště již obsazeny, musí turisté pokračovat dále nebo najít ubytování v obcích poblíž trasy.

Mapka k putování Lesní stezkou Labských pískovců. Dle předlohy Sachsenforst a Lesy ČR. Vypracoval Jan Vrba

Na Grosser Zschornewitz. Foto Majda Nagelová

Blíže informace o Lesní stezce Labskými pískovci, včetně podrobného popisu trasy, zásadách pohybu po stezce, možnostech ubytování, zakoupení vstupenek na trek atd., najdou zájemci na internetové stránce www.forststeig.sachsen.de,

a to v německém, anglickém a českém jazyce, případně v informačních letáčích a brožurách (rovněž trojjazyčných). ■

Richard Nagel

Příští číslo vyjde 25. 8. 2022

**Revitalizace
Sedmihorských mokřadů**